

Gymnasial lärlingsutbildning – hur blev det?

Erfarenheter från första försöksåret

Delbetänkande av Nationella Lärlingskommittén

Stockholm 2009

STATENS OFFENTLIGA
UTREDNINGAR

SOU 2009:85

SOU och Ds kan köpas från Fritzes kundtjänst. För remissutsändningar av SOU och Ds svarar Fritzes Offentliga Publikationer på uppdrag av Regeringskansliets förvaltningsavdelning.

Beställningsadress:
Fritzes kundtjänst
106 47 Stockholm
Orderfax: 08-598 191 91
Ordertel: 08-598 191 90
E-post: order.fritzes@nj.se
Internet: www.fritzes.se

Svara på remiss. Hur och varför. Statsrådsberedningen (SB PM 2003:2, reviderad 2009-05-02)
– En liten broschyr som underlättar arbetet för den som ska svara på remiss.
Broschyren är gratis och kan laddas ner eller beställas på
<http://www.regeringen.se/remiss>

Textbearbetning och layout har utförts av Regeringskansliet, FA/kommittéservice

Tryckt av Edita Sverige AB
Stockholm 2009

ISBN 978-91-38-23298-9
ISSN 0375-250X

Till statsrådet och chefen för Utbildningsdepartementet

Regeringen bemyndigade den 11 september 2008 chefen för Utbildningsdepartementet att tillkalla en kommitté med uppdrag att främja den arbetsplatsförlagda utbildning som bedrivs med stöd av förordningen (2007:1349) om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning. Vidare att utse tio ledamöter som företräder arbetsmarknadens organisationer inom branscher som finns representerade i försöksverksamheten samt en ordförande och sekretariat åt kommittén. Samtidigt fastställdes direktiv för kommittén (dir. 2008:106, bilaga 1).

Utbildningsministern förordnade den 4 november 2008 Skolverkets generaldirektör Per Thullberg, som ordförande för kommittén. Samma dag förordnades följande tio personer som ledamöter och representanter för arbetslivets parter och branscherna: Kerstin Ahlsén, Sveriges Kommuner och Landsting, Lena Andersson, Naturbrukets Yrkesnämnd, Tony Blom, Byggnadsindustrins Yrkesnämnd, Henrik Gaunitz, Företagarna, Ann Georgsson, LO, Börje Hagman, Sveriges Hantverksråd, Inger Jonasdatter, Servicebranschens Yrkesnämnd, Kristina Scharp, Svenskt Näringsliv, Fredrik Voltaire, Svensk Handel samt Ulf Zetterstedt, Motorbranschens Yrkesnämnd. Henry Gaunitz har genom beslut den 18 maj 2009 ersatts av Christina Linderholm från samma organisation.

Dåvarande enhetschefen Peter Holmberg förordnades som huvudsekreterare den 17 december 2008 och projektledaren Annika Jervgren den 27 april 2009 som utredningssekreterare.

Lärlingskommittén ska vara ett rådgivande organ för försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning, vilken startade höstterminen 2008. Kommittén ska främja den arbetsplatsförlagda utbildningen inom försöksverksamheten och kan därmed påverka den framtida lärlingsutbildningens kvalitet och innehåll.

Kommittén, som har antagit namnet Nationella Lärlingskommittén, har under sitt första verksamhetsår (10 månader) haft sju samman-

träden. Nationella Lärlingskommittén har haft samråd med centrala arbetsgivar- och fackliga organisationer samt haft kontakter med drygt 40 olika branschorganisationer under utredningsarbetet. Kommittén har också nära samarbete med myndigheterna på utbildningsområdet, främst Skolverket men också Skolinspektionen. Vidare har Kommittén haft kontakter med forskare och experter.

Vi är tacksamma över alla värdefulla synpunkter Kommittén fått ta emot från organisationer och annan expertis. Mot bakgrund av den relativt korta tid som försöksverksamheten varit i gång och Kommittén hittills haft till sitt förfogande har dessa insatser varit mycket uppskattade.

Nationella Lärlingskommittén får härmed överlämna sitt första delbetänkande *"Gymnasial lärlingsutbildning – hur blev det? Erfarenheter från första försöksåret"* (SOU 2009:85).

Stockholm, november 2009.

Per Thullberg

Kerstin Ahlsén

Lena Andersson

Tony Blom

Christina Linderholm

Ann Georgsson

Börje Hagman

Inger Jonasdotter

Kristina Scharp

Fredrik Voltaire

Ulf Zetterstedt

/Peter Holmberg
Annika Jervgren

Innehållsförteckning

Sammanfattning	9
1 Behövs en svensk gymnasial lärlingsutbildning?	15
1.1 Utgångspunkter för kommitténs arbete.....	15
1.2 Metoder och arbetssätt	17
1.3 Tolkning och avgränsning av uppdraget.....	20
1.4 Samråd	21
1.5 Expertgruppen.....	23
1.6 Extern medverkan.....	23
1.7 Betänkandets struktur och innehållet i bilagor	23
2 Lärlingsutbildning i Sverige och i andra länder	25
2.1 Lärlingsbegreppet.....	25
2.2 Lärlingsutbildning i Sverige ett historiskt perspektiv.....	26
2.3 Lärlingsliknande utbildningar i gymnasieskolan.....	28
2.4 Lärlingsutbildning i andra länder- en utblick.....	29
3 Arbetsplatsförlagt respektive skolförlagt lärande	33
3.1 Lärande på arbetsplats – en forskningsbakgrund	33
3.2 Lärande i arbetslivet i praktiken – APU, LIA, APL och gymnasial lärlingsutbildning.....	36

4	Former och organ för samverkan skola – arbetsliv	41
4.1	Hur underlättar vi elevers inträde på arbetsmarknaden?	41
4.2	Studie- och yrkesvägledning	41
4.3	Samrådsorgan på nationell, regional och lokal nivå.....	43
4.4	Branschsynpunkter på samverkan – arbetslivets inställning till försöksverksamheten	45
5	Erfarenheter av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning läsåret 2008/09	57
5.1	Förordningen om försöksverksamheten	57
5.2	Beslut om platser och lärlingsutbildningens omfattning 2008/09.....	58
5.3	Lärlingsrådets roll och funktion – en uppföljning	65
5.4	Utbildningens uppläggning och styrdokument	69
5.5	Handledare och yrkeslärare	70
5.6	Behörighetskrav, antagning och urval.....	71
5.7	Elevers rätt och skolhuvudmannens skyldighet	73
5.8	Lagstiftning om anställning och arbetsmiljö	75
5.9	Avtal och utbildningskontrakt	76
5.10	Försäkringsfrågor	78
5.11	Statsbidragets användning och ersättningsfrågan.....	79
6	Särskilda frågor	85
6.1	Regional samverkan mellan huvudmän och företag/branscher?	85
6.2	Jämnare könsfördelningen inom lärlingsutbildningen.....	85
6.3	Behörighet för vidare studier.....	88
6.4	Lärlingselever på Individuella program.....	88

6.5	Lärlingsutbildning i andra former, gesällprov m.m.	89
	Gesäll- och Mästarbrev	89
7	Kommitténs fortsatta arbete under 2010 och 2011	91
7.1	Uppdrag och problembild	91
7.2	Beslut om fortsatt lärlingsförsök läsåret 2009/2010.....	91
7.3	Stöd till företag och huvudmän.....	93
7.4	Vilka företag medverkar i lärlingsutbildning och vilka gör det inte?.....	93
7.5	Lärlingarnas studiebakgrund m.m.....	94
7.6	Frågor om anställning och tillämpning av anslutande lagstiftning.....	94
8	Förslag	97
8.1	Möjligheter med gymnasial lärlingsutbildning – en alternativ väg in i arbetslivet	97
8.2	Statsbidragets användning och ersättningsfrågan	98
8.3	Lärlingsrådet – en svag länk.....	99
8.4	Ett nationellt system för kvalitetssäkring av lärlingsutbildning	100
8.5	Fortsatt lärlingsutbildning inom det individuella programmet	101
	Referenser	103
	Bilagor	
	Bilaga 1 Kommittédirektiv.....	105
	Bilaga 2 Lärlingsrådets uppgifter och funktion – en uppföljning	113
	Bilaga 3 Lärlingsystem i andra länder – en jämförande studie.....	129

Bilaga 4 Branschsynpunkter avseende Lärlingsförsöket framförda vid Lärlingskommitténs utfrågningar.....	165
Bilaga 5 Statsbidragets användning skolhuvudmän 2008/09	179

Sammanfattning

Försöksverksamheten och kommitténs uppdrag

I december 2007 beslutade regeringen att starta en försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning till hösten 2008 som skulle kunna ligga till grund för planerna på en lärlingsutbildning som en del av en större gymnasireform från hösten 2011. Regeringen tillsatte under 2008 Nationella lärlingskommittén för att följa upp kvalitet och måluppfyllelse i försöksverksamheten samt att stödja den. Kommittén har strävat efter ett öppet arbetssätt och har samarbetat med många branscher, huvudmän och skolor. Ett stort antal branschorganisationer har också hörts under utredningsarbetet.

En särskild metodisk svårighet i kommitténs uppdrag ligger i att den främsta källan till kunskap om lärlingsutbildningen, nämligen den pågående försöksverksamheten, bara pågått under relativt kort tid, där den ännu i hög grad sökt sin form. Det är därför ännu svårt att bilda sig en övergripande uppfattning om hur framgångsrik den varit. De resultat och bedömningar som vi kan redovisa här i vårt första delbetänkande grundar sig således på erfarenheter när högst två av lärlingsförsökets sex terminer är genomförda och verksamheten just påbörjat sitt andra år. De grundar sig dock på bedömningar som är gjorda av verksamhetens huvudintressenter som branscher, företag, huvudmän och skolor och visar hur bl.a. elever, handledare, lärare och skolledare hittills har upplevt lärlingsförsöket. Så här i början av en försöksverksamhet är det viktigt att vara lyhörd för alla de små vardagsproblem som uppstår. Enligt tidigare forskning är just dessa vardagsproblem grunden för en fortsatt utvecklingsprocess.

Lärlingsutbildning

Begreppen lärling och lärlingsutbildning är inte entydiga och kan för olika personer och ur olika perspektiv stå för olika företeelser. Ordet lärling är positivt värdeladdat och har kommit att bli ett samlingsnamn för flera olika utbildningsformer där man lär sig ett yrke på en arbetsplats genom att arbeta tillsammans med någon mer erfaren yrkeskunnig person. Den kan vara baserad på ett rent anställningsförhållande, den kan vara en kombination av anställning och gymnasieutbildning och den kan också vara en gymnasieutbildning med enbart elevstatus och skolan som huvudman.

I diskussionerna med arbetsmarknadens parter och de olika branscherna har det varit tydligt att man från nästan alla håll vill slå vakt om den skolförlagda modellen som huvudmodell för svensk yrkesutbildning. Nationella lärlingskommittén bedömer att huvudinriktningen när det gäller grundläggande yrkesutbildning framöver kommer att vara en huvudsakligen skolbaserad gymnasial yrkesutbildning med inslag av arbetsplatsförlagt lärande. Därmed inte sagt att gymnasial lärlingsutbildning inte kan få en större omfattning än den har i dag.

Ungdomar lär på olika sätt. För en del ungdomar fungerar en skolförlagd yrkesutbildning alldeles utmärkt. För andra utgör ett lärande huvudsakligen förlagt till arbetslivet ett bättre alternativ. En sådan uppläggning kan fungera bättre ur det sociala sammanhang en arbetsplats utgör och underlätta den kunskapsprocess som utvecklas mellan lärling och handledare genom ett praktiskt deltagande i en realistisk produktionsprocess. För dessa ungdomar erbjuder en gymnasial lärlingsutbildning ett bra alternativ. Förutsättningen är naturligtvis att lärlingsutbildningen i alla avseenden håller samma kvalitet som de nationella programmen i övrigt.

Enligt kommitténs uppfattning kan, under rätta förutsättningar, ett mer omfattande lärande på arbetsplats kombinerat med viss skolförlagd utbildning utgöra ett alternativ till skolförlagd yrkesutbildning. Det är angeläget att lärlingsutbildning kan utvecklas inom nya branscher och yrkesområden där en svag eller obefintlig lärlingstradition finns. Det kan gälla yrkesområden som t.ex. barnomsorg, vård och omsorg samt handel och administration. Den starkt växande tjänste- och servicesektorn lämpar sig också väl för lärlingsutbildning.

Inte minst ur jämställdhetssynpunkt är det viktigt att öppna upp och utveckla möjligheterna till lärlingsutbildning också inom

traditionellt kvinnodominerade områden. Det är angeläget att etableringen av lärlingsutbildning får ta tid. De stora lärlingsländernas system vilar nästan alla på lång tradition.

Utgångspunkten för gymnasireformen 2011 är att alla nationella program ska erbjuda en lärlingsutbildning som alternativ till den skolförlagda utbildningen. Lärlingskommittén förutsätter att alla branscher är intresserade av att utnyttja försöksverksamheten till att förbereda ett lärlingsspar.

Omfattning 2008/09 och statsbidrag

Skolhuvudmännen ansökte under våren 2008 om att få delta i försöksverksamheten 2008/09. Skolhuvudmännen visade ett mycket stort intresse för försöksverksamheten och ansökningarna översteg vida de tilldelade platserna. Regeringen meddelade då att antalet platser fick utökas till 5 000 så att alla huvudmän som planerade för ett deltagande också kunde få delta i lärlingsförsöket. Inför 2008/09 fördelades 4 963 lärlingsplatser till 157 olika huvudmän, av dessa var fyra landsting, 27 fristående och 126 kommunala huvudmän i väntan på att eleverna skulle välja inför lärlingsförsöket.

Sammanfattningsvis har 135 huvudmän rekvirerat 3 609 lärlingsplatser av de 4963 beviljade platser, varav tre landsting, 22 fristående och 110 kommunala huvudmän. Över 1 200 beviljade platser blev därmed inte utnyttjade. Den främsta anledningen är enligt huvudmännen att tiden för information och planering var för kort. De fristående huvudmännen redovisade vårterminen 2009 totalt 2 039 elever medan de kommunala redovisade 1 570. De fristående huvudmännens starka ställning inom försöksverksamheten är påtaglig med tanke på att den totala andelen elever som går i fristående gymnasieskola bara är drygt 17 procent av samtliga gymnasieelever. Det beror främst på den fristående huvudmannen Baggium AB, som står för 46 procent av det totala antalet elever.

Byggprogrammet är det program som är störst inom lärlingsförsöket med 764 elever och fordonsprogrammet med 507 elever det näst största. Fördelningen av platser för de sex följande programmen i storlek; handels- och administrationsprogrammet, hantverksprogrammet, energiprogrammet, industriprogrammet, elprogrammet och omvårdnadsprogrammet är relativt jämn med 349 till 204 elever. Männan utgör cirka två tredjedelar av försöksverksamheten.

Fem av de åtta mest förekommande programmen är sådana som vanligtvis domineras av pojkar.

Ersättningsfrågan

Statsbidrag utgår med 25 000 kr per ianspråktagen lärlingsplats samt läsår till skolhuvudman som deltar inom försöksverksamheten samt ett särskilt statsbidrag för handledarutbildning om 3 500 kr. Skolhuvudmannen beslutar hur statsbidraget ska användas och fördelas. Frågan om ersättnings storlek till arbetsplatser som tar emot lärlingar har uppmärksammats från många håll under Lärlingskommitténs arbete. Lärlingskommittén menar att det finns en ganska enhetlig syn från avnämarnas sida om att ersättning ska utgå men att dess storlek ska beslutas lokalt mellan skolhuvudman och företag beroende på omfattning och om flera företag deltar i lärlingens utbildning.

Skolverket har totalt betalat ut cirka 91,4 miljoner till huvudmännen för det första läsåret. Skolverkets uppföljning visar emellertid att endast en mycket liten del, 12 procent av bidraget, vid de offentliga skolorna har använts till att ersätta företagen och 3 procent till att ersätta handledare för förlorad arbetsinkomst. Det är nästan ingen av de fristående huvudmännen som har använt bidraget till att ersätta företag. När det gäller att ersätta handledare för de fristående huvudmännen är det cirka 1 procent som har använts till det. Då Budgetpropositionen framhåller att bidraget främst avser att täcka företagets kostnader för utbildningen bör Regeringen enligt Kommitténs uppfattning överväga att förtydliga denna ståndpunkt, men samtidigt hålla dörren öppen för en flexibel hantering då alla företag inte har samma syn på behovet av ersättning.

Lärlingsråd och samverkan

En väl fungerande samverkan är en förutsättning för lärlingsutbildning i ännu högre grad än för annan arbetsplatsförlagd utbildning. I försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning finns därför krav på att inrätta särskilda lärlingsråd, som tilldelas viktiga uppgifter för samverkan mellan skola och arbetsliv. Avgörande är också hur arbetsmarknadens framtida kompetenskrav och efterfrågan kommer att utvecklas samt hur dessa kvalitetsmässigt ska kunna tillgodoses.

En stor del av avnämarna bedömer att lärlingsutbildning endast kan utgöra en mindre total del av yrkesutbildningen. De framhåller att kritik under en längre tid har riktats mot olika lärlingssystem för att de inte är tillräckligt flexibla utan tenderar att låsa fast ungdomar i det yrke och den specifika kompetensen de valde redan i gymnasieåldern och ibland ännu tidigare.

De lokala lärlingsråden utgör en viktig kontaktyta mellan huvudmän och företag men råden har en diger agenda och en varierande organisation. Det finns enligt Lärlingskommitténs mening skäl som talar för en gemensam organisation av lärlings- och program mål. De båda uppläggen av utbildningen siktar mot samma kunskapsmål och mot en gemensam arbetsmarknad. Ett annat skäl är att utnyttja mötestiden mer rationellt både för arbetslivets och skolans representanter.

De olika erfarenheter som fångats upp i studien som primärt avser lärlingsråden kan även ses som ett uttryck för den vidd och bredd som finns inom försöksverksamheten. Även om lärlingsråden har svårt att nå upp till den centrala samordnande roll i försöksverksamheten som förordningen ålägger dem så är de viktiga som samordningspunkter. Kommitténs studie visar att nyckeln till framgång ligger i hur skolorna bygger nätverk och de personliga kontakter som därvid etableras i anslutning till utbildningen. Det kan utgöra grunden för ett fortsatt utvecklingsarbete av lärlingsutbildningen.

Kvalitetssäkring

Flera länder har utvecklade system för kvalitetssäkring av yrkesutbildning, bl.a. för att garantera nationell likvärdighet och anställningsbarhet inom aktuellt branschområde. De nationella råd som regeringen föreslagit i propositionen om den nya gymnasieskolan och som Skolverket nyligen fått i uppdrag att börja arbetet med bör enligt Lärlingskommitténs uppfattning utgöra lämpliga fora för ett sådant arbete. I samband med att Skolverket inrättar dessa nationella programråd för yrkesprogrammen förefaller det naturligt att ta upp en systematisk diskussion med branscherna om att utveckla ett system för godkännande/certifiering av arbetsplatser som tar emot lärlingar och utveckla ett system för handledarutbildning samt utveckla system för uppföljning och utvärdering av lärlingsutbildningen där parterna ges ett omfattande inflytande.

IV-lärlingar

Lärlingsutbildning förekommer fortfarande på det individuella programmet som ”klassisk” lärlingsutbildning med anställningsförhållande och där lärlingen uppbär avtalsenlig lärlingslön i enlighet med avtalet. Det kan ifrågasättas huruvida det finns behov av denna äldre form av lärlingsutbildning när en mer flexibel och modern lärlingsverksamhet införs permanent i skollagen. Det pekar mot att lärlingsutbildning inom det individuella programmet bör avskaffas. Lärlingskommittén vill inte nu ta slutgiltig ställning i denna fråga. Frågan bör uppmärksammas i Kommitténs slutrapport i samband med att försöksverksamheten utvärderas.

Fortsatt arbete

Kommitténs arbete fortsätter under 2010 och 2011. Kommittén har enligt sina direktiv i uppdrag att särskilt följa utvecklingen ur näringslivets synvinkel och se hur försöksverksamheten lever upp till arbetsmarknadens behov. Därför kommer kommittén att under 2010 göra en riktad uppföljning mot de deltagande företagen. Uppföljning syftar till att kartlägga och beskriva vilka verksamheter och näringsidkare som deltar och hur representativa de är. I ett andra steg avser Lärlingskommittén att tillfråga medverkande företag om hur försöket har avlöpt ur företagets synvinkel. Frågorna kommer i huvudsak att vara bedömningar om hur olika verksamheter fungerar samt om motiven för att delta i lärlingsförsöket.

För att kunna dra slutsatser av lärlingsförsöket jämfört med den vanliga skolförlagda utbildningen avser Lärlingskommittén också göra vidare studier för att belysa elevernas bakgrund i form av meritvärde, studieavbrott mm liksom fortsatt studie av lärlingsråden och utbildningens kvalitetssäkringssystem. Den viktigaste och kanske mest intressanta frågan hinner vi dock knappast med att få ett svar på under vår ”mandattid”, där får andra ta vid. Det gäller lärlingselevernas anställningsbarhet, får de jobb inom utbildat yrke och hur förhåller de sig i detta avseende till elever som gått en huvudsakligen skolförlagd utbildning?

1 Behövs en svensk gymnasial lärlingsutbildning?

1.1 Utgångspunkter för kommitténs arbete

I december 2007 beslutade regeringen att inleda en försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning till hösten 2008 som skulle kunna ligga till grund för planerna på en lärlingsutbildning som en del av gymnasiereformen från hösten 2011. När regeringen strax innan hade tillsatt en gymnasieutredning hade tydliga direktiv givits att lärlingsutbildning ska ingå som en viktig beståndsdel i en framtida gymnasieskola. Samtidigt gjordes också bedömningen att det fanns skäl att genomföra försöksverksamheten för att vinna erfarenheter inför en permanentning av lärlingsutbildningen. I gymnasieutredningens betänkande (SOU 2008:27) föreslog utredaren att en gymnasial lärlingsutbildning borde införas som en alternativ, parallell väg till gymnasieexamen. Remissinstanserna var till överväldigande del positiva till förslaget. Året innan, 2007, hade Organisationen för ekonomiskt samarbete och utveckling (OECD) genomfört en granskning av svensk yrkesutbildning. I rapporten "Learning for jobs – the OECD policy review of vocational education and training in Sweden" rekommenderade OECD Sverige bl.a. att införa en lärlingsutbildning.

Vår svenska gymnasieutbildning har enligt kommitténs uppfattning utöver sitt utbildningspolitiska uppdrag också viktiga arbetsmarknads- och näringspolitiska uppgifter. Gymnasieskolans grundläggande utbildning spelar en viktig roll som bas för arbetskraftsförsörjningen på nationell, regional och lokal nivå och hur utbildningen utformas är viktigt när det gäller ungdomars möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Detta gäller särskilt för den yrkesinriktade utbildningen och lärlingsutbildningen i synnerhet. En gymnasial lärlingsutbildning med hög kvalitet kan bli en viktig resurs i detta sammanhang. Det är därför viktigt att också avnämarna får ett större inflytande över såväl utbildningens innehåll och mål som tillgången på utbild-

ning i landet. I Sverige finns i dag, trots flera ansatser, brister när det gäller att etablera en fast struktur för ett organiserat samarbete mellan gymnasieskolan och arbetslivet.

En väl fungerande samverkan är en förutsättning för lärlingsutbildning i ännu högre grad än för annan arbetsplatsförlagd utbildning. I försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning finns därför krav på att inrätta särskilda lärlingsråd, som tilldelas viktiga uppgifter för samverkan mellan skola och arbetsliv. Vi måste därför från början väga in arbetslivets medverkan och även se på utbildningen ur arbetsmarknadens synvinkel. Om arbetslivet vill sända signaler till skolan vem blir då mottagare? En enskild kommun är i dag, särskilt när det gäller yrkesutbildning, ett alltför snävt område för planering. Hur utbildningen i gymnasieskolan ska kunna svara mot avnämarnas krav och hur kan gymnasieskolan kontinuerligt utvecklas i takt med förändrade behov har länge varit en öppen fråga? Flera av förslagen inför en reformerad gymnasieskola från 2011 (prop. 2008/09:199) berör detta område.

Den initiala arbetslösheten bland ungdomar är hög i Sverige jämfört med våra nordiska grannländer. I den nordiska studien "Ungdomars väg från skola till arbetsliv" (TemaNord 2008:584) jämfördes ungdomars möjlighet att etablera sig på arbetsmarknaden. Möjligheten till etablering på arbetsmarknaden ställdes i relation till respektive lands utbildningssystem. En slutsats som drogs av forskarna i studien var att ungdomar i Sverige och Finland hade svårare att etablera sig på arbetsmarknaden jämfört med ungdomar i Danmark och Norge.

En del av förklaringen till detta bedömdes kunna vara att yrkesutbildningen i Sverige och Finland huvudsakligen är förlagd till skolor. I Norge och Danmark genomförs yrkesutbildning i större utsträckning som lärlingsutbildning där ungdomarna har en lärlingsanställning. Genom detta får de in en "fot" i arbetslivet som kan vara av stort värde vid kommande anställningar och de kommer också att ingå i vissa sociala skyddsnet. Det kan givetvis finnas flera samverkande faktorer, även utanför utbildningsområdet, till varför svenska ungdomar har svårare att etablera sig på arbetsmarknaden jämfört med t.ex. danska ungdomar. Den danska arbetsmarknaden är känd för att vara mer flexibel än den svenska och främjar därigenom tillträde för ungdomar.

Det är därför viktigt att vi jämför utformningen av vår utbildning med hur andra länder gör, detta för att bredda perspektiven men också för att bevaka vårt systems konkurrenskraft. Sådana jämförelser görs nästan dagligen i den utbildningspolitiska debatten,

speciellt när det gäller lärlingar. Ofta lyfts endast vissa aspekter och fördelar fram i andra lärlingssystem, varför det är viktigt att nyansera debatten. Inom kommittén har därför behovet av en komparativ analys av lärlingsutbildning på grundläggande nivå varit tydligt och en översiktlig studie redovisas som bilaga 3.

Det är svårt att med säkerhet uttala sig om vad den framtida utvecklingen kan innebära för yrkesutbildningen. En mer distinkt och tydlig yrkesutbildning med ökad tid för yrkesämnen och mer lyhörd för avnämarnas behov. Flexibilitet i genomförandet genom en mix av traditionella yrkesprogram och lärlingsutbildning samt en ökad andel av utbildningen förlagd till arbetsplats med gemensamma mål utmynnande i en gymnasieexamen är väl troliga inslag. Avgörande är arbetsmarknadens framtida kompetenskrav och efterfrågan samt hur dessa kvalitetsmässigt ska kunna tillgodoses inom utbildningssystemet. En del av avnämarna bedömer att lärlingsutbildning endast kan utgöra en mindre total del av yrkesutbildningen. De framhåller att kritik under en längre tid har riktats mot olika lärlingssystem för att de inte är tillräckligt flexibla utan tenderar att låsa fast ungdomar i det yrke och den specifika kompetensen de valde redan i gymnasieåldern. Man vill inte att yrkesutbildningen ska utvecklas i denna riktning utan att ungdomarna under arbetslivet kan gå mellan olika yrken. Ett yrke som finns idag, kanske inte finns imorgon. Det är alltså viktigt att ungdomar ges förutsättningar att lära nytt och utvecklas.

1.2 Metoder och arbetsätt

Nationella lärlingskommitténs uppdrag innehåller många delområden som ska beaktas. Att följa och bedöma samt dra erfarenheter från den pågående försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning är naturligtvis Kommitténs huvuduppgift. Kommittén har därför tagit fram frågelistor som systematiskt belyser olika delområden och som vi använt vid våra kontakter med branscher och huvudmän.

En särskild metodisk svårighet ligger dock i att den främsta källan till kunskap om lärlingsutbildningen, nämligen den pågående försöksverksamheten, bara pågått under relativt kort tid, där den ännu i hög grad sökt sin form. Det är därför ännu svårt att bilda sig en övergripande uppfattning om hur framgångsrik den varit. Många huvudmän väntade rätt länge med att låta eleverna övergå till den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen. De resultat och bedöm-

ningar som vi kan redovisa här i vårt första delbetänkande grundar sig således på erfarenheter när högst två av lärlingsförsökets sex terminer är genomförda och verksamheten just påbörjat sitt andra år. De grundar sig dock på bedömningar som är gjorda av försöksverksamhetens huvudintressenter som branscher, företag, huvudmän och skolor och visar hur bl.a. elever, handledare, lärare och skolledare hittills har upplevt lärlingsförsöket. De utsagor som lämnats från de verksamma inom försöket har hittills ofta varit mycket försiktigt hållna. Så här i början av en försöksverksamhet är det samtidigt viktigt att vara lyhörd för alla de små vardagsproblem som uppstår. Enligt tidigare forskning är just dessa vardagsproblem grunden för en fortsatt utvecklingsprocess (Scherp 2008).

Sammantaget innebär detta att många resultat än så länge mer är att betrakta som en bas för kommande uppföljningar av studieformen vid undersökta skolor och arbetsplatser. För att kunna dra slutsatser av lärlingsförsöket jämfört med den vanliga skolförlagda utbildningen avser Lärlingskommittén göra vidare studier och ha erfarenhetsutbyten och därvid belysa resultat i form av elevernas bakgrund, betyg, genomförandegrad, utbildningens kvalitetssäkringssystem och de medverkande företagens inställning och förutsättningar för lärlingsutbildning. Den viktigaste och kanske mest intressanta frågan hinner vi dock ej med att få ett svar på under vår ”mandattid”, där får andra ta vid. Det gäller naturligtvis lärlingselevernas anställningsbarhet, får de jobb inom utbildat yrke och hur förhåller de sig i detta avseende till elever som gått en huvudsakligen skolförlagd utbildning?

Allt detta har naturligtvis påverkat Lärlingskommitténs arbetsätt och val av metod. Kommittén har mot denna bakgrund valt att även utnyttja erfarenheter av tidigare lärlingsmodeller, utredningar, forskarrapporter och annat material från myndigheter och organisationer med relevans för uppdraget. Dessa källor redovisas i betänkandets referenslista. Men då delvis andra villkor gällde i dessa tidigare verksamheter är det viktigt att hålla isär erfarenheterna från dessa med det nu pågående lärlingsförsöket.

Kommittén ska enligt sina direktiv särskilt följa försöksverksamheten ur näringslivets behov och har därför valt att tidigt genomföra ett antal utfrågningar med branscher, främst de partsammansatta yrkesnämnderna, för att därigenom få tillgång till erfarenheter av försöksverksamheten och aktuell situation kring specifika frågor. Detta redovisas i löpande text (avsnitt 4.4) men också mer fullständigt i bilaga 4. I några fall har forskare och experter bidragit med rap-

porter som redovisas som bilagor till detta (bilaga 2 och 3) och kommande delbetänkande. Lärlingskommittén har också genomfört studiebesök i Danmark och Skottland i syfte att studera deras system för lärlingsutbildning. Dessutom har hela eller delar av kommittén genomfört studiebesök i Stockholm, Uppsala, Göteborg och Hylte kommuner samt medverkat i ett antal konferenser. Särskilda möten har ägt rum med friskolekoncernen Baggium AB, som är den i särklass största huvudmannen inom försöksverksamheten med 46 procent av antalet lärlingsplatser. Vidare har Lärlingskommittén genom enkäter och intervjuer ställt frågor till elever, lärare, skolledare, skolhuvudmän, företag och branschorganisationer.

Ett annat viktigt uppdrag är det främjandeuppdrag Nationella lärlingskommittén har avseende lärlingsutbildning och arbetsplatsförlagt lärande. Det handlar enligt direktiven om att ge stöd i första hand till lärlingsråd och huvudmän. Några delområden är särskilt utpekade; att organisera utbildning på arbetsplatser, att genomföra handledarutbildning, att utforma avtal och utbildningskontrakt samt att kvalitetssäkra lärlingsutbildningen. Ett annat, mera öppet uppdrag är att uppmärksamma generella utvecklingsbehov inom lärlingsutbildningen.

Lärlingskommittén viktigaste redskap för stöd till lärlingsutbildningen kommer att bli vår hemsida (www.nationellalarlingskommitten.se). Den togs i bruk 15 september 2009, och där kommer successivt mer material att återfinnas under rubriken ”stödmaterial”.

Även om mycket av resultatet i denna Kommitténs första delrapport pekar på fördelar med gymnasial lärlingsutbildning vill vi inte förneka att många hinder återstår innan man kan hävda att satsningen varit framgångsrik. Sett ur historiskt perspektiv (jfr avsnitt 2.3) finns det inte mycket som talar för att lärlingsutbildning skulle ha goda chanser att utvecklas i Sverige. Problem med konjunkturläge, hindrande regleringar inom såväl arbetsliv som skola, nya kompetenskrav, ingen eller alltför dålig finansiering är hotbilder som fällt tidigare försök att öka det arbetsplatsförlagda lärandet i olika former av lärlingsmodeller (Olofsson & Wadensjö 2006). Till detta vill vi också tillägga behovet av att kvalitetssäkra av utbildningen i såväl skola som arbetsplats.

1.3 Tolkning och avgränsning av uppdraget

Nationella lärlingskommitténs uppdrag (dir. 2008:106) är relativt väl avgränsat även om det i sig är omfattande och i stort sett täcker alla frågor från behörighet för lärlingsutbildning till hur utgången från gymnasieskolan ska utformas för lärlingarna. Tiden för genomförandet är inte kort men då försöksverksamheten, som tidigare påpekats, löper parallellt och inte går att skynda på är tiden ändå kort för att säkerställa slutsatser från denna. Detta har ställt särskilda krav på hur utredningen ska gripa sig an sitt uppdrag.

Regeringen har i direktiven gjort vissa avgränsningar av uppdraget. Direktiven betonar att Nationella lärlingskommittén verksamhet uteslutande ska vara kopplad till försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Då målet för kommitténs arbete är att tillföra viktig kunskap inför kommande beslut om utformning av lärlingsutbildningen i en reformerad gymnasieskola är det enligt Kommitténs mening även av vikt att uppmärksamma de förslag och motiven bakom dem som gymnasieutredningen har lagt gällande lärlingsutbildningen. Speciellt i de fall förslagen avviker från de betingelser som gäller försöksverksamheten. Detta gäller naturligtvis i ännu högre grad den utformning som Gymnasieutredningens förslag fått i propositionen, ”Högre krav och kvalitet i den nya gymnasieskolan”, prop. 2008/2009 som beslutades av riksdagen den 21 oktober.

Frågor kring elevens rättssäkerhet i lärlingsutbildningen nämns inte explicit i direktiven men kommittén har i likhet med Skolverket funnit att det finns flera skäl att uppmärksamma sådana.

Lärlingskommittén konstaterar att intagningen till lärlingsutbildningen i försöksverksamheten bygger på att eleven har genomgången grundskola med behörighet till gymnasieskolans nationella program. När det gäller lärlingsutbildning har en återkommande fråga handlat om eleverna på det individuella programmet och deras rätt och möjligheter att få delta i gymnasial lärlingsutbildning. Detta är troligen den vanligaste enskilda frågan vi mött, främst från skolans sida. För närvarande är regelsystem och behörighetskraven mycket entydiga i detta avseende. Utgångspunkten är ju också att kraven på lärlingsutbildningen ska vara minst desamma som på nationella program och redan titeln på propositionen talar ju om ”högre krav och kvalitet”.

Det finns också anledning att i likhet med gymnasieutredningen uppmärksamma frågan om hur de närmaste årens dramatiska minskningar i elevkullarna kommer att påverka förutsättningarna för all

gymnasieutbildning och särskilt lärlingsutbildningen. Det finns redan i dag en överkapacitet när det gäller totala antalet platser i gymnasieskolan, men ser man på det branschvis blir detta problem ännu tydligare. Många branschorganisationer ser ett betydande matchningsproblem, då olika huvudmän utbildar fler elever än vad branschen kan anställa. Det kan då också, som flera branscher påpekat, bli en tydlig konkurrenssituation om en utbyggd lärlingsutbildning ställs mot en reducerad skolförlagd utbildning.

Enligt våra direktiv ska vi belysa behovet av att få till stånd en samverkan mellan skolhuvudmän (kommunala och fristående skolor) och företag över kommungränserna. Den kommande snabba minskningen av antalet elever accentuerar detta behov ytterligare och samverkan behövs för att kunna garantera att strategisk gymnasieutbildning inte försvinner när antalet platser minskar. Kommittén kartlägger för närvarande den i dag förekommande regionala samverkan, där lärlingsutbildning ingår. Denna kartläggning tillsammans med en analys kommer att redovisas i Kommitténs andra delbetänkande, i oktober 2010.

1.4 Samråd

Myndigheter och organisationer

Kommittén har strävat efter ett öppet arbetssätt och har samarbetat med många myndigheter, organisationer, branscher, huvudmän och skolor. Nationella lärlingskommittén har haft ett omfattande samarbete med Skolverket som bistått kommittén på olika sätt. Främst när det gäller beräkningar och statistikunderlag avseende försöksverksamheten men också metodiska diskussioner om erfarenheter av försöksverksamheten.

Kommittén har även haft samråd med den särskilda utredaren, Iréne Wennemo, som i september 2009 tillsatts för att belysa och ge förslag avseende frågor om anställning inom ramen för en lärlingsutbildning samt näraliggande områden. Denna utredning, som tagit namnet Lärlingsutredningen, U 2009:2 (Dir. 2009:70), löper parallellt med Nationella lärlingskommittén fram till 31 mars 2010.

Vi har även haft kontakt med Skolinspektionen i fråga om de skolor inom försöksverksamheten som varit föremål för inspektion och material har inhämtats därifrån. Kommittén har dessutom samrått med Arbetsmiljöverket. Förutom samarbetet med de kommuner

som besökts har Kommittén även haft kontakt med de 13 kommuner som deltar i samverkan i Göteborgsregionen.

Lärlingskommittén har haft samråd med de centrala parterna och flera kontakter med respektive organisation. De är Svenskt Näringsliv, Landsorganisationen (LO), Företagarna och Sveriges Kommuner och Landsting (SKL). Dessa organisationer är även representerade i vår kommitté.

Branschkontakter

Lärlingskommittén genomförde under maj och september 2009 tre möten utformade som utfrågningar dit samtliga branschföreträdare inbjöds att delta. Avsikten var att presentera kommitténs uppdrag och inleda en dialog om erfarenheter av försöksverksamheten. I dessa deltog omkring 40 olika branschföreträdare. Efter dessa inledande möten har ytterligare ett stort antal kontakter tagits, möten har hållits och enkäter har besvarats av branscherna.

Lärlingskommittén ska också försöka att beakta framtida branscher som kan ge signaler om hur lärlingsutbildningen bör se ut för att tillgodose nya krav i arbetslivet. Detta har visat sig mycket svårt. Branschstrukturerna kan i dag inte sägas spegla hela arbetslivet och det är osäkert vad som kan utläsas om framtida krav. Nya, växande yrken inom tjänste- och servicesektorn fångas inte in av de traditionella konstellationerna. En hel del yrken främst inom hantverkssektorn har inte någon bransch- eller en egen organisation utan ”lever” i kraft att de har ett antal nyckelpersoner som brinner för sitt yrke. De är mycket engagerade för att dessa yrken ska fortleva och utvecklas lika väl som de större yrkena. Branscherna är inte heller alltid helt representativa, då flera olika branscher kan rekrytera från en viss utbildning. Vissa företag är även organiserade i flera organisationer med ibland olika syn på lärlingsutbildning.

Nationella lärlingskommittén har utöver de ovan nämnda branscherna haft kontakter med Servicebranschen som representerar flera sektorer av arbetsmarknaden. Andra viktiga kontakter har tagits med Företagarna som representerar många olika yrkesområden av småföretagare.

1.5 Expertgruppen

Lärlingskommittén har tillsammans med Skolverket bildat en beredningsgrupp av experter som träffats inför Lärlingskommitténs sammanträden. Här har frågor om de delvis överlappande uppdragen mellan Skolverket och Kommittén behandlats. Vidare har kommitténs sekretariat under utredningstiden hållit kontakt med enskilda kommittéledamöter och andra företrädare från deras organisationer bl.a. i syfte att undersöka förutsättningar för att gemensamt utveckla stödmaterial mm.

1.6 Extern medverkan

Lärlingskommittén har etablerat kontakter med forskare och experter och avser att hålla ett antal seminarier med dessa i syfte att få ett antal specifika frågor belysta. De inledande kontakterna har tagits med Lunds universitet, där ledamöter och sekretariat från Kommittén deltagit vid ett särskilt forskarseminarium om lärlingsutbildning. Andra universitet och högskolor har också kontaktats. Öresundsinstitutet har inbjudit Kommittén till ett seminarium om upplägg av lärlingsutbildning i Sverige och Danmark med utgångspunkt i Öresundsregionens särskilda förutsättningar med en gränsöverskridande gemensam arbetsmarknad.

Magnus Hjelte, Gestaltungsbyrå i Norrköping, har byggt upp Lärlingskommitténs hemsida och svarar också för formgivning av detta delbetänkandes omslag. Utredningssekreteraren Ulla Karin Sundqvist Nilsson, regionförbundet ÖSTSAM i Linköping samt utbildningskonsulten Anita Svensson, Fyra sidor, Stockholm har på Nationella lärlingskommitténs uppdrag genomfört studier av lärlings-system i andra länder – en jämförande studie (bilaga 3) respektive en uppföljning av lärlingsrådets uppgifter och funktion (bilaga 2).

1.7 Betänkandets struktur och innehållet i bilagor

Betänkandet är uppbyggt på följande sätt:

- Kapitel 1 (detta kapitel) har presenterat ramen för vårt uppdrag med utgångspunkt i frågeställningen ”Behövs en svensk gymnasial lärlingsutbildning” och har även gett en redovisning av hur kommittén har arbetat.

- Kapitel 2 presenterar lärlingsutbildningens historik i Sverige samt en översikt över lärlingsutbildning i andra länder.
- Kapitel 3 för en diskussion om fördelar med arbetsplatsförlagd respektive skolförlagd utbildning.
- Kapitel 4 diskuteras former och organisation för samverkan mellan skola och arbetsliv och redovisar branschsynpunkter på försöksverksamheten.
- Kapitel 5 presenterar och redovisar erfarenheter från det pågående lärlingsförsöket med en analys.
- Kapitel 6 redovisar vissa särskilda uppdrag enligt våra direktiv.
- Kapitel 7 presenterar frågor kring kommitténs fortsatta arbete.
- Kapitel 8 presenterar kommitténs förslag.

Följande bilagor ingår i betänkandet:

- Bilaga 1 Kommittédirektiv.
- Bilaga 2 Lärlingrådets uppgifter och funktion.
- Bilaga 3 Lärlingssystem i andra länder.
- Bilaga 4 Arbetslivets/Branschernas synpunkter från vår utfrågning/hearing.
- Bilaga 5 Statsbidragets användning 2008/09 (diagram).

2 Lärlingsutbildning i Sverige och i andra länder

2.1 Lärlingsbegreppet

Begreppen lärling och lärlingsutbildning är inte entydiga och kan för olika personer och ur olika perspektiv stå för olika företeelser. Ordet lärling är positivt värdeladdat och har kommit att bli ett samlingsnamn för flera olika utbildningsformer som har det gemensamt att man lär sig ett yrke på en arbetsplats genom att arbeta tillsammans med någon mer erfaren yrkeskunnig person. Utbildningen kan förekomma i flera olika varianter. Den kan vara baserad på ett rent anställningsförhållande, den kan vara en kombination av anställning och gymnasieutbildning och den kan också vara en gymnasieutbildning med enbart elevstatus och skolan som huvudman.

I ursprunglig betydelse och utifrån ett partsperspektiv står lärling och lärlingsutbildning för en av arbetsmarknadens parter reglerad kollektivavtalsbunden utbildning av en person förenad med en anställning. Den vanligast förekommande lärlingsutbildningen i dag är den avtalsbundna färdigutbildning som normalt sker efter genomgången treårig grundutbildning inom ett antal av de yrkesförberedande gymnasieprogrammen. Den finns inom t.ex. bygg-, el- och fordonsbranscherna. Den gymnasiala lärlingsutbildningen inom försöksverksamheten omfattar inte denna form av lärlingsutbildning.

När det gäller genomförande av gymnasial lärlingsutbildning är en av de utestående frågorna om eleven alltid ska ha elevstatus även i den del av lärandet som genomförs på en arbetsplats eller om det ska vara möjligt att som ett alternativ kunna förena detta med en anställning. I försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning som startade 2008 blev det möjligt att förena gymnasieutbildning med en anställning. Även om båda alternativen står öppna inom försöket finns det nästan uteslutande lärlingar med elevstatus. Det är troligen stor skillnad på förutsättningarna mellan olika före-

tag att anställa lärlingar, små enmans- och fåmansföretagen med små marginaler kan förmodligen i många fall inte erbjuda några löner alls. Den rättsliga regleringen av ett anställningsförhållande för gymnasiala lärlingar är dock så komplex att Regeringen beslutat låta en särskild utredare, Iréne Wennemo, utreda frågan om förutsättningarna för att kombinera anställning och studier inför en permanentning av lärlingsutbildningen. Det finns ett antal juridiska frågor som måste få en tillfredsställande lösning i fråga om hur man kombinerar anställning med gymnasial utbildning. Det kan annars lätt uppstå ett dubbelt huvudmannaskap som kan ge upphov till avgränsningsproblem när det gäller att avgöra vem som ansvarar för eleven/den anställda i flera olika avseenden. Wennemos utredning, Lärlingsutredningen (U 2009:2), kommer att ha betydelse för vårt fortsatta arbete och kommer att samråda med oss i Lärlingskommittén.

Gymnasieutbildning i alla dess former, inkluderande försöksverksamheten med gymnasiala lärlingar, ska genomföras så att utbildningsinnehållet styrs av skolans styrdokument. Arbetsplatsförlagt lärande måste dock formas under de förutsättningar som gäller i arbetslivet. För detta krävs en konstruktiv samverkan mellan skola och arbetsplats.

2.2 Lärlingsutbildning i Sverige ett historiskt perspektiv

Lärlingsutbildning har i ett längre historiskt perspektiv varit grundformen för all praktisk yrkesutbildning. I samband med industrisamhällets framväxt under 1800–1900-talen så utvecklade olika länder i Europa egna strategier för hur man skulle organisera yrkesutbildningen. Denna historik berör därför enbart svenska förhållanden.

Under perioden fram till skråväsendets avskaffande år 1846 var enda möjliga utbildningsvägen inom hantverksyrken att börja som lärling hos en mästare som tillhörde ett skrå vilket fungerade såväl som branschorganisation som fackförening. Skrået hade monopol på yrkesutövningen i städerna. Vid 14 års ålder kunde pojkar, enbart pojkar, påbörja sin utbildning hos en mästare mot ringa eller ingen ersättning. Varje skrå hade en förordning som reglerade innehåll och utbildningens längd, som vanligtvis var mellan 3–5 år.

Efter avlagt gesällprov vid lärotidens slut så övergick lärlingen till att vara gesäll. Provet som fyllde funktionen av examination var

praktiskt och krävde att flera av varandra oberoende mästare granskade och bedömde arbetsinsatsen. Det godkända provet resulterade i ett gesällbrev. För att själv kunna utöva yrket i egen praktik, med egna anställda lärlingar och gesäller, var gesällen tvungen att avlägga mästarprov. Kravet på mästarprov för att starta egen verksamhet försvann redan 1864 då näringsfrihetsförordningen blev en realitet. Modellen med lärling, gesäll och mästare har dock fortsatt att leva kvar inom många hantverksyrken fram till nutid och även fått en renässans (jfr avsnitt 6.5).

På 1920-talet inrättades lärlingsskolor som gav en kompletterande undervisning i yrkestori på fritiden, kvällar och helger, för dem som hade fast anställning på ett företag. Denna modell lockade aldrig större elev grupper vilken kan förklaras med frånvaro av skolplikt för lärlingar samt ett svagt intresse både från staten och företagen. År 1923 fanns cirka 50 lärlingsskolor med totalt 5 200 lärlingar.

Den djupa lågkonjunkturen under 1920–1930-talens slog till stora delar ut lärlingssystemet i Sverige. I kampen mot arbetslöshet tog samhället ett allt större ansvar för skolförlagd yrkesutbildning. Saltsjöbadsavtalet och dess anda kom från 1938 och lång tid framåt att prägla utvecklingen av yrkesutbildningen. Ett partssammansatt organ inrättas mellan parterna för yrkesutbildningsfrågor, sedermera Arbetsmarknadens Yrkesråd, Verkstadsskoleutredningen 1938 och etableringen av en särskild yrkesutbildningsmyndighet, Kungliga överstyrelsen för yrkesutbildning (KÖY) 1944–64, innebar att yrkesskolor i olika former och med olika huvudmän inrättades. Utbyggnaden av det allmänna utbildningssystemet, och speciellt 1950–1960-talen tillväxt av yrkesskolor innebar att företagets ansvar för utbildning av yrkesarbetare drastiskt kom att minska. Kvar blev en kollektivavtalsreglerad lärlingsutbildning som inte kom att omfatta några större elevkullar. Endast inom de mer traditionella hantverksyrkena behöll man lärlingsalternativet som en utbildningsmöjlighet. Under år 1953 fanns endast 300–600 lärlingar med offentlig finansiering.

Efter Yrkesutbildningsberedningen(YB) 1963–66 kom förslag om att integrera yrkesskola, fackskola och gymnasium i en ny Gymnasieskola (linjegymnasiet), som tillkom 1971. När den integrerade Gymnasieskolan med tvååriga yrkeslinjer ersatte Yrkesskolan så byggde den på att arbetslivet tog emot eleverna efter genomgången grundutbildning för att fullgöra så kallad ”färdigutbildning”. Denna kunde för vissa yrken ske i lärlingsform. Avtal inom dessa områden kom att betecknas som färdigutbildningsavtal. Ett visst offentligt

stöd från till ”klassisk” lärlingsutbildning fanns också under denna tid. Staten såg till att ge bidrag till strax över 2 000 platser inom bl.a. i fråga om frisörer (ca 35 procent av platserna), snickeri och bygg. Platserna var mycket eftersökta och många ivrade för en utbyggnad men ändå minskade antalet platser.

2.3 Lärlingsliknande utbildningar i gymnasieskolan

I och med förslagen om att öka den arbetsplatsförlagda utbildningen och förlänga yrkesutbildningen till tre år genom arbetsgruppen för översyn av gymnasial yrkesutbildning, ÖGY (SOU 1986:2 & 3), ökade intresset markant för yrkesutbildningsfrågor. Andelen arbetsplatsförlagt lärande uppgick då totalt till 6 procent inom hela gymnasieskolan. Tanken på att arbetsplatsförlägga större delar av yrkesutbildningen blev åter aktuell, och lärlingsutbildning fanns kvar som ett litet, tynande spår.

Redan 1980 startade den första i en rad av försöksverksamheter med gymnasial lärlingsutbildning, som sedan avlöst varandra. Formen var en traditionell lärlingsutbildning med delat huvudmannaskap mellan skola och företag. Intagningskravet var genomförd grundskola. Skolan ansvarade för delar av yrkesteorin samt svenska, engelska, matematik och arbetslivs- och samhällsorientering. Eleven skulle vara anställd av företaget som fick statsbidrag för varje lärlingsplats. Verksamheten permanentades från 1985, Ungefär 3 000 lärlingar genomgick denna form under 1980-talet varav 70 procent fick utbildningsbevis från byggsektorn.

När gymnasieskolan reformerades under början av 1990-talet (programgymnasiet) fördes lärlingsutbildning till det Individuella programmet (IV). Företag och skola delade huvudmannaskap och eleven kunde i den skolförlagda delen läsa samtliga kärnämnen, vilket dock inte var något krav. Lärlingsutbildningen inom IV fick inte något genomslag och år 1996 redovisades ett bottenapp i antal gymnasiala lärlingar, endast 39 lärlingar totalt i landet. Detta kan delvis förklaras med att det inte fanns några former av statsbidrag för att underlätta genomförandet ute på företagen. Denna verksamhet pågår fortfarande parallellt med försöksverksamheten.

Under åren 1997–2000 prövades åter en ny variant av försöksverksamhet med lärlingsutbildning i form av femton olika pilotprojekt, där eleven efter halva utbildningstiden skulle erbjudas möjlighet till fortsatta studier med en större andel arbetsplatsförlagd del,

dock minst 1/3 av den totala utbildningstiden. Skola, arbetsplats och elev skulle tillsammans upprätta ett lärlingskontrakt. Obligatoriska programråd med deltagare från både skola, arbetsgivare och fack skulle ta ansvar för utformning av den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen. Statsbidrag utgick med 1 500 kr per elev, vilket inte dock inte påverkade antalet utbildningsplatser i någon större omfattning. Våren 2000 fanns 308 gymnasiala lärlingar på 31 skolor i 28 kommuner.

Efter en ny översyn år 2000, ”Samverkan mellan skola och arbetsliv”; Ds 2000:62, introducerades ännu en ny lärlingsliknande försöksverksamhet. Den kom att benämnas Lärande i arbetslivet (LIA). Ungefär en tredjedel av utbildningstiden skulle vara arbetsplatsförlagd och denna arbetsplatsförlagda del fick en särskild kursplan omfattande 700 poäng (30 veckor). Skolan var även här huvudman och kraven på programråd och lärlingskontrakt fanns kvar. Till denna försöksverksamhet utgick ett statsbidrag på 15 000 kr per elev under åren 2000–2003 då ca 1 500 platser utnyttjades av en tilldelad ram på 2000 platser. Åren 2003–2006, då ingen ersättning utgick, sjönk antalet platser och endast 475 platser har rapporterats efter år 2003. Inte heller LIA blev således någon större framgång.

Försöket med LIA förväntades utgöra grund för utformandet av en ny modern lärlingsutbildning som skulle sjasättas i och med den planerade gymnasiereformen år 2007 (Gy 07). Regeringen valde dock att avbryta genomförandet och skjuta upp reformeringen till 2011 med en ny gymnasieutredning som grund. Delar av förslagen från Gy 07 kom dock till nytta i samband med den försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning som startade hösten 2008.

2.4 Lärlingsutbildning i andra länder- en utblick

I jämförelse med traditionella ”lärlingsländer” som bl.a. Tyskland, Österrike och Danmark har Sverige som framgått en svag lärlings-tradition och hos oss dominerar sedan länge en i huvudsak skolförlagd grundläggande yrkesutbildning. En orsak till detta står att finna i att de partsöverenskommelser som är förutsättning för de duala systemen ute i Europa inte kommit till stånd på samma sätt i Sverige. De överenskommelser som funnits har inte omfattat så många avtalsområden utan har främst reglerat färdigutbildningen efter den skolförlagda grundläggande yrkesutbildningen.

För närvarande pågår liksom i Sverige i många länder en revitalisering av lärlingsutbildning med Norge och Skottland som de kanske bästa exemplen. Skottland har under en förhållandevis kort tidsperiod lyckats bygga upp en omfattande lärlingsutbildning inom yrkesområden som både haft och saknat lärlingstradition. En viktig utgångspunkt är dock att eventuella förslag till ny gymnasial lärlingsutbildning måste ta hänsyn till den tradition och de förhållanden som råder där systemet förväntas fungera på avsett vis. Det går alltså inte att importera andra system utan noggrann analys av förutsättningarna för deras funktion och också väga in framtida utvecklingsmöjligheter.

I t.ex. Tyskland och Österrike dominerar inom yrkesutbildningen den så kallade duala lärlingsutbildningen, dvs. en yrkesutbildning som bedrivs växelvis i yrkesskola och på arbetsplats. Dessa lärlingssystem kännetecknas av ett mycket långtgående partsansvar för hela systemet. De bygger dels på en stark statlig lagstiftning i förhållande till parterna, dels på att eleverna är anställda i de företag där utbildningen bedrivs. Länder som Tyskland och Österrike upplever dock problem med sina lärlingssystem eftersom de är så hårt reglerade och bundna till befintliga strukturer. Kompetenskraven inom flertalet yrken förändras så snabbt att det inte räcker att lära sig ett yrke, eller en nisch inom ett yrke och sedan slå sig till ro. Man måste förutom yrkeskompetensen också behärska att ständigt lära nytt, vara flexibel och kunna ta till sig ny teknik och kunskaper.

På närmare håll bedrivs även i våra nordiska grannländer Danmark och Norge yrkesutbildning på gymnasial nivå huvudsakligen i form av lärlingsutbildning. I Danmark omfattar den 3,5–4 år och ungefär en tredjedel av utbildningen är skolförlagd och resterande två tredjedelar är arbetsplatsförlagda. I Norge inleds yrkesutbildningen med två års skolförläggning varefter följer en tvåårig, i huvudsak arbetsplatsförlagd, lärlingsperiod. Gemensamt även för dessa länder är att eleverna under lärlingstiden är anställda och har lön på lärlingsnivå. I bägge fallen bygger lärlingsutbildningen också på ett långtgående och reglerat samarbete mellan på ena sidan utbildningsmyndigheter och skolor och på andra sidan arbetsmarknadens parter. Systemen bygger även på kollektivavtal om lärlingsutbildning mellan parterna och att dessa tar ett långtgående ansvar för lärlingsutbildningen. Finansieringen av lärlingsutbildningen sker i Danmark huvudsakligen genom en arbetsgivaravgift, i Norge täcks kostnaderna delvis genom statliga medel.

Främst det danska systemet har de senaste åren fått stor uppmärksamhet i vårt land då det anses ha gett goda förutsättningar för de ungas övergång till arbetsmarknaden och därigenom leder till lägre ungdomsarbetslöshet. Man bör dock hålla i minnet att lärlingar i Danmark räknas till arbetskraften och i sysselsättning till skillnad från svenska yrkeselever (inklusive gymnasiala lärlingar). Nationella lärlingskommittén har genomfört en studie av flera länders lärlingssystem, vilken redovisas i bilaga 3.

3 Arbetsplatsförlagt respektive skolförlagt lärande

3.1 Lärande på arbetsplats – en forskningsbakgrund

Vi gör i detta kapitel en kort översikt över forskning om lärande i arbetslivet som tydligt visar på det arbetsplatsförlagda lärandets betydelse för att utforma en yrkesutbildning av god kvalitet. Det kan dock ske på många olika sätt. I de studier som vi refererar till och i de samtal som kommittén vid sina besök haft med lärlings-elever om deras syn på lärande på arbetsplatsen, är den helt dominerande bilden att eleverna, trots att de anser att det finns brister, ger mycket goda omdömen av vad utbildningstiden på en arbetsplats har tillfört deras yrkeskunnande.

Forskning om yrkesutbildning och kvalifikationskrav i arbetslivet har inte så lång tradition. Jonas Olofsson (2007) framhåller att begrepp som kompetensutveckling och lärande i arbetslivet egentligen är nya påfund med rötter i 1970- och 1980-talen. Intresset för yrkeslärande, yrkeskvalificering och lärande i arbetslivet har fått en renässans i den nordiska pedagogiska forskningen under de senaste åren. Per-Erik Ellström (1996) framhåller att det finns klara pedagogiska skäl till att flytta ut lärandet från formella utbildningar till lärande i arbetslivet. Detta för att mycket lite av det som formella utbildningar lär ut kan överföras och tillämpas i vardagligt arbete.

Ur ett lärlingsperspektiv kan konstateras att ett effektivt lärande på en arbetsplats förutsätter att lärlingen är delaktig och aktiv i den gemenskap där de nyvunna kunskaperna ska praktiseras. Gruppdynamiken på arbetsplatsen har ofta en avgörande betydelse för om och hur lärande ska kunna uppstå. Här gäller det att finna en balans mellan olika aktörer; handledare, yrkeslärare, lärling och arbetslag. För att lärande ska uppstå på en arbetsplats krävs också enligt Ellström att det på arbetsplatsen finns utmanande uppgifter med

potential för lärlingen. Saknas detta kan "lärandet" tvärtom innebära en anpassning till passivisering, dvs. snarast ett negativt lärande (Ellström 1996, 2001).

Ellström framhåller att lärande för att vara effektivt behöver bestå av såväl "kognitiv inlärningsteori" (kunskaper överförda genom verbala instruktioner) som "situerat lärande" (där kunskapen som ska överföras är kontextbunden och ingår i en social process). Använder man sig av båda modellerna tillsammans finns stora möjligheter till en fungerande praktik i arbetslivet men också en förberedelse för att kunna hantera nya eller okända situationer. För att vara framgångsrik med det arbetsplatsförlagda lärandet krävs att arbetsplatsen och individen/eleven har möjlighet att röra sig i de spänningsfält som finns mellan rutin och reflektion samt anpassning och utveckling.

Samtal på en arbetsplats som del av lärandet

Liknande tankar om betydelsen av interaktionen i arbetsgruppen har framförts av Monica Bjerlöv (1999) som lyfter fram det oplanerade och spontana samtalets betydelse för lärandet på en arbetsplats. Bjerlöv visar i sin avhandling "Om lärande i verksamhetsanknutna samtal" hur lärande uppstår i spontana och oplanerade samtal genom att följa upp innehållet i en projektgrupps samtal och jämföra dessa med vad som deltagarna i gruppen hade för individuella målsättningar samt vad institutionen hade för målsättning. Samordning och kompetenshöjning blev resultatet av projektgruppens samtal. Kanske finns här en nyckel till en av de viktigaste faktorerna för inlärning i arbetslivet. Om så är fallet bör det få konsekvenser för både elevens och handledarens aktivitet på arbetsplatsen.

Mästarlära

Klaus Nielsen och Steinar Kvale lanserar i "Mästarlära – lärande som social praxis" (2000), begreppet mästarlära, som i huvudsak bygger på social inlärning med imitation och identifikation som medel för lärandet. Skriften kan ses som en kraftfull teoretisk kritik mot alltför skolcentrerad pedagogik. Begreppet mästarlära är inte så utbrett i Sverige men är nära besläktat med lärlingsutbildning och emanerar från den hävdvunna gången från lärling, via gesäll till

mästare, men kan omfatta verksamheter inom många andra områden. Den lärprocess som sker via mästarlära gör ingen åtskillnad mellan lärande och användandet av det lärda. Här är det Deweys allmänna princip om "lärande genom handling" som styr processen enligt författarna. Lärandet sker genom träning, vägledning och uppsikt med det gemensamma draget att det sker direkt utan formell verbal undervisning. Den historiska infallsvinkeln ger enligt författarna viktiga erfarenheter, från skråväsende och industrisamhällets framväxt, till att ge en bredare förståelse för mästarlärans relevans i dagens utbildningar.

Författarna betonar att mästarlärandet inte behöver stå i direkt motsatsförhållande till institutionaliserad utbildning utan att det lärande som uppstår vid mästarlära även framgångsrikt borde kunna användas vid skolutbildning. Detta förutsätter en varvad utbildning mellan perioder på arbetsplats och teoretisk utbildning på skola. Den kognitiva mästarläran med sina olika lärandetekniker såsom modellinläring, reflexion baserad på observation och vägledande och stödjande lärardeltagande bör enligt författarna framgångsrikt kunna överföras. Den bör också vara en självklar grund för planering och utvärdering av gymnasial lärlingsutbildning.

Nielsen och Kvale redovisar även några orsaker till det stora intresse som i dag finns för mästarlära. En är att dagen skolsystem har uppenbara problem. Motivation och den praktikchock som i dag ofta präglar övergång från utbildning till arbete är problem man skulle kunna motverka med mer lärlingsutbildning. En annan orsak är att misstron mot massundervisning ökat och intresset för tryggheten i en individuell mästarlära ökat. I det postmoderna samhället har också hyllningen av det decentraliserade och lokala trätt fram. Även här blir då mästarlära en lockande lösning på individens problem i relationen till sin miljö. (Nielsen & Kvale 1999).

Vygotskij och praktiskt lärande

Leif Strandberg (2006) konstaterar, med stöd av Vygotskijs teorier, två självklarheter som skulle förändra vårt skolsystem från grunden om vi tog dem på allvar. Den ena, inre aktivitet föregås alltid av yttre aktivitet, är en maxim som i sig själv är ett helt pedagogiskt fundament. Men en teori behöver också en praktisk tillämpning. Den syn på lärande som Strandberg presenterar passar väl med motiven till gymnasial lärlingsutbildning. Elever har inte saker mer

eller mindre ”i huvudet” utan det är i sitt faktiska och praktiska liv som lärandet och kunskapen uppstår, vilket betyder att jag först lär mig tillsammans med andra det jag sedan kan göra själv (Holm, 2009).

Strandberg betonar; precis som Ellström, vikten av det situerade lärandet, och där passar nästa självklarhet in; bilmekaniker blir man lättast på en bilverkstad. Att de manuella och intellektuella förmågorna skildes åt inom utbildningssystemen som en konsekvens av den industriella revolutionen är därför djupt olyckligt och felaktigt anser Strandberg. Tvärtom, hävdar Strandberg, borde relationen mästare – lärling vara en förebild för all form av lärande, inte bara inom traditionellt hantverk. Allt lärande är till sin natur något mycket praktiskt, där yttre aktiviteter bildar råmaterial som transformerar till inre processer (Strandberg 2006).

3.2 Lärande i arbetslivet i praktiken – APU, LIA, APL och gymnasial lärlingsutbildning

När man i den svenska debatten om yrkesutbildningens organisation har hänvisat till lärlingsutbildningar av olika slag har det i praktiken mest kommit att handla om utbildning förlagd till arbetslivet i största allmänhet. Ett antal olika pedagogiska modeller för arbetsplatsförlagt lärande har prövats med olika grader av styrning och ekonomiska incitament.

Arbetsplatsförlagd utbildning

Arbetsplatsförlagd utbildning (APU) är en krävande och kvalificerad form av lärande i arbetslivet men kan vara svår att få till stånd enligt intentionerna. APU föreslogs av ÖGY redan 1986 och innebär att kursplanestyrd utbildningsavsnitt förläggs till arbetsplatser. APU ingår som ett obligatoriskt inslag i alla nationella yrkesprogram med en omfattning av minst 15 veckor. Som del av lärande på en arbetsplats ger den goda förutsättningar för eleverna att kunna träna och tillägna sig de mer generella kompetenser som tillsammans med ren yrkeskompetens blir allt viktigare.

Styrelsen för utbildningen ansvarar för platsanskaffning och APU:ns kvalitet. Den arbetsplatsförlagda utbildningen ska omfatta minst 15 veckor. Varje vecka motsvarar 24 timmars undervisning i skolan. Rektor beslutar om vilka kurser eller delar av kurser som

ska arbetsplatsförläggas. Om APU-platser i tillräcklig omfattning inte kan anskaffas får utbildningen skolförläggas. Styrelsen ska dock i sådana fall vidta alla åtgärder för att utbildningen så snart som möjligt åter kan arbetsplatsförläggas.

Någon nationell utvärdering av APU har inte gjorts under de senaste 10 åren. Skolverkets senaste utvärdering 1998 (Skolverket, Samverkan Skola – Arbetsliv, rapport 153) visade att inte något av de 13 programmen med obligatorisk APU nådde upp till 15 veckor för varje elev. Enligt utvärderingen fick 40 procent av eleverna inte den föreskrivna tiden för APU. Enligt utvärderingen var den viktigaste faktorn för att kunna genomföra APU att det fanns ekonomiska resurser för samverkan, dvs. resurser för att yrkeslärarna skulle kunna skaffa APU-platser, planera och göra arbetsplatsbesök samt resurser för handledarutbildning. Någon ersättning till företagen utgick normalt inte. Handledarutbildning genomfördes, enligt utvärderingen, vid mindre än hälften av utbildningarna, vilket medförde en låg kompetens om innehållet i kursplanerna.

Kritik har ibland riktats mot att APU är för stelbent. Det är svårt att exakt översätta skolans kursplaner till moment i ett företags produktion eller ett företags kundönskemål. Skolan fick acceptera att eleverna gick in i det arbete som normalt förekom på arbetsplatsen och att man efteråt, så gott det gick, fick stämma av den arbetsplatsförlagda utbildningens innehåll mot kursplanerna.

Trots dessa stora brister bedömde Skolverket att samverkan jämfört med tidigare hade utvecklats i positiv riktning. APU:n bedömdes också av yrkeslärarna ha en stor betydelse för möjligheten att uppnå programmålen. I denna som i andra utvärderingar var eleverna mycket positiva till APU:n och de tillmätte den en mycket stor betydelse. Det finns en mängd goda exempel på skolor som lyckats upprätta en mycket bra samverkan med lokala näringslivet och har en integrerad utbildning där teori och praktik varvas.

Lärande i arbetslivet

Den försöksverksamhet kallad lärande i arbetslivet (LIA) som startade år 2000 innebar ett nytt sätt att se på arbetsplatsförlagt lärande. Medan APU betonar att det är fråga om hela eller delar av nationella eller lokala kurser som förläggs till arbetslivet innebar LIA att ungefär en 1/3 av utbildningstiden skulle vara arbetsplatsförlagd och denna arbetsplatsförlagda del fick en särskild ramkurs-

plan omfattande 700 poäng (30 veckor). Huvudman var också här skolan och kraven på programråd och lärlingskontrakt fanns kvar.

I och med LIA infördes en kursplan med en särskild målbeskrivning om 700 poäng som ersatte hittillsvarande kurser. Enligt denna målbeskrivning skulle ”eleven kunna utföra förekommande arbetsuppgifter inom ett yrkesområde” och arbetsplatsförläggningen skulle bidra till kompetenser som t.ex. kreativitet och problemlösningsförmåga. LIA var ett erkännande av att lärandet måste ses ur ett bredare perspektiv än det som kännetecknar APU-modellens kursplanestyrd nyinläring. Tankegångarna bakom LIA stod mer i överensstämmelse med nyare forskningen om arbetsplatsförlagt lärande.

Arbetsplatsförlagt lärande

En ytterligare bekräftelse på ett nytt synsätt i fråga om lärande på arbetsplats var att begreppet arbetsplatsförlagt lärande (APL) föreslogs i propositionen Kunskap och kvalitet Prop. 2003/04:140. APL gav uttryck för en bredare syn på arbetsplatsförlagt lärande och dess betydelse för yrkesutbildningen än vad APU hade gjort. Även Gymnasieutredningen (SOU 2008:27) föreslår att begreppet APL bör införas då det bättre infångar de olika dimensionerna i den lärprocess som kan erhållas på en arbetsplats. På arbetsplatsen sker lärandet i en realistisk miljö under överinseende av en yrkeskunnig handledare och här kan eleven tillägna sig den komplexa yrkeskoden i ett realistiskt socialt sammanhang. I ett arbetsplatsförlagt lärande ges eleven möjlighet att erfara hur de olika kunskapsområdena i kurserna utgör delar i ett helgjutet yrkeskunnande. Det arbetsplatsförlagda lärandet ger även goda förutsättningar för eleverna att kunna träna och tillägna sig de mer generella kompetenser som blir allt viktigare. Social och kommunikativ kompetens, problemlösningsförmåga och serviceinställning är exempel på sådana generella kompetenser.

Gymnasial lärlingsutbildning

Av förordningen om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning framgår tydligt att arbetsplatsförlagd utbildning, enligt gymnasieförordningens bestämmelser, inte behöver finnas på

gymnasial lärlingsutbildning. Därigenom markeras att lärlingsutbildningen avses bli en egen studieform inom gymnasieskolan som ger ett mervärde och inte bara innebär en utvidgad arbetsplatsförlagd utbildning. Någonstans blir det en artskillnad snarare än en gradskillnad, när de arbetsplatsförlagda inslagen blir så stora att lärlingen vistas så mycket på arbetsplatsens att lärlingen kommer in i arbetsplatsen inre gemenskap. Då fördjupas också möjligheterna enligt tidigare genomgång till ”mästarlärande”.

Även om det i lärlingskonceptet finns inbyggt att en lärling ska vistas på en och samma arbetsplats över en längre tid för att komma in i den inre gemenskapen mm enligt ovan finns både av praktiska och pedagogiska skäl motiv för att en lärling växlar mellan två eller fler arbetsplatser. Det kan t.ex. handla om att verksamheten på arbetsstället är så begränsad att eleven skulle få med sig en smal och ensidig kunskaps- och erfarenhetsprofil eller att målen för undervisningen helt enkelt inte skulle gå att uppnå.

Det är svårt att bortse från de förslag som gymnasieutredaren lagt om en permanentad lärlingsutbildning i framtiden i förhållande till de erfarenheter vi fått från den pågående försöksverksamheten. För de nationella yrkesprogrammen föreslås att det, liksom nu, ska förekomma minst 15 veckors arbetsplatsförlagt lärande, vilket innebär att högst cirka 52 veckor kan vara skolförlagd karaktärsämnesundervisning. Inom gymnasial lärlingsutbildning föreslås det omvända förhållandet råda. Där ska, minst 52 veckor i stället genomföras på arbetsplats och högst cirka 15 veckor som skolförlagd karaktärsämnesundervisning. Det innebär att en gymnasial lärling vars arbetsplatsförlagda utbildning omfattar en 40-timmarsvecka under de tre åren får väsentligt mer utbildningstid än en elev inom en skolförlagd yrkesutbildning.

Den stora omfattningen av arbetsplatsförlagt lärande inom gymnasial lärlingsutbildning sätter fokus på vissa särskilda regleringar som bl.a. syftar till att kvalitetssäkra det arbetsplatsförlagda lärandet. Enligt kommitténs mening är frågan om hur lärlingsutbildningen ska kvalitetssäkras en av lärlingsutbildningens kärnfrågor, som kommer att behandlas av Kommittén i det fortsatta arbetet.

Lärlingsutbildningen måste kvalitetssäkras genom ett nära samarbete mellan utbildningsanordnaren och respektive bransch. Det är särskilt viktigt för de mindre yrkesområdena inom t.ex. hantverksområdet. Ibland kan samarbetet bli komplicerat om t.ex. de aktuella företaget inte är med i någon rikstäckande branschorganisation. För att utbildningen ska kunna kvalitetssäkras krävs

ett centralt arbete som stöd för Lärlingsråden. De nationella råd för yrkesprogrammen som regeringen föreslagit i propositionen om den nya gymnasieskolan och som Skolverket nyligen fått i uppdrag att börja arbetet med bör enligt Lärlingskommitténs uppfattning utgöra lämpliga fora för ett sådant arbete. Rådets arbete ska bl.a. syfta till att förbättra överensstämmelsen mellan yrkesutbildningens innehåll och efterfrågan på arbetsmarknaden och att ge Skolverket råd och stöd för att anpassa, utveckla och förnya utbildningsutbudet och innehållet i yrkesutbildningen så att den motsvarar den kompetens som arbetsmarknaden efterfrågar. Utifrån sådant underlag skulle Lärlingsrådet ha bättre förutsättningar för sitt uppdrag och kan därmed på sikt få större betydelse för utbildningens utveckling. Samsyn och samverkan fordras även för utveckling och översyn av yrkesspecifika kursplaner samt för utbildning av personal som handhar introduktion, uppföljning och bedömning på lärlingsplatser. Kursplanerna är framtagna i samarbete med respektive bransch för att utbildningen ska omfatta vad yrkena kräver och att rätt kvalitet uppfylls. Infärgning och samverkan mellan karaktärsämnen och kärnämnen är viktiga för motivation och förståelse.

4 Former och organ för samverkan skola – arbetsliv

4.1 Hur underlättar vi elevers inträde på arbetsmarknaden?

Vi har inledningsvis uppmärksammat att den grundläggande yrkesutbildningen i gymnasieskolan enligt kommitténs uppfattning inte enbart har ett utbildningspolitisk uppdrag utan också ett arbetsmarknads- och näringspolitiskt. Gymnasieskolan är nämligen också en strategisk viktig del av kompetensförsörjningen för arbetslivet på nationell och regional nivå. Den grundläggande utbildningens utformning är viktig när det gäller ungdomars möjligheter att etablera sig på arbetsmarknaden. Ur dessa perspektiv har lärlingsutbildning tilldragit sig ett stort intresse.

4.2 Studie- och yrkesvägledning

Kunskap om arbetslivet ingår som en naturlig del i den kunskap som eleverna behöver för att kunna växa in i samhället och fungera som aktiva medborgare. Dessa kunskaper kan utvecklas i grundskolans alla ämnen varför kontakter med arbetslivet bör vara en del i varje ung människas socialisation.

Kunskap om arbetslivet utgör också grunden för den yrkes- och studieorientering som skolan ska ge eleverna inför gymnasievalet. Även om eleverna i grundskolan har många år kvar innan de själva kommer ut i arbetslivet bör det tydliggöras att all utbildning ytterst syftar till inträde på arbetsmarknaden. För att eleverna ska kunna få de kunskaper som möjliggör väl underbyggda studie- och yrkesval måste de få tillfälle att på olika sätt pröva skilda arbetsuppgifter och arbetsmiljöer. Även om barn och unga av naturliga skäl har en kort planeringshorisont är det viktigt att de unga får självupplevda

insikter i de krav som ställs inom olika yrken och på olika arbetsplatser. Sådana insikter stärker upplevelsen av sammanhang och mening och bidrar därigenom till ökad studiemotivation. Grundskolans samverkan med arbetslivet bör ske i varierande former och förekomma på olika sätt beroende på elevernas ålder.

Studie- och yrkesorientering omfattar alla aktiviteter som genomförs för att eleverna ska kunna göra väl underbyggda studie och yrkesval. Rektor är ansvarig för att organisera verksamheten och läraren ansvarar i sin undervisning för att kunskap om arbetslivet och ämnesanknytning sker. Studie- och yrkesvägledarna ansvarar för vägledning enskilt eller i grupp liksom information om alternativ inför valet till gymnasieskolan. För att eleverna ska få en grund för sina val som bygger på verklig kunskap, insikt och förståelse måste undervisningen rymma ett tydligare pedagogiskt perspektiv på studie- och yrkesvalsfrågorna än vad som är vanligt i dag. Speciellt när det gäller lärlingsutbildning kan valprocessen vara komplicerad. Även om eleverna i försöksverksamheten tas in på ett nationellt program måste uppläggen av utbildningen på arbetsplatserna variera en hel del både i fråga om innehåll och arbetsmiljö. Elevernas kunskaper om olika yrken och dess arbetsuppgifter är ofta obefintliga. Många elever får inom lärlingsutbildningen möjlighet att pröva ett antal inriktningar/arbetsplatser innan slutlig placering sker. I detta läge är det viktigt att skolan har förmåga att informera om arbetsmarknadens utveckling, kunskapskrav och olika utbildningsalternativ. Detta förutsätter goda kontakter med branscherna, nationellt, regionalt och lokalt. Eleverna behöver också kunskap om arbetsmiljö och arbetsvillkor. Ibland tas frågor om social kompetens upp i undervisningen med tydliga kopplingar till arbetslivets krav.

Behovet av samverkan handlar naturligtvis inte bara om arbetslivsfrågor och mer studie- och yrkesvägledning. I årets budgetproposition kopplas regeringens strategi för entreprenörskap ihop med försöksverksamheten och där framhålls att eleverna ska ges en bättre inblick i företagandets villkor. Det handlar då snarare om vikten av att inkorporera omvärlden i undervisningen inom olika ämnen och genom ämnesöverskridande projekt få omsätta teorier i praktiken. Entreprenörskap handlar för avnämarna om entreprenöriella förmågor likväl som att starta företag. Den reguljära undervisningen måste nyttjas för denna samverkan. I uppdraget till Skolverket om nya styrdokument, ämnesplaner och examensmål, har detta också lyfts fram.

Bilden av hur skolans väljer att samverka med arbetslivet i dag är splittrad. Det i stor utsträckning studie- och yrkesvägledarna som ansvarar för organisation och planering av mer generell samverkan med arbetslivet. Utan deras stöd skulle arbetslivsfrågorna få ännu lägre prioritet i den dagliga skolverksamheten.

Några gemensamma kännetecken för framgångsrik samverkan mellan skola och arbetsliv kan urskiljas:

- Skolledningens inställning till samverkan är positiv och arbetet prioriteras,
- En engagerad koordinator med helhetsperspektiv driver utvecklingen framåt,
- Resurstillskott ges för samverkan,
- Det lokala arbetslivet aktiveras utifrån lokala förutsättningar,
- Verksamheten genomförs inte i projektform utan som en del av det reguljära utvecklingsarbetet.

4.3 Samrådsorgan på nationell, regional och lokal nivå

För att gymnasial lärlingsutbildning ska komma till stånd fordras en nära och väl utvecklad samverkan mellan skolhuvudmännen och de branscher/företag som ska ta emot och utbilda lärlingar. Det vill säga skolhuvudmännen förfogar inte på samma sätt, som för de skolför-lagda utbildningarna, över vilka utbildningar som kan erbjudas som lärlingsutbildningar eller över de volymer det kan bli fråga om. Denna samverkan är aktuellt på flera olika nivåer nationellt, regionalt och lokalt.

Nationella råd för yrkesprogrammen

I väntan på riksdagens beslut om nationella yrkesprogram, har Skolverket fått i uppdrag att börja arbetet med att inrätta nationella råd för de yrkesprogram som regeringen föreslagit i propositionen om den nya gymnasieskolan. Rådets arbete ska syfta till att göra utbildnings-systemet mer flexibelt för att förbättra överensstämelsen mellan yrkesutbildningens innehåll och efterfrågan på arbetsmarknaden. Ett viktigt mål är att minska den starka könsuppdelningen som

karaktäriserar dagens gymnasieskola. De viktigaste uppgifterna för de nationella yrkesråden ska vara att:

- ge Skolverket råd och stöd när det gäller att anpassa, utveckla och förnya utbildningsutbudet och innehållet i yrkesutbildningen så att den motsvarar den kompetens som arbetsmarknaden efterfrågar
- bistå Skolverket i arbetet med att utveckla examensmål och att ge exempel på uppgifter och bedömning av gymnasiearbeten
- bistå Skolverket vid bedömningen av ansökningar om särskilda varianter inom nationella program och riksrekryterande utbildningar
- bistå Skolverket med underlag till informationsmaterial som vänder sig till elever

Skolverket ska utse representanter till respektive programråd. Råden ska vara sammansatta av en bred representation av branschföreträdare och företrädare för arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer inom det yrkesområde som programmet utbildar för, i vissa nationella råd kan representanter för statliga myndigheter ingå. Råden ska i sitt arbete inhämta synpunkter från elever. Råden ska även ta del av erfarenheter som vunnits genom arbetet i vår Kommitté och ta del av Arbetsförmedlingens erfarenheter inom området.

Lokal samverkan skola arbetsliv – programråden

Yrkesutbildningsdelegationen genomförde 2006 tillsammans med Myndigheten för skolutveckling en kartläggning av det lokala samrådet mellan skola och arbetsliv. Av denna framgick att cirka 70 procent av skolorna hade organiserade programråd. Där programråd inte förekom fanns en önskan att sådana borde inrättas. De program där programråd var vanligast förekommande var Energi-, Bygg-, Omvårdnads-, Industri- och Fordonsprogrammen. Minst förekom programråd vid Medie-, Handels- och administrations- samt Barn- och fritidsprogrammen. Deltagare i råden var representanter för skolan, eleverna och företagen. Den vanligaste och viktigaste samrådsfrågan var tillgången till APU-platser. De programråd som förutom diskussion och information även fattade vissa beslut var mer

tillfredsställda med samrådet och ansåg att arbetslivet därigenom fick ett större inflytande över utbildningen.

Intressant att konstatera var att mer än hälften av råden ändå ansåg att arbetslivets inflytande på utbildningen var litet. Högst arbetslivsinflytande redovisade Energi-, Bygg-, Omvårdnads-, Fordons- och Industriprogrammets programråd. Lägst redovisade Medie-, Handels- och administrations- samt Hotell- och restaurangprogrammets. Ett genomgående tema för de förbättringar avseende programrådets funktion som avgavs var kontinuitet när man samråder, vilka som deltar, hur man samråder och vilka förutsättningarna för samrådet var. Dessa relativt nya erfarenheter kan vara en god utgångspunkt för arbetet i de nyinrättade lärlingsråd, som är kopplade till lärlingsförsöken.

Branscherna och de centrala yrkesråden

Branscherna och deras organisationer på central, regional och lokal nivå är i olika grad engagerade i den gymnasiala yrkesutbildningen. Faktorer som påverkar detta engagemang är historiska traditioner, om branschen är gammal och väletablerad eller om den är relativt eller helt ny och under formering, om en viss stabilitet finns i branschens yrkesstruktur eller om stora förändringar sker, om branschen är välorganiserad eller inte, om det föreligger ett arbetskraftsbehov med utbildning på den gymnasiala nivån etc. Inför en framtida situation med minskade ungdomskullar och en ökande medvetenhet om stora pensionsavgångar har branschernas engagemang för och intresse av gymnasial yrkesutbildning över lag ökat påtagligt.

4.4 Branschsynpunkter på samverkan – arbetslivets inställning till försöksverksamheten

Kommittén har enligt sina direktiv att särskilt följa utvecklingen ur näringslivets synvinkel och se hur försöksverksamheten lever upp till arbetsmarknadens behov. Denna frågas tyngd markeras av att ledamöterna i Lärlingskommittén representerar arbetsmarknadens parter centralt och branschvis. Kommittén genomförde under maj och september 2009 tre möten utformade som utfrågningar dit samtliga branschföreträdare inbjöds att delta. I de fall det fanns part-

sammansatta yrkesnämnder var dessa inbjudna, i andra fall olika branschorganisationer. Avsikten var att presentera kommitténs uppdrag men också att inleda en dialog om parternas erfarenheter av försöksverksamheten. I dessa diskussioner var omkring 40 olika branscher företrädade. Efter dessa inledande möten har ytterligare ett stort antal kontakter tagits och möten har hållits med branscherna.

Syftet har varit att få olika branschföreträdare att medverka och ge sina erfarenheter av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Inför varje ”hearing” har en inbjudan sänts ut med ett antal frågeställningar kring försöksverksamheten gällande:

- hur den har initierats och kvalitetssäkrats för att motsvara arbetslivets behov
- hur utbildningen har organiserats på arbetsplatserna
- hur handledarutbildning har genomförts
- om avtal och utbildningskontrakt mellan skola och företag respektive elev har fått en ändamålsenlig utformning
- om huvudmän och företag/branscher har samverkat regionalt
- om utbildningen kan värderas ur ett jämställdhetsperspektiv, till exempel i vilken mån lärlingsutbildningen bidrar till att minska traditionellt utbildningsval
- om och hur det ändrade konjunkturläget påverkat företagens intresse och intentioner avseende lärlingsutbildningen

Bland arbetslivets företrädare har intresset för lärlingsförsöket varit blandat, allt från en mycket positivt till en mer tveksam eller till och med negativ inställning till försöksverksamheten. Som tidigare påpekats kan tveksamheten ha en grund i att man bedömer att det ännu finns för lite underlag för ett ställningstagande.

Men ställningstagandet hos arbetslivets företrädare har flera bottnar. Vissa branscher har inbyggda utbildningskrav som är reglerade i kollektivavtal och andra har fastställda certifieringskrav som kvalitetssäkrar utbildningen och som man menar kan vara svåra att garantera i ett gymnasialt lärlingssystem. Dessutom har branscherna också ett ansvar att förmedla framtida kompetenskrav i takt med struktur- och teknikutveckling, nya branscher, nya tjänster utvecklas kompetenskraven.

Konjunkturläget, med en rekordsnabb försämring sedan verksamheten planerades och inleddes bör också ha en viss inverkan på möjligheten att erbjuda lärlingsplatser för försöksverksamheten, rekrytera och utbilda handledare samt få representanter till lärlings-

råd. Det bör dock noteras att denna aspekt inte fått något framträdande plats bland branschernas bedömningar.

Nedan följer några avkortade referat från branschutfrågningarna. Hela materialet återfinns i bilaga 4. Som framgår varierar uppfattningen om den gymnasiala lärlingsutbildningens möjligheter starkt mellan olika branscher.

Sveriges Bagare och Konditorers branschförening

Inför starten av försöksverksamheten kontaktade flera skolor branschföreningen för att få stöd för att kunna medverka i lärlingsförsöket. Branschföreningen uppmanade skolorna att undersöka intresset hos företagsföreträdare som redan var representerade i det gymnasiala programrådet. Endast ett fåtal platser har nyttjas inom de kommunala skolorna, medan volymen är desto större inom friskolorna.

Kvalitetssäkringen av lärlingsplatserna är varierande. I de kommunala skolorna har uppföljningen varit tillfredställande. För att få APL-platserna att passa in på utlagda kurser har platserna bytts allt eftersom elevernas behov av kompetensområde har skiftat. Detta arbetssätt har gjort att eleven har fått både kunskaper såväl i bageri som från konditor delen. Konjunkturläget har för branschen inte inneburit någon märkbar skillnad. Företagen säger sig hålla fast vid sitt åtagande så långt som det är möjligt och har ännu inte tänkt dra tillbaka platser. Det finns ingen uppfattning om att detta skett på bekostnad av andra insatser som APU eller LIA. De kommunala skolorna har efter det första försöksåret konstaterat att lärlingsutbildningen har varit lyckad och ser en positiv utveckling.

Mindre bra med försöksverksamheten är att det på vissa skolor har varit otydlighet mot föräldrar och elever om vad som gäller för denna utbildning, t.ex. att eleven ska följa arbetsplatsens arbetstider och att eleven kan läsa in högskolebehörigheten. De 25 000 kr som huvudmännen får i statsbidrag har varit ett "hett" diskussionsämne och olika lärlingsråd har löst detta på olika sätt. Vissa skolor har inte avsatt några pengar till företag, medan andra har avsatt hela eller delar av summan som ersättning till handledande företag. Branschföreningens generella inställning är dock att ersättning alltid bör utgå till företagen.

Det som varit positivt med försöksverksamheten är att det i stort fungerat bra. Några handledare har tyckt det fungerat mycket bra efter en del initiala problem i början. De handledare som har

blivit involverade i utbildningen är mycket engagerade och intresserade och de gör ett stort arbete. Flera handledare tycker att eleverna är intresserade och att det fungerat bra med de olika praktikperioderna. En skola har haft någon eller några PRIV-elever som gått ett år för att förbereda sig för aktuell utbildning och därefter övergått till lärlingsförsöket och med gott resultat som följd.

Byggnadsindustrins Yrkesnämnd (BYN)

Byggbranschen har sedan länge mer traditionell lärlingsutbildning på eftergymnasial nivå där lärlingarna utbildas av företagen och får ersättning enligt kollektivavtal. De som gått klart byggprogrammet i gymnasiet går ut på byggarbetsplatser där de får färdigutbildning. Sveriges Byggindustrier har genomfört förfrågningar hur många som går den gymnasiala lärlingsutbildningen och de regionala företrädarna har liten kontakt med skolorna. De regionala yrkeskommittéerna kan ibland se sig som "rundningsmärken", när skolorna väljer att gå direkt till företag. Här ser man en risk att det utbildas elever inom försöksverksamheten som inte klarar sina yrkesbevis.

För vissa yrkesgrupper, som golvläggare, plattsättare och bergsprängare, är det fördel med utbildning på arbetsplatser då det ofta saknas lärare som kan utbilda för de inriktningarna. Det blir svårt att ta emot elever i en framtida gymnasial lärlingsutbildning, där Sveriges Byggindustrier ser det spåret som ett komplement till skolförlagt byggprogram. Det krävs rejäla insatser för att yrkesutbilda i företagen. I dag finns det cirka 5 000 elever inom byggprogrammet. Om majoriteten av dem skulle gå ett lärlingsspar så skulle det inte fungera. Byggprogrammet har ökat dramatiskt på senare tid så det har ibland varit svårt att genomföra arbetsplatsförlagd utbildning på 15 veckor.

Elbranschens Centrala Yrkesnämnd (ECY)

Elprogrammet tar i dag in 7 000 elever vid 250 gymnasieskolor med elprogram, Branschen anställer cirka 1 700 avtalslärlingar. Dimensioneringen av utbildningen är i dag för stor i förhållande till hur många branschen kan anställa. Utbildningen hade redan innan lärlingsförsöket svårt att hitta APU-platser. Antalet utbildningar måste minska och skolorna måste samverka kring detta, gärna regionalt.

Handledarutbildning är viktig, ECY tillhandahåller ett stödmaterial för handledarutbildning, som det är önskvärt att vidareutveckla. Då branschen bedriver entreprenörsverksamhet kan det vara stor variation på arbetsplatser.

Utbildningen inom El- och Energiprogrammen innehåller mycket teori. Branschens verkamma företag saknar ofta den bredd som fordras för att kunna erbjuda 50 veckors utbildning under gymnasietiden.

Elbranschens centrala yrkesnämnd rekommenderar sina medlemsföretag att inte medverka i försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Om företagen ändå väljer att delta i försöksverksamheten, rekommenderar de att det inte får inskränka på elevernas framtida valmöjligheter. Deltagande elever måste läsa kärnämnen i samma omfattning som övriga elever på el-programmet.

Branschen ser att företagen kommer att få betydande omkostnader i samband med försöksverksamheten och att skolans utbildningskostnader minskar. Därför anser branschen att skolan ska ersätta företagen för deras utbildningsinsats motsvarande statsbidraget.

Fastighetsbranschens Yrkesnämnd

De privata fastighetsägarnas organisation, Fastighetsarbetsgivarna, uppger att flera medlemsföretag anmärkt på att det i dag råder brist på kvalificerad arbetskraft och att problemet kommer att bli än större när många i branschen går i pension. Det finns ett rekryteringsbehov på cirka 25 000 individer inom 3 år. Branschen är intresserade av gymnasial lärlingsutbildning, men ser det som viktigt att säkra kvaliteten med krav från branschen gällande utbildningsinnehåll och behörighetskrav. De ser en tveksamhet till ett anställningsförhållande under utbildningstiden framförallt med risk för avhopp innan avslutad utbildning. Branschen vill att inslaget av kärnämnen i den framtida lärlingsutbildningen ska vara lika hög som dagens yrkesförberedande program.

Frisörernas Yrkesnämnd

Frisörbranschen har en gammal tradition med lärlingsutbildning. Branschens parter; Sveriges Frisörföretagare och Handelsanställdas förbund har kollektivavtal som även inkluderar utbildningsavtal om en helt företagsförlagd lärlingsutbildning som kallas ”Traineeut-

bildning” för att den inte ska förväxlas med lärlingsutbildningen inom försöksverksamheten.

Det råder i dag en stor överetablering inom utbildningen och det utbildas cirka 2 000 frisörer varje år medan behovet är 500. Intresset för yrket är mycket stort vilket påverkar många utbildningsanordnare som ser ett starkt ”söktryck” till utbildningen.

Frisörernas Yrkesnämnd anser att frisöryrket är lämpligt för lärlingsutbildning och för vissa elever passar utbildningsformen bättre än den skolförlagda. Däremot är man kritisk till att lärlingsförsöket endast omfattar 1 250 poäng företagsförlagd tid under tre år, vilket är för lite då timmarna inte räcker till för att bli en anställningsbar frisör. Branschens företagsförlagda ”traineeutbildning” har cirka 5 600 timmar. Det finns en yrkesanpassad handledarutbildning som vissa utbildningsanordnare köper in, men detta har nyttjas i liten omfattning inom försöksverksamheten.

Intresset att få platser för lärlingsförsöket är mycket stort, branschen har varit restriktiv vid förfrågan, och utbildningsanordnare som vill ingå i försöket kontrollera inte branschens behov av fler frisörer. Det rådande konjunkturläget påverkar också tillgången på lärlingsplatser.

Företagarnas Riksorganisation

Företagarna har 55 000 företagsmedlemmar och ett 15-tal branschförbund som stöder gymnasieskolor genom att aktivt initiera lärlingsråd och förmedla företagskontakter. Det finns sedan länge ett starkt engagemang för och inom lärlingsutbildning. Enligt företagbarometeren kan 55 procent av företagen tänka sig att ta emot en lärling. De reaktioner som Företagarna mött är att det fortfarande finns funderingar kring rekrytering av platser, avtal och handledarutbildning. Det finns några exempel på hur Företagarna har initierat en regional satsning, exempelvis i Dalarna har det skapats ett regionalt lärlingsråd som har kvalitetssäkring i fokus. Även i Halland finns en modell där de stöttar skolor och företag regionalt. Däremot råder det en avvaktande hållning vid en del kommunala skolor. Det gäller svårighet att ta initiativ, att hålla handledarutbildningar, osäkerhet om företag är säkra på att få lärlingar, frågor kring avtal, försäkringar samt arbetsmiljöansvaret. Företagarna ser det som viktigt att den gymnasiala lärlingsutbildningen leder till examen och yrkesbevis och ger behörighet till Yrkeshögskolan. De ser även att det finns olika behov av eko-

nomiskt stöd och att viljan finns att utbilda i företag hos mindre företag.

Svensk Handel

Svensk Handel är en av Svenskt Näringslivs största medlemsorganisationer med cirka 13 000 medlemsföretag med 275 000 anställda. Svensk Handel Kunskap arbetar med kompetensförsörjning inom Svensk Handel. Genom kompetensutveckling, kvalitetssäkring och utbildning ser de till att stärka branschen som helhet. Handels Kompetensråd, handelsföretag och branschens parter står bakom försöksverksamheten gymnasial lärlingsutbildning. Branschen har tagit fram vad det finns för krav på kompetens ute i arbetslivet och de allra viktigaste kompetenser som krävs för just att arbeta inom handel. Svensk handel har på begäran av gymnasieskolor ordnat en arbetsmodell för "lärling i butik". Svensk Handel Kunskap hjälper skolorna att kvalitetssäkra lärlingsutbildningen så att eleven ska få den kompetens som branschen efterfrågar.

Varje yrke med stolthet har krav på branschkompetenser. För första gången i historien har branschens aktörer ställt upp och definierat specifika kompetenskrav som krävs för att bli framgångsrik som butiks-säljare. Inom "lärling i butik" arbetar man med utarbetade metoder och verktyg som tagits fram av Handels Kompetensråd. Det finns en tydlig koppling mellan branschens kompetenskrav och lärlingsutbildningens kursmål. En stark koppling mellan en framtida arbetsgivare i branschen och lärlingsutbildning ger eleven möjligheter till jobb efter avslutade gymnasiestudier. Målsättningen är att elevens kompetens och kursval ska möta kraven för en certifiering/diplomering från Svensk Handel. Rådande konjunkturläget har inte påverkat branschen utan haft en god utveckling och därmed relativt lätt att hitta lärlingsplatser

Hantverkarnas Riksorganisation och Stockholms Hantverksförening

Hantverkarnas Riksorganisation har tillsammans med Stockholms Hantverkarförening följt utvecklingen och agerat på olika sätt för att återinföra lärlingsutbildning på gymnasial och eftergymnasial nivå.

Stockholms Hantverkarförening har sedan 1994 i egen regi bedrivit lärlingsutbildning inom hantverkssektorn. Sedan fyra år har man även en gymnasial friskola – Hantverksakademin. Med stöd av ESF-socialfond har de utvecklat en modell för modern lärlingsutbildning. Hantverksakademin har 35 elever i nuvarande försöksverksamheten med lärlingsutbildning.

Erfarenheter från att bedriva lärlingsutbildning är att tillströmning av elever till yrkesutbildningen har ökat genom att en lärlingsmodell införts. Det behövs särskild utbildad personal som ordnar lärlingsplatser, sluter avtal med handledare och företag. En omfattande hantverksorientering inleder studierna och eleven fått prova flera yrken innan slutgiltigt val.

Ersättning till företag och handledare för deras utbildningsinsats är en förutsättning. Hantverksakademin har inte märkt något minskat intresse från de mindre företagen i de traditionella hantverksbranscherna på grund av det försämrade konjunkturläget.

Utbildningsrådet för Hotell- och restauranger (UHR)

Inom branschen anser man att den nuvarande gymnasieutbildningen fungerar bra och att eleverna har relativt lätt att få arbete efter avslutad utbildning. Man ser en risk att mindre företag kan ha ett intresse av att ta elever från gymnasial lärlingsutbildning för att få billig arbetskraft. Därför är det viktigt att inte göra avsteg från utbildningens kvalitet när det gäller den teoretiska delen av utbildningen. Det bör finnas handledning och kunskap i att lära ut exempelvis genom någon form av certifiering av företagets lämplighet. Lärlingsråd och programråd bör vara gemensamma, då de i princip har samma uppgifter.

Plåt & Ventilationsbranschens Yrkesnämnd (PVF)

Branschen har ställt sig negativ till gymnasial lärlingsutbildning bland annat på grund av att en fungerande modell för gymnasieutbildning med yrkesutbildningen huvudsakligen förlagd i företag redan används, benämnd "skola/företagsutbildning". Branschens fyra utbildningsvägar är: skolförlagd gymnasieutbildning, skola/företagsutbildning med 3 x 160 timmars kompletterande utbildning, lärlings-

anställning i företag med 3 x 160 timmar kompletterande utbildning samt arbetsmarknadsutbildning.

Branschens parter konstaterade för mer än 30 år sedan att den traditionella lärlingsutbildningen var likvärdig eller hade en godtagbar bredd. En lärling som utbildades i ett företag kunde inte räkna med att vara direkt anställningsbar i ett annat företag. På grund av detta infördes en obligatorisk kompletterande utbildning för lärlingar. Utan den kompletterande utbildningen kan den enskilda eleven få svårt att få en anställning, då hans/hennes utbildning ej godtas i branschen. Företaget får ta kostnaden för den kompletterande utbildningen om lärlingen ska kunna få ett yrkesbevis. Branschen baserar all grundutbildning på Skolverkets kursplan.

Teknikföretagen

Teknikföretagen representerar mer än 3 400 teknikföretag med drygt 300 000 anställda. Medlemmarna verkar inom flera områden; telekommunikation, metallindustri, elektronik, industrimaskiner, datateknik, elkraft, instrumentteknik, optik, bilar, transporter m.fl.

De större svenska industriföretagen vill inte främst satsa sina resurser på att utbilda lärlingar. Företagen satsar istället på egna gymnasiala utbildningar och det gäller till exempel Sandvik och Scania. Det är här fråga om kvalificerade utbildningar med högre krav än en lärlingsutbildning. Industrierbetsgivare inom områdena process och svets är oroliga för att de fristående skolorna inte vänder sig till Teknikföretagens Yrkesnämnd centralt när det gäller gymnasial lärlingsutbildning. Teknikföretagen ser en risk i att elever inom försöksverksamheten hamnar på företag och APL för att utföra enklare monteringsarbete och på sätt utnyttjas som ”gratis arbetskraft”. De är även oroliga för elevens rättsäkerhet gällande kvaliteten inom utbildningen. Utbildningar måste ge anställningsbara ungdomar över flera år framåt. Det krävs en bred utbildning av professionella lärare. Företag ska i första hand vara bra på tillverkning och inte på utbildning. Detta är viktigt för att kvalitetssäkra utbildningen.

Teknikföretagen har tillsammans med IF Metall etablerat Teknikcollege, där eleven har 15–32 veckors praktik, där huvudansvaret ligger på skolan. Ur ett näringslivspolitiskt perspektiv är inte lärlingsutbildning vad svensk industri behöver för att stärka sin globala konkurrenskraft. Inom industrisektorn är de jobb som gymnasieskolan bör utbilda för så avancerade att svaret inte är lärling utan Teknik-

college. Försöksverksamheten med en ny lärlingsutbildning kan dock fylla en funktion inom branscher där detta efterfrågas, t.ex. för olika hantverksyrken alternativt för enskilda mindre företag. Däremot är Teknikföretagen positiva till att utveckla lärlingsutbildning inom yrkesutbildning för vuxna för flera yrkeskategorier.

Transportfackens Yrkes och Arbetsmiljönämnd (TYA)

Ett mindre antal gymnasieskolor har startat försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning med målsättning att utbilda yrkesförare inom godstransportområdet. TYA har diskuterat gymnasial lärlingsutbildning med Biltrafikens Arbetsgivareförbund och Svenska Transportarbetareförbundet, där branschen inte ser något behov av denna form av utbildning inom yrkesförarområdet. Gymnasieskolans utbildning inom fordonsprogrammets inriktning transport ger redan i dag möjligheter till flexibilitet inom det arbetsplatsförlagda lärandet. Med en bättre anpassning av kursplanerna till den företagsförlagda delen inom den nya gymnasieskolan kommer flexibiliteten öka ytterligare. I dag har en del utbildningar 20–40 procent APL och här ser man svårt att utöka till 50 procent arbetsplatsförlagt.

Till de skolor som ändå har beslutat sig för att genomföra gymnasial lärlingsutbildning inom yrkesförarområdet vill TYA framhålla att utgångspunkten för genomförandet måste innefatta en hög kvalitet. Gymnasial lärlingsutbildning inom yrkesförarområdet ställer speciella krav på skola och företag, därför att det finns särskilda regelverk som reglerar övningskörning, körkortsbeförigheter och yrkeskompetens.

I dag saknas det lärlingsavtal inom transportbranschen och TYA:s huvudmän, Biltrafikens Arbetsgivare och Svenska Transportarbetareförbundet, accepterar ej anställningsförhållande under gymnasial lärlingsutbildning.

Kursplanestrukturen inom gymnasieskolans transportutbildning är dåligt anpassad till arbetsplatsförlagt lärande i allmänhet och till den gymnasiala lärlingsutbildningen i synnerhet. TYA hoppas att den nya gymnasieskolan transportutbildning ska bli bättre anpassad till APL.

De transportföretag som anlitas inom den gymnasiala lärlingsutbildningen måste ha vällutbildade handledare med bred kunskap om yrket och branschen. De bör ha grundläggande utbildning i pedagogik och var insatta i utbildningsproblem som transport-

utbildningen har. Regelverket kring förande av fordon i gymnasieskolan är komplext och ställer höga krav på inblandade parter. Gymnasial lärlingsutbildning inom transportområdet kräver bra planering, god kommunikation mellan skola och företag samt kontinuerlig uppföljning. Välutbildade handledare är en viktig förutsättning för att uppnå dessa krav.

5 Erfarenheter av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning läsåret 2008/09

5.1 Förordningen om försöksverksamheten

I december 2007 beslutade regeringen att starta en försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning till hösten 2008 som skulle kunna ligga till grund för planerna på en lärlingsutbildning som en del av gymnasiereformen från hösten 2011. När regeringen gav gymnasieutredaren sitt uppdrag gavs tydliga direktiv att lärlingsutbildning ska vara en viktig beståndsdel i en framtida gymnasieskola. Samtidigt gjordes bedömningen att det fanns skäl att genomföra en försöksverksamhet för att vinna erfarenheter inför ett permanentande av lärlingsutbildningen.

En del av motiven till gymnasial lärlingsutbildning presenterade utbildningsdepartementet i ett pressmeddelande 13 april 2007:

Alla vill inte bli akademiker men vill ändå ha en kvalitativ utbildning. Vi bör liksom många andra länder matcha ungdomar ut i arbetslivet och genom att arbetsplatsförlägga stor del av utbildningen garantera moderna yrkeskunskaper.

Förordningen (2007:1349) om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning utfärdades den 13 december 2007. Förordningen gäller för lärlingsutbildning som påbörjas under tiden 1:a juli 2008–30:e juni 2011. Syftet med lärlingsutbildningen är ”att ge eleverna en grundläggande yrkesutbildning, ökad arbetslivserfarenhet och en möjlighet att under en handledares ledning, på en arbetsplats, få fördjupade kunskaper inom yrkesområdet”

Förordningen gör det möjligt att förena anställning med studier mot ett yrke, men även att genomföra studier på arbetsplats utan

att anställningsförhållande råder. För att få genomgå lärlingsutbildning måste eleven vara behörig till och först ha blivit antagen till ett nationellt eller specialutformat program med yrkesämnena. Det är Skolverket som från 2009/10 efter ansökan från skolhuvudmännen avgör vilka skolor som får delta i försöksverksamheten och antalet platser. Första försöksåret, 2008/09, var det dåvarande Myndigheten för skolutveckling (MSU) som fattade motsvarande beslut.

De skolor som deltar i försöksverksamheten är förbundna att aktivt delta i olika uppföljningar och utvärderingar som kontinuerligt kommer att ske under perioden med försöksverksamhet gymnasial lärlingsutbildning. Vi kommer nedan att redovisa resultaten av Skolverkets uppföljning av omfattningen av den gymnasiala försöksverksamheten och hur statsbidraget har använts läsåret 2008/09.

5.2 Beslut om platser och lärlingsutbildningens omfattning 2008/09

I budgetpropositionen 2007/08:1 preciserades försöksverksamheten och att den totalt skulle omfatta 4 000 lärlingsplatser per år de närmaste tre åren. Det beräknades att satsningen skulle omfatta 50 miljoner kr 2008, 150 miljoner kr 2009 och 250 miljoner kr 2010. I satsningen med försöksverksamheten finns det också ett särskilt statsbidrag till handledarutbildning. Detta statsbidrag omfattar 65 miljoner kr under tre år: 15 miljoner 2008, 25 miljoner 2009 och 25 miljoner 2010.

Myndigheten för skolutveckling (MSU) fick i uppdrag att fördela och besluta om antalet platser. Skolverket fick i uppdrag att utforma kursplaner till försöksverksamheten och att betala ut statsbidraget. Då MSU upphörde den 1 oktober 2008 fick Skolverket även ta över uppdraget att administrera och besluta om fördelning av antalet platser samt att följa upp användningen av statsbidraget.

Inför höstterminen 2008 drog försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning i gång. Skolhuvudmännen ansökte under våren 2008 hos MSU om att få delta i försöksverksamheten. Skolhuvudmännen visade inför 2008/09 ett mycket stort intresse för försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Ansökningarna översteg vida de tilldelade platserna och Regeringen meddelade då MSU att antalet platser fick utökas till 5 000 så att

alla huvudmän som planerade för ett deltagande också kunde få delta i lärlingsförsöket. Myndigheten för skolutveckling fördelade under våren 2008 4946 lärlingsplatser till 157 olika huvudmän, av dessa var fyra landsting, 27 fristående och 126 kommunala huvudmän. Redan under sommaren 2008 fick MSU signaler om att en del av huvudmännen inte längre hade för avsikt att delta i försöksverksamheten. Drygt 100 platser lämnades tillbaka, men då det fanns andra huvudmän som önskade utöka sin lärlingsverksamhet var det totala antalet beviljade lärlingsplatser i september 4 963. Då MSU avvecklades övertog Skolverket från 1 oktober 2008 ansvaret för att avgöra vilka skolor som ska få delta i försöksverksamheten och antalet platser hos dem.

De skolhuvudmän som deltar i försöksverksamheten får ett statsbidrag med 25 000 kr per läsår för varje lärlingselev. Huvudmännen rekviderar statsbidrag en gång per termin hos Skolverket. Hösten 2008 skickade huvudmännen in elevlistor för att rekquirera 12 500 kr som är ersättningen per termin och elev. Bidrag söktes för 3 706 elever. Insamlingen i april 2009 visar att det är 110 kommuner, 22 fristående skolor och 3 landsting som deltar i försöksverksamheten och den omfattar 3 609 elever.

Tabell 5.1 Kommuner, landsting och fristående huvudmän läsåret 2008/09

	Kommuner	Fristående	Landsting	Totalt	Utbetalt statsbidrag
Antal huvudmän 08/09*	110	22	3	135	
Antal elever ht 2008	1632	2064	10	3706	46 325 000
Antal elever vt 2009	1563	2039	7	3609	45 137 500
					91 462 500

* Efter ht 08 avbröt 2 huvudmän och 2 huvudmän tillkom.

Källa: Skolverket (2009).

Tabell 1 visar att det är betydligt fler kommunala huvudmän som deltar i jämförelse med antalet fristående huvudmän. Antalet elever hos de 22 fristående huvudmännen är dock större än hos kommunerna. De fristående huvudmännen har totalt rekviderat 2 064 platser medan de kommunala rekviderat 1 632 platser. De fristående huvudmännens starka ställning inom försöksverksamheten är påtaglig med tanke på att den totala andelen elever som går i fristående gymnasieskola bara är drygt 17 procent av samtliga gym-

nasieelever. Det beror främst på att den fristående huvudmannen Baggium AB står för 82 procent av eleverna på de fristående skolorna och 46 procent av det totala antalet elever. Skolverket har totalt betalat ut cirka 91,4 miljoner till huvudmännen för det första läsåret.

I tabell 2 anges de åtta huvudmän, både fristående och kommunala, som har rekvirerat flest lärlingsplatser. Den huvudman som rekvirerat det absolut största antalet platser är den fristående huvudmannen Baggium utbildning AB som ensam rekvirerat 1 670 platser. Det kan också noteras att en del relativt små kommunala huvudmän har rekvirerat ganska stora antal lärlingsplatser t.ex. Hylte och Tranemo.

Tabell 5.2 Huvudmän med flest lärlingsplatser läsåret 2008/09

Huvudman	
Baggium AB	1670
Framtidsgymnasiet	96
Göteborg	70
Uppsala	69
Hylte	63
Thoréngruppen AB	61
Tranemo	57
Mölnadal	55

Gymnasieutredningen gjorde bedömningen att det huvudsakligen kommer att bli de stora skolhuvudmännen som även bedriver motsvarande nationella yrkesprogram med minst 15 veckors arbetsplatsförlagda som kommer att anordna gymnasial lärlingsutbildning. Detta skulle underlätta att genomföra de skolförlagda delarna av lärlingsutbildningen och också ge tillgång till redan anställda yrkeslärare som kan fungera som kontaktpersoner även inom lärlingsutbildningen.

Så ser det dock inte ut i försöksverksamheten, där huvuddelen av huvudmännen är "nischade" med lärlingsutbildning som specialitet. I dessa fall måste skolhuvudmannen anställa behöriga yrkeslärare eller motsvarande personer med relevanta yrkeskunskaper som fullgör skolhuvudmannens åtaganden i samband med gymnasial lärlingsutbildning.

Varför började inte alla elever?

Eftersom över 1 000 beviljade platser aldrig fylldes hösten 2008 har huvudmännen blivit tillfrågade i uppföljningen vad de tror är anledningen till att färre elever började utbildningen. En del av huvudmännen har lämnat mer än ett svar. Tabell 3 visar de angivna skälen, det vanligaste är att huvudmännen upplever att det fanns för lite tid att nå ut med information till elever och föräldrar. Till exempel skriver en kommunal huvudman att det var dels för kort tid och dels att det var svårt att hitta lärlingsplatser:

Vi ser flera orsaker till detta. Det är svårt att rekrytera lärlingsplatser inom vissa branscher såsom bygg, el, fordon. Vi har fått säga nej till elever som haft funderingar inom dessa områden. Ute på arbetsplatserna tolkas ordet Gymnasial lärlingsutbildning olika av olika personer beroende på gamla erfarenheter. Detta påverkar deras beslut för att ta emot en lärlingselev eller att inte ta emot någon. Kort om tid för att nå ut med information om försöksverksamheten och möjligheten att välja denna utbildningsform. Vi ser ett ökat intresse inför ht-09

Den näst vanligaste orsaken som flera huvudmän angav är att inte fanns tillräckligt med intresserade elever. Det tredje vanligaste skälet är att huvudmännen beskriver att det är svårt att hitta arbetsplatser. Det är också en del som har uttryckt att de upplever att det är svårt att hitta en arbetsplats på grund av förutsättningarna på arbetsmarknaden har försämrats:

Detta är till stor del beroende på den nuvarande finansiella krisen men också på grund av att vissa branscher ännu inte tillåter lärlingsinriktningar inom alla yrken. Det är t ex väldigt svårt att få ut lärlingar inom byggsektorn då lärlingsutbildningen anses konkurrera med den traditionella utformningen av byggprogrammet.

Det finns också en del som påpekar att eleverna hellre vill gå en utbildning där det finns en tillhörighet till en klass:

Vi hade under våren 2008 ett 10-tal elever som var intresserade av att gå lärlingsutbildningen. När sedan hösten kom och de tog sitt beslut var det många av dessa som valde att gå det ordinarie IT-programmet. En stor anledning till detta var nog att tryggheten inom skolans normala ramar var stark.

Tabell 5.3 Angivna skäl till att det startade färre elever än vad huvudmannen hade planerat

Skäl	Antal svar
Det var för kort tid att informera	35
Intresset var inte tillräckligt stort bland eleverna	23
Svårt att hitta lärlingsplatser	14
Elever vill vara kvar i skolan	10
Konjunkturen	10
Övrigt	9

Källa: Skolverket 2009.

Inriktning på lärlingsförsöket

Byggprogrammet är det program inom lärlingsförsöket som med 764 elever är populärast och fordonsprogrammet med 507 elever det näst vanligaste. Fördelningen av platser för de sex andra programmen; handels- och administrationsprogrammet, hantverksprogrammet, energiprogrammet, industriprogrammet, elprogrammet och omvårdnadsprogrammet är relativt jämn med 349 till 204 elever.

I tabell 4 nedan beskrivs mer detaljerat antal studerande, könsfördelning och inom vilka utbildningar som eleverna går. Tabellen visar att männen utgör cirka två tredjedelar av de eleverna i försöksverksamheten. Andelen män är högst inom energi, el, industri och fordon, där andelen är 97, 96, 93 respektive 92 procent. Fem av de åtta mest förekommande programmen är sådana som vanligtvis domineras av pojkar. Andelen kvinnor i försöksverksamheten är 32 procent. Andelen kvinnor är högst inom omvårdnad, barn och fritid samt naturbruk där andelen är 85, 84 respektive 81 procent. Livsmedelsprogrammet, hantverksprogrammet samt handels- och administrationsprogrammet har en svag dominans av flickor. Endast hotell- och restaurangprogrammet har en jämn könsfördelning. Huruvida lärlingsförsöket avviker från gymnasieskolan i övrigt i detta avseende behandlas i avsnitt 6.2.

Tabell 5.4 Antal elever, kön och närliggande program inom försöksverksamheten

Utbildning	Män	Kvinnor	Andelen kvinnor	Totalt
Bygg	664	100	0,13	764
Fordon	467	40	0,08	507
Handel och administration	125	224	0,64	349
Hantverk	105	221	0,68	326
Energi	316	9	0,03	325
Industri	303	22	0,07	325
El	277	13	0,04	290
Omvårdnad	30	174	0,85	204
Barn och fritid	23	118	0,84	141
Hotell och restaurang	64	67	0,51	131
Naturbruk	23	100	0,81	123
Livsmedel	17	36	0,68	53
Specialutformade*	44	11	0,20	55
Media	13	3	0,19	16
Totalt	2471	1138		3609

* Utbildningar som är specialutformade och som ej har gått att härleda.

Källa Skolverket 2009.

Elever som har avbrutit

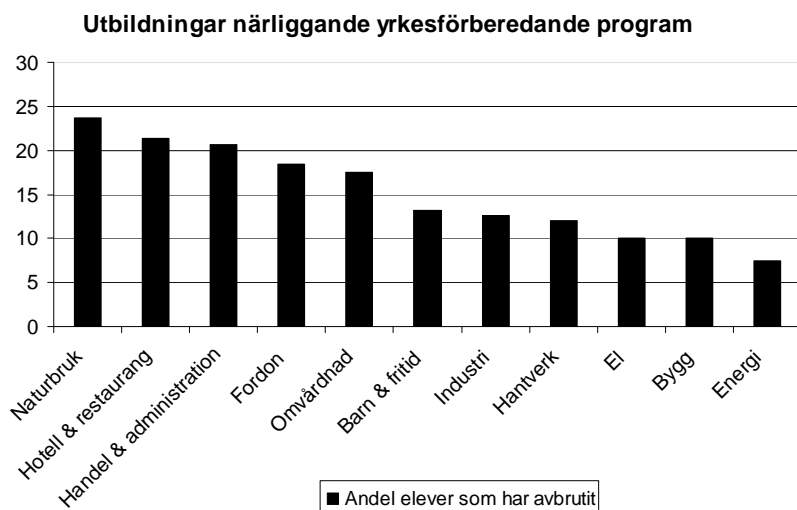
Vid insamlingen i april 2009 framgick det att 15 procent av eleverna hade avbrutit utbildningen inom försöksverksamheten. Det betyder att eleven antingen har gått tillbaka till det nationella programmet eller avbrutit sina gymnasiestudier. Emellertid har 448 elever påbörjat försöksverksamheten efter den 30 september 2008. I tabell 5 kan man se att det är flest antal elever som har avbrutit inom fordon, bygg, handel och administration. Diagram 1 visar att andelen avbrott dock är högst inom naturbruk, hotell och restaurang samt handel och administration. Avbrotten är ungefär lika vanliga bland kommunala skolor som bland de fristående skolorna.

Vi avser att analysera dessa siffror ytterligare och även jämföra med nationella program. Avbrottsstatistik är ofta komplex.

Tabell 5.5 Antal elever som har avbrutit inom närliggande yrkesförberedande program

Program	Totalt
Fordon	102
Bygg	76
Handel & administration	72
Hantverk	45
Industri	44
Omvårdnad	37
Naturbruk	31
El	30
Hotell & restaurang	29
Energi	23
SM	23
Barn och fritid	19
Livsmedel	9
Media	5
Totalt	545

Källa: Skolverket 2009.

Diagram 5.1 Andelen elever som har avbrutit utbildningen

Källa: Skolverket, 2009.

5.3 Lärlingsrådets roll och funktion – en uppföljning

Alla skolor som deltar i försöksverksamheten måste upprätta ett eller flera lärlingsråd. Enligt förordningen om försöksverksamheten ska ett lärlingsråd finnas för samråd mellan skolan och arbetsmarknadens organisationer för varje program eller gemensamt med andra program eller flera för varje program. Det är alltså möjligt att låta fler program och inriktningar ha ett gemensamt lärlingsråd. Rådet ska innefatta representanter för arbetstagare, arbetsgivare, skolans lärare och elever. Även annan skolpersonal och andra intressenter från arbetslivet kan delta. Rådet utser själv ordförande och beslutar sina arbetsformer

Lärlingsråden har enligt förordningen tilldelats en strategisk betydelse i samband med den nya lärlingsutbildningen, vilket framgår av lärlingsrådets mycket omfattande arbetsuppgifter:

- ta fram förslag på arbetsplatser
- medverka till att utveckla samverkan skola – arbetsliv
- bidra till lärande i arbetslivet med hög kvalitet
- bistå med att ordna lärlingsplatser
- bistå med att utforma avtal och utbildningskontrakt
- bistå med att säkerställa arbetsplatsen har kompetenta handledare
- bistå med att bedöma om arbetsplatsförlagda delen motsvarar de nationella målen och även skolans krav i övrigt
- bedöma vilka karaktärsämnen (eller delar av) som behöver studeras i gymnasieskolan
- medverka vid uppföljning och utvärdering av den arbetsplatsförlagda delen av lärlingsutbildningen.

Enligt våra direktiv ska Nationella lärlingskommittén ge stöd åt lärlingsråden att organisera utbildning på arbetsplatser, genomföra handledarutbildning, utforma avtal och utbildningskontrakt, kvalitetssäkra lärlingsutbildningen. Vi ska även vara ett "bollplank" för att stimulera lokala lärlingsråd i syfte att främja regional samverkan för att säkerställa arbetslivets behov.

Kommittén har initialt prioriterat arbete med lärlingsråden eftersom vi anser dem vara en nyckelfunktion för en lyckad lärlingsutbildning. Kommitténs arbete vad avser lärlingsråden omfattar bl.a. en kartläggning av organisation och funktion samt en uppföljning av verksamheten inom råden. Studien i sin helhet redovisas som bilaga 2. Studien har skett genom granskning av dokumentation av rådets arbete, i första hand protokoll, samt

uppföljande fördjupande intervjuer med ett urval lärlingsråd. Kontakt har ägt rum med ett 10-tal lärlingsråd som väl representerar försöksverksamheten. Dessa studerades hösten 2009 för att få underlag för fortsatt arbete. Frågan om hur kvalitetsgranskning och bedömning av lärlingsutbildningen ska gå till hålls ännu öppen.

De skolor som ingått i underlaget redovisar alla höga ambitioner att få till stånd ett aktivt samarbete med näringslivet avseende lärlingar. Normalt har skolorna själva tagit detta initiativ och driver arbetet. Ett undantag från detta är Motala, där idén till lärlingsutbildningen ursprungligen kom från Industriföretagen som är mycket engagerade i utvecklingen av denna.

Vid besöken på skolorna fanns representanter från företagen med vid några tillfällen, annars grundas uppgifterna i huvudsak på skolans bedömning. Enligt skolorna är det för företagen inledningsvis en krävande uppgift att ha en lärling på en arbetsplats. Däremot anser man att det därefter ger positiva effekter för företagen. Företagen anser att de får ett positivt tillskott till sin arbetsplats. Alla rapporterar att företagen är seriösa och gör en bra insats. Enstaka byten av platser förekommer därför att något inte fungerar på platsen eller att företaget inte kan erbjuda en allsidig lärlingsplats.

Skolornas insatser

Lärlingsutbildningen är en utmaning också för gymnasieskolorna. Det är mycket mer tidskrävande att arbeta med lärlingsutbildning som kräver en mer omfattande individuell hantering och en helt annan organisation än skolan tidigare haft för yrkesutbildning. Det gäller både vid placering och uppföljning av elever samt vid dokumentation och betygsättning. Nya strategier och ny kompetens behöver utvecklas för detta. Baggium-koncernen har en uppläggning av sitt utbildningskoncept som innebär att nästan hela deras verksamhet har kommit att klassificeras som lärlingsutbildning. Den organisationsform som de byggt upp innebär också att de kan individualisera elevens studieuppläggning.

Organisationen av lärlingsråden varierar starkt; från ett råd för all lärlingsutbildning till lärlingsråd som är gemensamt med programråd för hela programmet. Huruvida det bör organiseras gemensamma lokala programråd för både skolförlagd yrkesutbildning och gymnasial lärlingsutbildning eller om det bör organiseras

separata sådana måste bestämmas lokalt utifrån de förutsättningar som råder. När det gäller gymnasial lärlingsutbildning och det lokala programrådets funktion tillkommer flera arbetsuppgifter utöver de som programråden normalt har, t.ex. avtal mellan skolhuvudman och företag samt utbildningsavtal mellan skolhuvudman, företag och elev. Lärlingsråden som institution verkar dock generellt ha fått en mindre samordnande roll än tanken i förordningen om försöksverksamheten. De viktigaste punkterna i råden är enligt de flesta intervjuade godkännande av arbetsplatserna och handledarutbildningen.

Kvalitetssäkring av utbildningen och balansen mellan utbildningen i skolan och på arbetsplatsen behöver utvecklas mer. Kraven på kvalitet på lärlingsplatserna är helt avgörande för lärlingskonceptets framgång. Skolorna måste här själva utveckla ett arbetssätt för att garantera likvärdigheten med yrkesprogrammen. Osäkerhet finns hur balansen ska utformas mellan den skolförlagda utbildningen och den arbetsplatsförlagda delen. Den interna marknadsföringen inom skolan har ibland varit svår på grund av viss konkurrens med existerande utbildning. Mer uppbackning från branscherna centralt önskas, det skulle underlätta det lokala samarbetet. Skolorna vill också ha mer samverkan mellan olika skolor och mer erfarenhetsutbyte om lärlingsförsöket.

Handledarutbildning har många huvudmän satsat mycket på. Den ger mycket men intresset och möjligheten att genomföra den varierar starkt mellan olika företag. Skolorna har positiva dock erfarenheter av handledarutbildningen när den genomförs. Baggiumkoncernen arbetar med en mer omfattande handledarutbildning i samarbete med Karlstads Universitet.

Elevfrågor

Elevernas intresse för lärlingsutbildningen verkar ha ökat inför andra intagningsomgången. Identifiering av de kompetenser (ansvar, tidspassning, motivation etc.) som krävs för att bli lärling måste dock tydliggöras. Det är också viktigt hur skolan hanterar den skolförlagda delen då risk finns att eleven gärna blir kvar där. Behovet av grupptillhörighet och acceptans av ungdomars prioriteringar måste därför beaktas även i lärlingsutbildningen.

Nästan inga skolor rapporterar om problem för eleverna ute på arbetsplatserna, istället rapporteras positiva erfarenheter. Bemötan-

det av eleverna och introduktionen är viktig och verkar ha fungerat bra. Många handledare har på ett bra sätt satt in eleven i arbetet och ”coachat” eleven så det fungerar bra. Eleverna utvecklas snabbt på arbetsplatsen och tar mer ansvar. På arbetsplatserna finns uppdaterad och relevant kunskap inom yrket. Tiden för yrkesträning blir mer omfattande genom att eleven följer arbetsplatsens tider, vilket i sin tur ger bättre kompetens i yrket.

Många trycker hårt på att högskolebehörigheten ska finnas även för lärlingselever inom försöksverksamheten. Nästan alla elever läser också samma kärnämnen som dagens gymnasieelever, endast undantagsvis följer eleverna de kortare kärnämneskurserna enligt förordningen om försöksverksamheten, några skolor har även tillägg av Historia A.

Skolorna rapporterar få fall av ersättning till företagen för deras insats. De har heller inte upplevt att detta är ett krav från företagen. Däremot förekommer ersättning för utrustning till eleven, enstaka köpta branschförlagda kurser inom speciella moment eller ”köpt examination” av branschföreträdare. Lärlingsutbildningen kan enligt de intervjuade på sikt bli en klar konkurrent till vanlig yrkesutbildning i skolan. Möjligheten att få jobb efter utbildningen kommer troligen att bli större för lärlingar enligt skolorna. Anställda lärlingar verkar däremot vara ett undantag och önskas varken av företag eller skolor.

De olika erfarenheter som fångats upp i denna studie som primärt avser lärlingsråden kan även ses som ett uttryck för den vidd och bredd som finns inom försöksverksamheten. De kan ge ett underlag för den fortsatta utformningen av den gymnasiala lärlingsutbildningen och definitivt vara ett underlag för det fortsatt utvecklingsarbetet. En viktig slutsats av studien är att framgången för försöksverksamheten till stor del ligger i att skolorna bildar nätverk och etablerar personliga kontakter med företagen. Skolorna redovisar stora insatser för att bygga upp sina nätverk för att få till stånd möjliga lärlingsplatser. Det är inte lärlingsråden i sig som är viktiga för en lyckad försöksverksamhet med lärlingsutbildning, men de krävs som organiserade samverkansnoder. Det avgörande är att kontakter etableras mellan de olika intressenterna i anslutning till utbildningen. Fungerar dessa kontakter kommer sannolikt lärlingsrådet också att fungera bra!

5.4 Utbildningens uppläggning och styrdokument

Utbildningen inom lärlingsförsöket ska i likhet med ett vanligt nationellt program totalt omfatta 2 500 poäng. Kursplanen utgår från att eleven läser en mindre andel kärnämnen än vid ett nationellt program. Obligatoriskt är 500 poäng bestående av kurserna svenska A, engelska A, matematik A, religionskunskap A samt ämnena idrott och hälsa, samhällskunskap och historia med 50 poäng vardera enligt särskilda kursplaner för just försöksverksamheten. Flertalet av eleverna har utnyttjat rätten att utöka kärnämnesstudierna till att omfatta totalt 800 poäng och därmed i likhet med de nationella programmen få möjlighet till allmän högskolebehörighet. Studierna omfattar då även kurserna Svenska B, Naturkunskap och Estetisk verksamhet samt att man byter ut Idrott och hälsa och Samhällskunskap enligt ovan till ordinarie kärnämneskurser inom nationellt program.

När det gäller högskolebehörighet har Verket för Högskole-service (VHS) i en promemoria den 25 juni 2008 meddelat Skolverket att för eleverna i försöksverksamheten erfordras utöver det lägre omfånget av kärnämnen enligt ovan endast Svenska B/Svenska som andraspråk B för grundläggande behörighet. Denna information har sedan dess funnits tillgänglig på Skolverkets hemsida och dessutom har verket informerat om detta på sina lärlingskonferenser. Av de kontakter med gymnasieskolor som Kommittén haft framgår att man tydligen inte litar på denna information och i stället uppmuntrar eleverna att läsa alla ämnena. Skolverket bör ta kontakt med VHS och be dem hjälpa till med ett förtydligande för att säkerställa elevernas rättssäkerhet i detta avseende.

Den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen ska alltid minst omfatta 1250 poäng och kan utgöras av en för försöksverksamheten särskilt utformad kursplan (arbetsplatsförlagt lärande inom lärlingsförsöket, ALF 1201) eller kursplaner hämtade från yrkesutbildningar inom nationellt program. Jämfört med 15 veckor på arbetsplats i de nationella programmen omfattar således den arbetsplatsförlagda tiden inom lärlingsförsöket en väsentligt större andel av den totala utbildningstiden, minst 52 veckor. Det innebär att en gymnasial lärling vars arbetsplatsförlagda utbildning omfattar en 40-timmarsvecka under de tre åren skulle erhålla väsentligt mer tid för yrkeslärande än en elev inom en jämförbar skolförlagd yrkesutbildning. En utgångspunkt är dock att alla elever inom

gymnasieskolan ska betraktas bedriva heltidsstudier under tre år. Frågan har dock rests inom vissa branscher huruvida man ska "belöna" den mertid på arbetsplats lärlings elever fått och kanske avräkna denna mot branschens krav på färdigutbildningstid.

5.5 Handledare och yrkeslärare

Erfarenheterna från APU, LIA och olika lärlingsförsök visar liksom forskning att avgörande faktorer för ett gott arbetsplatsförlagt lärande är en nära, utvecklad och planerad samverkan mellan skola och arbetsplats. Det förutsätter att det finns en för ändamålet utbildad yrkeskunnig handledare på arbetsplatsen och en yrkeslärare som är utsedd kontaktperson på skolan. Samma krav på behöriga yrkeslärare bör gälla för lärlingsutbildning som för skolförlagd yrkesutbildning.

Handledaren har en nyckelroll både när det gäller planeringen, genomförandet och bedömningen av eleven inom det arbetsplatsförlagda lärandet. För att säkra en god handledning anser kommittén att handledaren bör ha genomgått en handledarutbildning eller på annat sätt skaffat sig motsvarande kunskaper.

Skolhuvudmannen svarar normalt för att handledarutbildning kommer till stånd. Omfattningen och innehållet av handledarutbildningen ska bestämmas i samverkan med det lokala lärlingsrådet. Våra diskussioner med olika branscher och företag ger inget stöd för en likformig uppläggning av handledarutbildning för olika branscher, men av såväl praktiska skäl som kostnadsskäl blir det ofta nödvändigt. Nationella lärlingskommittén vidareutvecklar ett generellt material för handledarutbildning (ursprungligt material från MSU) som kommer att publiceras på kommitténs hemsida tillsammans med annat material som ska ge stöd till lärlingsråd och huvudmän för att organisera utbildning på arbetsplatser. Flera branscher har eller planerar specifik handledarutbildning ofta som komplement till den mer generella som skolhuvudmännen bedriver. Det gäller t.ex. Handeln med materialet "Lärling i butik". Kommittén planerar att i samverkan med flera olika branscher/yrkesnämnder ta fram även branschspecifika kompletteringar till den mer generella handledarutbildningen.

I framtiden kommer troligen kraven på handledare att skärpas, gymnasieutredningens förslag omfattar särskilda krav för utbildning av handledare just när det gäller lärlingsutbildning.

Lika viktigt som att det finns en yrkeskunnig handledare på arbetsplatsen som fått utbildning för sitt uppdrag är enligt Kommitténs mening att de yrkeslärare som skolhuvudmannen utser som kontaktperson från skolans sida, har de nödvändiga pedagogiska- och yrkeskunskaperna som krävs inom aktuellt yrkesområde. Yrkesläraren planerar tillsammans med arbetsplatsens handledare innehållet i det arbetsplatsförlagda lärandet och följer kontinuerligt upp och utvärderar resultatet. Att yrkesläraren har tid avsatt för besök på elevernas lärlingsplatser är en självklar utgångspunkt för att systemet ska fungera. Det är också yrkesläraren som efter samråd med handledaren gör bedömningarna i samband med betygssättningen.

Ett generellt hot mot yrkesutbildningen i framtiden är den tilltagande bristen på behöriga yrkeslärare, de aktiva yrkeslärarnas höga medelålder och en svag nyrekrytering av yrkeslärare. En tänkbar rekryteringskälla till yrkeslärarutbildning kan vara de handledare som finns inom lärlingsutbildningen och annan arbetsplatsförlagd utbildning inom gymnasieskolan.

Handledaren är att betrakta som nyckelperson i utbildningen och som sådan får ”bara den anlitas som har nödvändiga kunskaper och erfarenheter för uppdraget och även i övrigt bedöms som lämplig” (Förordning 2007:1349). På grund av den omfattning det arbetsplatsförlagda lärande har bör särskilda krav på dessa handledare ställas. Det gäller bl.a. att den eller de som är handledare inom den gymnasiala lärlingsutbildningen verkligen besitter rätt yrkeskompetens och att de är fullt införstådda med innehållet i och målen för den lokala utbildningsplanen. De särskilda förutsättningar som råder inom gymnasial lärlingsutbildning medför att de ansvariga för utbildningen nog måste försäkra sig om att handledaren genomgår/har genomgått handledarutbildning eller på annat sätt har motsvarande kunskaper.

5.6 Behörighetskrav, antagning och urval

Planeringen av yrkesutbildning innebär ofta ett betydande osäkerhetsmoment för skolhuvudmannen. Detta gäller särskilt för lärlingsutbildning och speciellt inom försöksverksamheten då några säkra mönster ännu inte hunnit etableras bland eleverna. En grundläggande fråga är om lärlingsplatserna ska grundas på utbud eller på efterfrågan. Eller med andra ord vad kommer först eleven

eller lärlingsplatsen? Samma problematik har tidigare funnits inom vissa hantverksutbildningar där olika modeller prövats. En modell har varit att införa en period där eleverna fått pröva på olika hantverk i skola och på olika arbetsplatser innan de bestämmer sig, en annan modell har tillämpats där eleverna varit säkra på sitt yrkesval och därför snabbare placerats på en adekvat arbetsplats. De elever som i dag finns inom ramen för försöksverksamheten tas in på olika sätt. I princip kan tre ansökningsförfaranden urskiljas:

1. Eleverna söker till ett program i gymnasieskolan hos en huvudman som inte har något skolförlagt alternativ och blir automatiskt lärling. Det finns nämligen inget krav att utbildningen hos huvudmannen ska tillhandahållas både som skolförlagd undervisning och som lärlingsutbildning. Detta gäller för alla elever som söker utbildning inom Baggium Utbildning AB men även vid vissa kommunala gymnasieskolan, där programmet endast finns som lärlingsutbildning på skolan. I detta alternativ styrs antalet platser på utbildningarna av det antal arbetsplatser som man har eller tror finns tillgängliga. Ofta har skolan inte dessa platser innan eleven påbörjar sin utbildning utan skolan ordnar dessa under höstterminen
2. Ansökan till ett program i gymnasieskolan med angivande av sökalternativet lärling. Detta förfarande tillämpas när skolan erbjuder båda alternativen men där man vill organisera lärlingsutbildningen innan skolstart och tydligt markera inom vilka program denna möjlighet finns. I detta fall kan man tydligt spåra intresset för lärlingsutbildning. I t.ex. Leksand, som sedan några år tillbaka har en välkänd lärlingsutbildning, märker man ett mycket stort elevintresse. Inför höstterminen 2009 hade man t.ex. 9 sökbara inriktningar inom ramen för hantverksprogrammet och cirka 50 förstahandssökande till platserna.
3. Ansökan till yrkesförberedande program i gymnasieskolan sker på vanligt sätt. En tid efter skolstart informeras alla elever om att alternativet lärling finns och att elever har möjlighet övergå till denna studieform. Några skolor rapporterade svårigheter att få ut eleverna på en lärlingsplats med intagning enl. alternativ 3. Genom att eleven redan hunnit integreras i skolan tillsammans med kamraterna i klassen minskar intresset att lämna skolan. Den elev som väljer att fullgöra utbildningen som lärling hamnar lätt utanför klassgemenskapen och aktiviteterna i skolan. Det

krävs då en stark motivation hos eleven att fullfölja sitt intresse för lärande på arbetsplatsen. Flera skolor har även rapporterat att det funnits flera bra lärlingsplatser som inte lockade någon sökande elev. Däremot redovisas endast i undantagsfall att det funnits elevintresse för platser där företaget backat ur, t.ex. på grund av den kraftiga konjunkturnedgången.

För att kunna genomgå lärlingsutbildning måste eleven först ha blivit antagen till ett nationellt eller specialutformat program med yrkesämnen. Samma behörighetskrav gäller således för gymnasial lärlingsutbildning som för skolförlagd yrkesutbildning. Det innebär att det för behörighet till försöksverksamheten fordras lägst betyget Godkänt i svenska/svenska som andraspråk, engelska och matematik. De flesta skolorna tar in eleverna till utbildningen enligt gymnasieförordningens regler, vilket innebär att endast behöriga elever kommer in.

Om utbildningen endast förekommer som lärlingsutbildning måste huvudmannen vidta åtgärder för att kvalitetssäkra utbildningen, t.ex. försäkra sig om att lärarkompetens finns för de skolförlagda avsnitten och att kompetens för betygssättning finns enligt försöksförordningens anvisningar. Olika huvudmän har löst frågor på olika sätt.

Också när det gäller övergång till lärlingsutbildning tillämpar huvudmännen olika upplägg. Detta gäller t.ex. i fråga om upplägget för kärnämneskurser. Det kan därför dröja länge, upp till en termin innan lärlings eleven kommer ut på sin arbetsplats. Alla säger sig dock vara medvetna om att en tidigt period ute på lärlingsplatsen är viktig för motivationen och för att markera att det är en annan utbildning än den skolförlagda.

5.7 Elevens rätt och skolhuvudmannens skyldighet

Alla ungdomar har rätt att söka till försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Varje enskild kommun är dock inte skyldig att erbjuda gymnasial lärlingsutbildning eftersom kommunen inte förfogar över tillgång på lärlingsplatser på samma sätt som över möjligheten att erbjuda skolförlagd yrkesutbildning. Lärlingsförsöket avviker härigenom från övrig gymnasieutbildning genom att eleven inte har rätt att bli mottagen i första hand i en annan kommun, även om motsvarande lärlingsutbildning inte finns

i hemkommun. Om en kommun antar en elev till en lärlingsutbildning ska kommunen ha rätt till ersättning från elevens hemkommun enligt samma principer som gäller för annan gymnasial utbildning. Detta bygger på att skolhuvudmannen redan i samband med ansökan till gymnasieskolan erbjuder en sökbar gymnasial lärlingsutbildning (enligt alternativ 2 ovan).

Kommunen kan i stället säkerställa de egna elevernas tillgång till lärlingsutbildning genom eget utbud, genom samverkansavtal med andra kommuner eller genom det utbud som fristående gymnasieskolor utgör. Att ställa långtgående skyldighetskrav på kommunen att i samverkan med företag få fram ett tillräckligt antal platser för gymnasial lärlingsutbildning har inte bedömts rimligt. En strävan efter att så långt möjligt tillmötesgå elevönskemål om gymnasial lärlingsutbildning bör dock finnas.

Även efter försöksverksamhetens slut kommer det säkert att finnas ett skede med en fortsatt, successiv uppbyggnad av volymen inom gymnasial lärlingsutbildning.

Elevens rätt att fullfölja utbildningen

En risk med att arbetsplatsförlägga utbildning kan vara att det företag eller verksamhet eleven är knuten till av olika skäl upphör med sin verksamhet. Då lärlingsplatser i hög grad bygger på relationer i första hand mellan lärling och handledare finns också de fall en plats upphör på grund av bristande personkemi. I dessa fall uppstår frågan hur en elev inom gymnasial lärlingsutbildning som av någon anledning förlorar sin lärlingsplats ska ha rätt att fullfölja utbildningen inom sitt program. Det kan ske antingen genom att eleven erhåller en ny lärlingsplats eller genom att eleven bereds plats inom motsvarande skolförlagd yrkesutbildning. Det är skolhuvudmannen som ansvarar för att denna rätt vid behov infrias. I försöksförordningen regleras det fall då eleven förenar en anställning med studier i gymnasieskolan och anställningen upphör. I detta fall får huvudmannen besluta att eleven får byta till utbildning på ett program.

5.8 Lagstiftning om anställning och arbetsmiljö

Det finns en ofta svårnavigerad lagstiftning som reglerar skol-
elevers vistelse på arbetsplatser. Vilka regler som ska tillämpas är
inte helt självklara, och det är ofta flera olika rättsområden som
berörs. Grundregeln har varit att eleven inte är arbetstagare efter-
som arbetsplatsförlagd utbildning är en del av skolarbetet fast den
sker inom ramen för det dagliga arbetet i företaget. Däremot
betraktas eleven som arbetstagare när det gäller tillämpning av
arbetsrätten, miljölagar och föreskrifter om minderåriga. Andra
delar av arbetsrätten gäller inte under perioden på arbetsplatsen
eftersom eleven inte räknas som anställd. Om eleven däremot får
lön, t.ex. under feriearbete, bidrar eleven till företagets produktion
och betraktas då som arbetstagare. Detta gäller även om eleven får
”lärlingslön”. Huvudregeln har dock varit att lön inte ska utgå
under APU.

När försöksverksamheten inleddes gav den upphov till många
nya (och nygamla) frågeställningar. Ett nyckelord är begreppet
”anställning”, eftersom elev i försöksverksamheten nu även kan
vara anställd. I Sverige finns ingen direkt definition av anställnings-
begreppet. Frågan om det råder ett anställningsförhållande eller
inte bedöms i stället utifrån ett antal kriterier som utvecklats i
praxis. Hur parterna själva ser på avtalsförhållandet har naturligtvis
stor betydelse men är inte ett självständigt avgörande kriterium.
Enligt ett antal domar från Arbetsdomstolen kan elever som deltar
i utbildning som förlagts till arbetsplats under vissa omständigheter
komma att betraktas som anställda och därmed omfattas av den
arbetsrättsliga lagstiftningen, trots att inget formellt anställnings-
avtal har upprättats eller något anställning har varit avsikten.

Arbetsmiljöfrågor har en central plats i detta sammanhang. De
tre regleringar som gäller elever under utbildning är arbetsmiljö-
lagen (AML), arbetsmiljö-förordningen och föreskrifter om
minderåriga i arbetslivet. Arbetsmiljölagen (SFS 1977:1160) trädde
i kraft 1978 men har därefter ändrats ett flertal gånger, senast 2005. I
arbetsmiljöförordningen finns kompletterande regler, SFS 1977:1166.
Föreskrifter om minderåriga i arbetslivet (AFS 1987:11, Kun-
görelsen om minderåriga i arbetslivet). Med minderårig avses den
som inte fyllt 18 år. I föreskrifterna finns en förteckning över
riskfyllda arbetsuppgifter som är helt förbjudna för minderåriga. Det
kan också finnas särskilda anvisningar som gäller för respektive
bransch.

Karaktärsämneskursen "Arbetsmiljö och säkerhet" kan helt eller delvis ingå i utbildningen på arbetsplatsen. När arbetsuppgifterna planeras ska man ta hänsyn till elevens ålder, mognad och allmänna förutsättningar för att klara av arbetet. En äldre och mer van elev har större förutsättningar att klara av arbetsuppgifter där en ovan elev skulle kunna utgöra en risk. Handledaren ska ha kunskaper om arbetsmiljöfrågor och informera eleven om arbetets uppläggning och de risker som kan finnas. Åtgärder måste vidtas för att undanröja risker och agera om tillbud eller olycka uppstår. Det är också viktigt att informera skyddsombudet att en lärlingselev börjar på arbetsplatsen. Arbetsmiljörisker kan gälla luft-, ljud-, och ljusförhållanden. Inom varje bransch finns det även speciella risker t.ex. klämskador eller risker med elektricitet.

Arbetsrättsligt omfattas eleven inte av kollektivavtalsbestämmelser eftersom undantag gäller just i de fall då utbildningsplan och handledare finns. För vissa arbetsuppgifter får minderåriga anlitas i särskilda fall. Ett sådant fall är just APU om den sker under direkt ledning av utsedd instruktör (yrkeshandledare), att eleven fyller 16 år under samma kalenderår och att utbildningen styrs av kursplan.

APU-elev och lärling betraktas normalt arbetsrättsligt på samma sätt, under förutsättning att lärlingen inte är anställd. Skillnaden är i så fall mer en grad- än en artskillnad, nämligen att lärlingen befinner sig på arbetsplatsen under en längre tid än vad APU - eleven normalt är.

Som tidigare nämnts pågår arbetet med att i särskild ordning utreda frågan om anställning förenat med lärlingskap i den gymnasiala yrkesutbildningen för att rätta ut de oklarheter som föreligger i detta fall. Det finns lärlingar inom försöksverksamheten som är anställda men deras antal är mycket marginellt.

5.9 Avtal och utbildningskontrakt

Avtal ska upprättas för att reglera de åtaganden som gäller mellan skola och arbetsplats för den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen. Utbildningskontrakt ska finnas för varje elev i försöksverksamheten. Av detta kontrakt ska framgå vilka delar av utbildningen som ska genomföras på arbetsplatsen och hur omfattande dessa delar ska vara. Det ska även framgå vilka lärare och vilka handledare

som ansvarar för varje del av den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen.

Avtal om arbetsplatsförlagd lärlingsutbildning ska ingås mellan skolhuvudmannen och den eller de arbetsplatser som tar emot lärlingar. I regel tecknas ett skriftligt avtal mellan skola och företag. Avtal om villkor kan vara mycket detaljerade men de kan också var allmänt hållna. Genom ett avtalsförfarande blir respektive parts åtaganden tydligare på ett helt annat sätt än om det inte skulle föreligga några avtal. Möjligheten att kvalitetssäkra lärlingsutbildningen ökar också med tydliga överenskommelser. Av avtalet bör det bl.a. framgå var, under hur lång tid och när lärlingen ska genomföra sitt arbetsplatsförlagda lärande. Det bör även, framgå hur den lokala utbildningsplanen för lärlingsutbildning ska fyllas med ett konkret utbildningsinnehåll så att detta tillsammans med den skolförlagda undervisningen leda fram till en yrkeskompetens inom aktuellt yrkesområde. Avtalet bör också ange vem eller vilka som är elevens handledare på arbetsplatsen och vem eller vilka som är skolans kontaktpersoner. Avtalet ska också ange villkoren för skolhuvudmannens eventuella ersättning till den eller de utbildande arbetsplatserna.

Ett avtal kan t.ex. innehålla följande uppgifter:

- Företagets åtagande enligt kursplan och riktlinjer som lämnats av skolan.
- Antalet utbildningsplatser, utbildningens omfattning och fördelning.
- Arbetstider.
- Uppgifter om handledare.
- Utbildning av handledare.
- Skolans tillsyn, uppföljning och stöd till handledare och lärare.
- Elevens status när det gäller kollektivavtal och arbetsmiljöfrågor; uppgifter om kostersättning, ordningsföreskrifter, bedömning och betygsättning, speciella hjälpmedel.
- Ansvarsfrågor.
- Eventuell ersättning till företaget.
- Avtalets giltighet.

Kommittén hänvisar även här till den ”verktyglåda” som togs fram av Myndigheten för skolutveckling och som nu bearbetas av Nationella lärlingskommittén för publicering på vår hemsida. Lärlingar följer normalt de arbetstider som gäller för arbetsplatsen

om man inte kommit överens om något annat, dock gäller i allmänhet skolårets tider och lärlingen får ledigt från arbetsplatsen när det är lov. Flexibla upplägg anpassade till såväl individens som arbetsplatsens förutsättningar är dock möjliga att uppnå. I övrigt ger de centrala förbundsavtalen ramtider för elever som utbildas på en arbetsplats. Dessa frågor bör regleras i avtalet mellan skolan och företaget.

På samma sätt bör ett utbildningskontrakt upprättas mellan skolhuvudman, arbetsplats och den gymnasiala lärlingen. Av detta ska det bl.a. framgå förläggningen, omfattningen och innehållet av den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen, dvs. den lokala utbildningsplanen för lärlingsutbildningen. Även villkoren i övrigt ska anges. Vidare ska det framgå vem eller vilka som är elevens handledare och vem eller vilka som är skolans kontaktpersoner och hur kontakten mellan skola, arbetsplats och elev ska fungera.

Vid ett anställningsförhållande regleras villkoren i särskild ordning mellan lärling och arbetsplats.

5.10 Försäkringsfrågor

En elev i gymnasial lärlingsutbildning ska normalt omfattas av samma försäkringsskydd som elever inom skolförlagd yrkesutbildning. Huvudregeln är att skolhuvudmannen svarar för ansvars- och olycksfallsförsäkring för eleven under tiden på arbetsplatsen. När det gäller skadestånd svarar skolan för eventuella person- eller sakskador som en elev orsakar företaget eller anställda.

För elev inom försöksverksamheten som drabbas av skada på arbetsplatsen, och som inte är anställd, regleras frågan om ersättning genom förordningen "Ersättning vid personskada" (SKOLFS 1991:47). I sådant fall går staten in och ersätter varvid eleven jämställs med statsanställd och det statliga kollektivavtalet gäller. Kammarkollegiet handhar denna typ av skador.

Om eleven skadar någon anställd, t.ex. genom vårdslöshet eller en olycka gäller Arbetsskadeförsäkringen. Om eleven skadar tredje mans egendom, t.ex. en kund eller leverantörs är huvudregeln att företaget har det primära ansvaret. Tredje man kan vända sig till företaget för upprättelse och skadeståndslagen gäller då.

Vid ett anställningsförhållande är utgångspunkten att den anställda lärlingen i sitt anställningsavtal får ett motsvarande försäkringsskydd.

Om eleven skadar företagets egendom är frågan huruvida eleven haft tillräckliga kunskaper att klara av arbetet? Huvudregeln är att det är företagets ansvar. Eleven själv kan endast bli skadeståndsskyldig om företaget har skett med uppsåt och är en brottslig gärning, t.ex. stöld.

Normalt har huvudmannen/skolan en ansvarsförsäkring som kan ersätta de skador som elev kan vålla på praktikplatsen. Att skolan åtar sig att ersätta sådana skador ska avtalas före eleven börjar på arbetsplatsen. Det finns regler om vem hos huvudman/skola som får ingå sådana åtagande. Handledare eller lärare har normalt inte sådan befogenhet.

5.11 Statsbidragets användning och ersättningsfrågan

För läsåret 2008/09 har Skolverket betalat ut totalt 91,4 miljoner i särskilt statsbidrag till kommuner, landsting och fristående huvudmän som deltar i lärlingsförsöket. Statsbidrag utgår med 25 000 kr per elev och läsår till skolhuvudmannen. Statsbidragen utbetalas per termin av Skolverket baserat på hur många elever som faktiskt rapporterats ha övergått till lärlingsplats, alltså inte på antal tilldelade platser. Skolhuvudmannen beslutar hur statsbidraget används och fördelas på bl.a. handledarutbildning, förvaltningskostnader och ersättning till företag mm. Fristående huvudmän har rekvirerat 51,2 miljoner och kommuner och landsting har rekvirerat 40,1 miljoner. I bilaga 4 redovisas i diagramform vad kommuner och landsting har redovisat i sin uppföljning av statsbidragets användning (diagram 1) och vad de fristående huvudmännens använt bidraget till (diagram 2).

Uppföljningen av statsbidragets användning visar att såväl kommuner som fristående huvudmän har redovisat att de har använt störst andel av statsbidraget till lönekostnader. Nästan hälften (45 procent) av statsbidraget har av de kommunala huvudmännen använts till huvudmännens *personalkostnader*, motsvarande uppgift för de fristående huvudmännen är 21 procent. Det är dock en betydligt större andel av statsbidraget som kommunerna har redovisat att de har använt till löner. Man kan notera att även Baggioms redovisning i större grad innehåller kategorier som är övergripande satsningar. Det innebär att andelen lönekostnader för de fristående huvudmännen förmodligen borde vara något högre än vad som har angetts.

Uppföljningarna visar att det i huvudsak är kommunernas lönekostnader för undervisning, planering, utveckling och samordning av försöksverksamheten. De fristående huvudmännen har också beskrivit att det rör sig om liknade tjänster som de kommunerna har angett: lärlingssamordnare, planering och utveckling av försöksverksamheten, rekrytering av arbetsplatser. En del huvudmän uppger att det behövs personal till undervisning i mindre grupper, studiecirkel och extra lärare till undervisning av kärnkurserna för att de är annorlunda jämfört mot de övriga kurserna. En kommun beskriver följande:

Många elever förutsatte en förstärkning av personalresurserna vilket är den största posten av statsbidragets användande.

I uppföljningen framgår det att en vanlig personalkostnad är att skolorna behöver en eller flera anställda (lärlingssamordnare) till administration, uppföljning, att göra regelbundna besök på arbetsplatserna och ibland till att anskaffa praktikplatser. 11 procent av friskolornas bidrag har använts till *administration och information* vilket innefattar kostnader som huvudmännen har beskrivit som administrativa kostnader, marknadsföring, information och resekostnader.

En lika stor andel av bidraget, 11 procent, har hos fristående huvudmän använts till *kompetensutveckling*. Kategorin kompetensutveckling innefattar kompetensutveckling för lärare, men inbegriper inte handledarutbildning.

Frågan om *ersättnings storlek* till de arbetsplatser som tar emot elever i lärlingsutbildningen har uppmärksamats från många håll under Lärlingskommitténs arbete. Frågan är komplex och synen på ersättning och dess storlek skiljer sig åt både mellan olika branscher och mellan stora och små företag. Ersättningen från skolhuvudmannen till arbetsplatsen varierar i dag från ingen ersättning alls till (mera sällsynt) en nivå som nästan motsvarar full kompensation för de kostnader företaget anser sig ha. Det senare gäller i första hand vissa traditionella hantverksutbildningar.

Skolverkets uppföljning visar att endast 12 procent av det totala bidraget som gått till kommunala huvudmän har använts till att ersätta företag som är delaktiga i försöksverksamheten och 3 procent till att ersätta handledare för förlorad arbetsinkomst. För de fristående huvudmännen har mindre än en procent av bidraget använts till att ersätta företag. Cirka en procent av bidraget har av de fristående huvudmännen använts till att ersätta handledare.

Många av de kommuner som har valt att ersätta företagen skriver att det är på grund av att de vill kompensera för eventuella merkostnader som företaget har belastas med. Till exempel skriver en kommun att man är en liten ort med små företag och därför har de valt att ersätta företagen i ganska stor omfattning för att företagen ska kunna ta emot eleverna. En annan kommun som har använt nästan hela statsbidraget till att ersätta företagen beskriver följande:

Genom ett avtal mellan respektive företag och skolan anges vad företaget skall/bör använda pengarna till under den innevarande terminen i syfte att stärka elevens yrkeskompetens. I avtalet står det klart angivet vilka skyldigheter som företaget innehar samt skolan. Tanken är att företaget själva avgör i samråd med handledaren i skolan vilka specifika yrkeskunskaper som eleven behöver och vilka extra kurser/fortbildningar som detta innebär. Kostnaderna för dessa kurser/fortbildningar samt material står då företaget för.

Nationella lärlingskommittén utvecklar sin syn på frågan om ersättning till arbetsplatser under förslag, avsnitt 8.2.

Posten *elevkostnader* har utgjort 12 procent av kommunernas statsbidrag. Kostnader för elevrelaterade inköp är betydligt mer framträdande hos kommunerna jämfört med hos de fristående huvudmännen. Det har gått till utgifter som i huvudsak innefattar elevens praktiska behov som exempelvis verktyg, arbetskläder, skyddsutrustning, matersättning, resebidrag och datorer. En förklaring till att flera huvudmän har köpt in verktyg, arbetskläder m.m. kan vara att det i högre utsträckning krävs sådan utrustning till eleverna när halva utbildningstiden är arbetsplatsförlagd.

Kategorin *utbildningskostnader* utgör utgifter för kurser, läromedel och övriga kostnader (driftskostnader, lokaler, maskinhyra, nätverksträffar m.m.). Cirka en tiondel av statsbidraget har hos både kommuner och fristående huvudmän använts till sådana inköp. Tre kurser/läromedel som flera kommuner har angett att de har köpt in är: "heta arbeten", "lärling i butik" och "IUC i Katrineholm".

Fem procent av statsbidraget är planerade kostnader som huvudmännen ej har specificerat vid uppföljningen. Vissa huvudmän har angett att de tänker använda en andel av statsbidraget under år 2 och år 3. Ytterligare ett exempel är följande:

Resterande pengar finns på ett konto för lärlingsutbildningen och kommer i första hand att användas till de kostnader företagen haft för våra elever. Beslut hur vi skall gå tillväga tas på nästa lärlingsråd den 25 sep-

tember 2009. Där kommer vi även att ta upp hur vi använder eventuellt resterande medel.

Drygt två procent av det totala statsbidraget har inte redovisats. Anledningen till detta är flera. I några få fall har elever avbrutit utbildningen efter april 2009 och huvudmännen har därför inte redovisat hela bidraget. En annan orsak är att huvudmännen ännu inte riktigt kan överblicka vad det totala bidraget kommer att användas till.

I bilaga 5 redovisas i diagramform de redovisade utgifterna i olika kategorier, där Diagram 1 redovisar kommuner och landstings användning av statsbidraget och Diagram 2 motsvarande för de fristående skolorna 2008/09 (Källa : Skolverket, 2009).

Kommittén anser att den arbetsplatsförlagda utbildningen, inklusive ersättningsfrågan, inte bör regleras centralt men däremot att man i samband med att avtal ingås mellan skolhuvudman och arbetsplats alltid bör ta upp och reglera denna fråga. Av de diskussioner som lärlingskommittén fört framkommer en ganska enhetlig syn från avnämarnas sida om att ersättning ska utgå men att dess storlek kan förhandlas fram lokalt mellan skolhuvudman och företag beroende på omfattning och om flera företag deltar i lärlingens utbildning. Skolorna rapporterar däremot få fall av ersättning till företagen för deras insats. De har heller inte upplevt att detta är ett krav från företagen. Däremot förekommer ersättning för utrustning till eleven, ersättning för branschförlagda kurser inom speciella moment eller ”köpt examination” av branschföreträdare etc., som framgått i redovisningen.

Handledarutbildning sker normalt genom skolhuvudmannens försorg. Ett särskilt statsbidrag kan inom försöksverksamheten utgå med högst 3 500 kr per handledare för huvudmannens utbildningskostnader. Statsbidraget ska användas för att utbilda lärare och syftar till att öka lärarnas kompetens att i sin tur utbilda handledare på arbetsplatser. Bidraget får dock även användas direkt för huvudmannens egen utbildning av handledare. Bidrag får enligt förordningen däremot inte lämnas för att användas som ersättning till arbetsplatsen för den tid handledaren deltar i utbildningen. Det finns heller inga generella regler om att ekonomisk ersättning ska utgå till den enskilde handledaren i samband med sitt åtagande. Det bör därför ha gjorts en överenskommelse om villkor och eventuella ersättningar för handledarna innan diskussionerna tas upp med skolan och avtal skrivs och eleven tas emot.

Eleven följer arbetet på arbetsplatsen men har normalt inget anställningsförhållande. Lön bör därför inte utgå under tiden på arbetsplatsen. Arbetar eleven helger, lov eller övrig tid föreligger ett anställningsförhållande med de regler som gäller då. Dessa frågor kommer närmare att följas av den nya Lärlingsutredningen.

Baggium utbildning AB

Baggium-koncernen med ett trettiotal ”Praktiska Gymnasier” runt om i landet har en dominerande roll som skolhuvudman inom lärlingsförsöket. De har en uppläggning av sitt utbildningskoncept som innebär att nästan hela deras verksamhet har kommit att klassificeras som lärlingsutbildning. Den organisationsform som de byggt upp innebär också att de kan individualisera elevens studieuppläggning.

Baggium utbildning AB:s statsbidrag utgör cirka 81 procent av det totala statsbidraget till de fristående huvudmännen. Det innebär bland annat att flera utgiftslag enbart härstammar från Baggiums redovisning av vad de har använt statsbidraget till. När det gäller Baggiums kostnader för lönekostnader uppger de bland annat att det är tjänster som utbildningskonsulent, APU-samordnare, pedagogisk projektledare samt utvecklingsledare som arbetar med att utveckla formerna och verksamheten inom deras lärlingsutbildning. Det bör dock noteras att kategorierna; branscharbete, internationalisering, utveckla APU-formerna, fördjupning av den arbetsplatsförlagda utbildningen innefattar utgifter för personal men som inte har särredovisats.

Det är framförallt Baggium som speglar de 11 procent som har använts till kompetensutveckling och handledarutbildning. Exempel på kompetensutveckling som Baggium har genomfört är att de ämnar öka andelen behöriga lärare. De beskriver bland annat att de har ett samarbete med Högskolan Halmstad för att kunna erbjuda yrkeslärare en formell lärarbehörighet. Baggium har även genomfört andra fortbildningsinsatser till både behöriga och obehöriga lärare med syftet att ge läraren ökad kompetens och förståelse för lärlingsutbildningen. Exempelvis kan det vara att personal har deltagit i konferenser och seminarier.

Utmärkande för de fristående huvudmännens nyttjande av statsbidraget är de tre åtgärder som Baggium har genomfört och som i huvudsak berör den arbetsplatsförlagda utbildningen. Sammanlagt

har 33 procent av bidraget använts till att utveckla formerna för den arbetsplatsförlagda utbildningen, fördjupning av kvaliteten av den arbetsplatsförlagda utbildningen och internationalisering.

Kategorin *fördjupning av arbetsplatsförlagd utbildning* är en åtgärd som enbart Baggium har beskrivit. Denna kategori innebär bland annat merkostnader för fördjupning av kunskapsuppföljningen av den arbetsplatsförlagda utbildningen samt ett påbörjat arbete med framtagande av nya mallar. Inom denna kategori finns vissa personalkostnader som inte har särredovisats.

Kategorin *internationalisering* är även den en satsning som enbart berör Baggiums statsbidrag. Detta är kostnader som har att göra med att Baggium arbetar med andra länder som har lärlingsliknande utbildningar där det sker ett erfarenhetsutbyte samt att Baggium skickar elever på praktik utomlands. Även här finns det utgifter för lönekostnader då Baggium beskriver att de har anställt en utbildningskonsulent i London.

Även ”fördjupningen av utbildningsinnehåll” är en satsning som enbart Baggium har redovisat. Baggium beskriver följande:

Det är bland annat kostnader för interna och externa nätverksträffar, extra elevträffar och aktiviteter (ex. träffades samtliga skolors elevråd tillsammans för utbildning) samt vissa resekostnader som annars inte skulle ha funnits. Här ligger även en extra satsning på personal i syfte att förbättra lärlingsutbildningarnas kvalitet.

6 Särskilda frågor

6.1 Regional samverkan mellan huvudmän och företag/branscher?

För att gymnasial lärlingsutbildning ska komma till stånd fordras en nära och väl utvecklad regional och lokal samverkan mellan skolhuvudmännen och de branscher/företag som ska ta emot och utbilda lärlingar. I våra direktiv ingår att stimulera huvudmän och företag/branscher till regional samverkan mellan skola och arbetsliv. Inom vissa regioner finns redan ett regionalt samarbete etablerat avseende lärlingsutbildningen, t.ex. Östergötland och Dalarna. Vi har påbörjat ett kartläggnings- och utvecklingsarbete med analys inom detta område som närmare kommer att presenteras i vår nästa delredovisning. Eventuellt kommer vissa resultat innan dess att publiceras på vår hemsida.

6.2 Jämnare könsfördelningen inom lärlingsutbildningen

Nationella lärlingskommittén har i uppdrag att uppmärksamma vilken roll försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning kan spela när det gäller att värdera utbildningen ur ett jämställdhetsperspektiv, till exempel i vilken mån verksamheten bidrar till att minska könsstereotypa utbildningsval. Gymnasieskolans studievägar är liksom arbetsmarknaden i sig starkt könsuppdelad. Ett av utbildningsväsendets uppdrag gäller att skapa förutsättningar för en likvärdig utbildning i perspektiven socialisation och genus.

Flera undersökningar visar att genusmönster är vanliga inslag i organisationers liv. Dessa relationer kan också vara indirekta skapade via marknader eller media. Skapandet av genusrelationer sker oavbrutet i vardagen men vi är inte fria att skapa dem utan de är

hårt styrda av både synliga (lagar) och osynliga (normer och värderingar) regler. Dessa mönster är dock inte för evigt cementerade utan de går att förändra men förändringen bjuder nästan alltid på motstånd.

Sedan 1970-talet har begreppet jämställdhet varit vägledande inom politiken med innebörd män och kvinnor ska ha samma möjligheter, rättigheter och skyldigheter. Makt och inflytande ska fördelas jämt och samma möjlighet till ekonomiskt oberoende ska gälla för både män och kvinnor. Även arbetsmarknaden ska oavsett kön erbjuda samma villkor, förutsättningar och utvecklingsmöjligheter.

Gunnar Holm (2009) har i ett aktuellt examensarbete undersökt vilka möjligheter till lärande, förbättrade studieresultat och otraditionella yrkesval som finns i försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning genom att beskriva och förstå de upplevelser av lärande, socialisation och genusmönster som elever, handledare och lärare har inom försöksverksamheten. Holm är ute efter att skapa underlag för en skolutvecklingsprocess inom flera olika områden av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Vi lyfter här i brist på egen emperi fram Holms resultat i fråga om genusmönster och otraditionella yrkesval.

Att starta en försöksverksamhet med yrkesutbildning utan att anlägga ett genusperspektiv är sett till skolans styrdokument en "omöjlighet" anser Holm. Därför har han undersökt om lärlingsutbildning som studieformen underlättar otraditionella val av yrken eller om den cementerar redan gällande ordning och om studieformen kan fungera som utgångspunkt för ett jämställdhetsarbete. Resultaten av enkäten som riktades till en liten grupp (40 st.) elever, handledare och lärare visar att bland eleverna upplever hela 75 procent av flickorna att studieformen underlättar val av otraditionellt yrke. Pojkarna håller "bara" med till hälften. Även bland handledarna är bilden densamma, kvinnliga handledare anser i större utsträckning än manliga handledare att lärlingsutbildning underlättar brytande av genusmönster. Men som hel grupp är handledarna övervägande positiva till studieformens möjligheter att bryta rådande ordning. Lärarna är lite mer tveksamma, "endast" hälften tror på lärlingsutbildning som en väg mot mer otraditionella val av yrken sett i ett genusperspektiv

Sammantaget visar resultatet att studieformen upplevs ge ökade möjligheter till otraditionella val av gymnasieutbildning och att de flesta deltagarna upplever jämställdhet i den arbetsplatsförlagda

delen av utbildningen då det inte underlättar att vara just flicka eller pojke när det kommer till gemenskap och arbetsuppgifter. Holms egen tolkning av resultaten är att lärlingsutbildning trots sitt historiskt sett belastade namn både ger möjlighet att bryta rådande ordning av genusmönster när det gäller val till gymnasieskolans yrkesprogram och att studieformen i sig kan innebära större jämställdhet i arbetslivet. Även kommentarerna i enkäten lutar åt att lärlingsutbildning underlättar otraditionella val med den genomgående förklaringen att utbildningsformen medför att grupstrycket minskar på eleverna. Det verkar som om lärlingsutbildning är en form av yrkesutbildning som har inneboende möjligheter till att bryta genusmönster genom att eleverna får lättare att göra val av yrkesutbildning som inte kopplas till grupp av jämnåriga.

Det blir intressant att följa den fortsatta utvecklingen. Kommer den potential denna undersökning visar på att utvecklas vidare eller kommer allt gå tillbaka? En viktig faktor kan säkert vara hur man genomför den skolförlagda delen; i form av egna lärlingsklasser, där olika yrkesprogram ingår, eller integrerade i ordinarie klasser. Vid friskolan Hantverksakademien, där en omfattande hantverksorientering inleder studierna och eleven får prova flera yrken innan sitt slutgiltigt val, har utvecklingen lett till att i första hand flickor som valt traditionella "flickprogram" ändrat sig till mer otraditionella program såsom, svetsare, snickare och målare. Man menar att utbildningen är lika framgångsrik för båda könen och i det fall något problem uppstår är det inte könsrelaterat. Även inom bageri/konditori lyfts jämställdhetsperspektivet fram. Under flera år har flickorna dominerat antagningen men under de senaste två åren andelen pojkar ökat. I försöksverksamheten är det något fler pojkar än flickor som deltar.

Preliminära uppgifter från Skolverkets uppföljning tyder tyvärr på att den potential lärlingsutbildningen kan ha i detta avseende inte har utnyttjats fullt ut. Jämför vi de olika programmets siffror för andel kvinnor och män bland nybörjare finner vi att lärlingsutbildningen ligger dåligt till. I sju av tretton program har lärlingsutbildningen lägre andel av underrepresenterat kön än på de nationella program, i två av de tretton är de jämbördiga. Endast i fyra program är lärlingsutbildningen bättre när det gäller att rekrytera elever från underrepresenterat kön. Det gäller handel- och administration, hotell- och restaurang, livsmedelsprogrammet och hantverksprogrammet, vilka ju inte tillhör de mest traditionellt könsuppdelade programmen.

Inom Skolverket pågår arbetet med ett regeringsuppdrag om jämställdhet, där bl. a. uppföljning av gymnasieskolans studievägar

ingår. Kommittén kommer att försöka samordna sin studie av lärlingsförsökspopulationen med det arbete Skolverket genomför i detta sammanhang. Resultatet kommer att redovisas i Kommitténs andra betänkande, 2010.

6.3 Behörighet för vidare studier

Frågan om omfattningen av kärnämnen, eller i framtiden gymnasiegemensamma ämnen, har diskuterats livligt. I försöksverksamheten ingår en mindre omfattning av kurser som inte leder till grundläggande behörighet för högskolan. Som framgått av redovisningen av försöksverksamheten har ändå flertalet huvudmän valt att organisera utbildningen så att eleverna utan särskilda val kan uppnå denna behörighet.

Kommittén vill också lyfta en annan fråga som är lika väsentlig eller kanske t o m för många yrkeselever känns ännu angelägnare, nämligen behörigheten till yrkeshögskolans utbildningar. Det är viktigt att den grundläggande yrkesutbildningen inte skapar nya återvändsgränder när nu ett helt nytt yrkesutbildningskoncept öppnar sig. Det finns därutöver en rad yrkesspecifika utbildningar på olika nivåer både nationellt och internationellt för den som genomgått en yrkesinriktad grundutbildning och som ytterligare vill höja sin yrkesskicklighet och kompetens inom yrket. Detta fordrar dock oftast väl dokumenterad praktik från yrkeslivet.

6.4 Lärlingselever på Individuella program

Intagningen till lärlingsutbildningen i försöksverksamheten bygger på att eleven har genomgången grundskola med behörighet till gymnasieskolans nationella program. En återkommande när det gäller lärlingsutbildning har handlat om eleverna på det individuella programmet och deras rätt och möjligheter att få delta i gymnasial lärlingsutbildning. För närvarande är regelsystem och behörighetskraven mycket entydiga i detta avseende.

En grupp elever som är speciellt intressanta ur denna synvinkel är PRIV-elever som i vissa fall följer ett lärlingsupplägg inom IV för att sedan gå över till försöksverksamheten sedan de fullföljt ej avklarade grundskolekurser och uppnått behörighet. Detta sker bl.a. inom Baggium-koncernen som har tre procent obehöriga elever

men som även har en betydande kompetens inom förebyggande området m.m.

Förslag till avveckling av IV-programmet och tillskapandet av fem särskilda program med olika åtgärder som stöder elever som inte är behöriga till gymnasieskolans nationella program, inklusive lärlingsutbildningen, har nyligen framlagts av utbildningsdepartementet. I vissa av dessa åtgärder ingår yrkesutbildningsinslag.

6.5 Lärlingsutbildning i andra former, gesällprov m.m.

Inledningsvis beskrev vi lärlingsutbildningens historia och dess betydelse inte minst inom hantverkssektorn. Modellen med lärling, gesäll och mästare har fortsatt att leva kvar inom många hantverksyrken fram till nutid och på senare år även fått en renässans.

Det finns numera även en permanentad lärlingsutbildning för vuxna i hantverk med två utbildningsanordnare, Hantverksakademien, Stockholm, som ansvarar för utbildningen i Storstockholmsområdet och Stiftelsen Hantverk & Utbildning i Leksand, med ansvar för landet i övrigt. Denna utbildning kommer på sikt att inrymmas under Yrkehögskolan. Det är således en eftergymnasial utbildning med avslutad gymnasieutbildning eller motsvarande som antagningskrav liksom erfarenhet av yrket. Utbildningen omfattar högst 80 veckor och den studerande är 100 procent lärling i företag. En stark infärgning av teori sker i det praktiska lärandet, med cirka 20 procent teori av totalt 80 v. Ersättning utgår till det utbildande företaget. Utbildningsbevis utfärdas efter avslutad 80 v period och utbildningen är berättigad till studiestöd.

Gesäll- och Mästarbrev

Gesällbrevet är hantverksyrkenas kompetensbevis efter avslutad grundutbildning i yrket. Det handlar normalt om betydligt högre krav än vad grundutbildningen vid en gymnasieskola kan ge. Utbildningen kan dock ha genomförts inom t.ex. gymnasieskolans olika program, lärlingsutbildning, kvalificerad yrkesutbildning, högskoleutbildning eller andra (bransch-) utbildningar. Även utländska utbildningar kan godtas efter validering i varje enskilt fall av respektive bransch/yrkesorganisation. Utbildningarnas längd varierar mellan 3–5 år beroende på bransch. Inom vissa yrken når man "färdigutbildning" efter ett visst

antal timmar i yrket. För t.ex. målaryrket är timantalet 6 800. I andra yrken krävs treårig gymnasieutbildning samt minst 1 års praktik i ett hantverksföretag. Gesällbrev kan i dag erhållas inom mer än 75 olika yrken och varje år utfärdas mellan 800 och 1 000 Gesällbrev i Sverige. Gesällbrev finns i ett flertal europeiska länder. Utdelning av Gesällbrev sker ofta vid årliga, festliga arrangemang, arrangerade av föreningar, branscher eller i samband med skolavslutningar där flera gesäller samtidigt får sina brev.

Stiftelsen Hantverk & Utbildning ansvarar på uppdrag av Sveriges Hantverksråd för hanteringen av Gesäll & Mästarbrev för hela landet.

Mästarbrev för hantverkare har en mycket lång tradition i Europa och Sverige. I vårt land har hantverksmästare funnits i mer än 400 år! Mästarbrevet är i Sverige reglerat genom en förordning och en lag från 1996. De generella kraven för att kunna ansöka om mästarbrev är:

- Gesällbrev och/eller Mästarbrev
- Ha minst 6 års yrkeserfarenhet i yrket
- Vara verksam i yrket
- Vara kunnig i småföretagsekonomi/småföretagarkunskaper (bl.a. kalkylering, skatter, budget, lagar & regler för småföretagande, marknadsföring, företagsformer, revisionsförfarande) samt vara en god representant för yrkeskåren

Det finns däremot inget krav på att man ska vara egen företagare, men det ska vara minst två år mellan utfärdande av Gesällbrev och Mästarbrev.

7 Kommitténs fortsatta arbete under 2010 och 2011

7.1 Uppdrag och problembild

Försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning inleddes höstterminen 2008 på landets gymnasieskolor och på lärlingsplatser ute i arbetslivet. I de flesta fall har eleven en (längre eller kortare) period på skolan innan de går ut på sin arbetsplats. Vi har alltså endast erfarenheter från första försöksåret att utgå från. De erfarenheter vi hittills kan redovisa baserar sig därför ännu i mycket liten utsträckning från direkta erfarenheter från den pågående försöksverksamheten! I stället bygger de i flertalet fall på erfarenheter från andra lärlingsliknande försök eller på tidigare gjorda uttalanden baserade på institutionella förhållanden i olika branscher.

Under 2009/2010 beräknar Kommittén ha fått tillgång till mycket fler erfarenheter av lärlingsförsöket. Detta råder inget tvivel om att det är komplicerat att utvärdera en verksamhet som så nyligen satt i gång och dessutom i huvudsak är ny för svenska förhållanden. Denna problematik har även varit tydlig under de branschvisa hearingar som Nationella Lärlingskommittén anordnat.

7.2 Beslut om fortsatt lärlingsförsök läsåret 2009/2010

I åtminstone ett avseende har försöksverksamheten hittills varit mer framgångsrik än förväntat. Skolhuvudmännen visade initialt ett mycket stort intresse för försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Ansökningarna översteg vida de tilldelade platserna och Regeringen meddelade den ansvariga myndigheten, då MSU, att platserna skulle utökas så att huvudmän som planerade för ett deltagande också kunde få delta i lärlingsförsöket. Intresset

var stort, inte minst hos de fristående skolhuvudmän som ansökt om att få delta.

Försöksverksamheten med gymnasial lärlingutbildning beslutades och inleddes under en kraftig högkonjunktur. När det var dags för utbildningen att sätta igång svängde konjunkturen och försämrades kraftigt. Skolverket har nu behandlat 2009 års ansökningar och beslutat om deltagande och antalet platser i lärlingsförsöket 2009/2010. Glädjande nog kunde Skolverket konstatera att intresset för utbildningen var oförändrat stort och till och med växande hos huvudmännen trots delvis ändrade förutsättningar i arbetslivet. Vi har dock ännu inte hunnit få statistik som belyser hur många av dessa platser som utnyttjas. Så frågan om huvudmännens intresse att anordna utbildning matchar avnämarnas behov kvarstår.

I den andra ansökningsomgången hade 188 skolhuvudmän, varav 30 fristående huvudmän, ansökt om hela 8 963 elevplatser på 335 skolor. Skolverket har i uppdrag att fördela 6 000 platser. Samtliga skolhuvudmän, som inkom till myndigheten med giltiga ansökningshandlingar för årets omgång, har beviljats deltagande i försöksverksamheten med gymnasial lärlingutbildning med start hösten 2009. För huvudmän som sökt om fler än 20 platser beslöt Skolverket bevilja färre antal platser än vad huvudmannen ansökt om. Antalet platser har reducerats med 40 procent, men huvudmannen har i dessa fall alltid beviljats minst 20 platser.

Enligt försöksförelagningen ska det ju för varje program där försöksverksamhet med gymnasial lärlingutbildning erbjuds finnas ett lärlingsråd för samråd mellan skolan och arbetsmarknadens organisationer. Beslutet om rätt att delta i försöksverksamheten gäller därför endast under förutsättning att huvudmannen inrättar lärlingsråd vid varje skola och som omfattar den eller de utbildningar som ansökan avser. Skolhuvudmän, som i sin ansökan inte kunnat visa att lärlingsråd fanns, beviljades därför sina elevplatser under förutsättning att skolhuvudmannen senast den 30 juni 2009 hade inkommit med ett konstituerande protokoll eller motsvarande, till Skolverket.

7.3 Stöd till företag och huvudmän

Genom vår hemsida som togs i bruk den 15 september 2009 har vi etablerat en kanal för att successivt utveckla stödmaterial till lärlingsförsöket. Här kommer vi att utveckla stödmaterial för lärlingsråd, avtal, utbildningskontrakt och handledarutbildning. Den sistnämnda kommer att utvecklas tillsammans med ett antal branschorganisationer. Kommittén planerar också konferenser för erfarenhetsutbyte och fokus på stödmaterial. Vi för även samtal med Skolverket om överföring av våra stödmaterial till deras hemsida när Kommittén upphör i slutet av 2011.

7.4 Vilka företag medverkar i lärlingsutbildning och vilka gör det inte?

Kommittén har enligt sina direktiv särskilt följa utvecklingen ur näringslivets synvinkel och se hur försöksverksamheten lever upp till arbetsmarknadens behov. Därför kommer kommittén att under 2010 göra en riktad uppföljning mot de deltagande företagen. Lärlingskommittén vill följa upp de arbetsplatser som deltar i försöksverksamheten. Uppföljning syftar till att beskriva vilka verksamheter, näringsidkare, som deltar och hur representativa de är. Frågor som ska belysas är näringsgrenstillhörighet och storleksklass efter antal anställda samt de anställdas köns- och åldersstruktur. Eftersom såväl deltagande skolor i lärlingsförsöket som branschstruktur varierar över landet ska vi också göra jämförelser på länsnivå. Vi kommer att använda oss av inrapporterade uppgifter till Skolverket samt matcha dem mot företagsregistret på SCB. Vi behöver också korrekta (aktuella) kontaktuppgifter. Uppgifternas omfattar cirka 4 000 företagsnamn med gatuadress och orter av ibland skiftande kvalitet. Vi är redan i kontakt med SCB i denna fråga. En tendens hittills tycks vara att stora företag med många anställda är mer avvaktande medan småföretag ser mer positivt på att ta emot lärlingar.

I ett andra steg avser Lärlingskommittén att tillfråga medverkande företag om hur försöket har avlöpt ur företagets synvinkel. Frågorna kommer i huvudsak att vara bedömningar om hur olika verksamheter fungerar samt om motiven för att delta i lärlingsförsöket. Inför det andra steget vill vi göra "tvillingstudier", dvs. se på motsvarande företag som inte tar emot lärlingar, och

utröna eventuella skillnader. Av intresse är också huruvida lärlingsplatserna är ett tillskott av arbetsplatsförlagd utbildning eller om de tillkommit på bekostnad av en reduktion av APU-platser. En fortsatt studie av lärlingsråden och hur utbildningens kvalitets-säkringsystem utformas ingår också i Kommitténs planering.

7.5 Lärlingarnas studiebakgrund m.m.

En gängse uppfattning är att de mindre studiemotiverade eleverna skulle vara huvudmålgrupp för lärlingsspåret. Studerar vi vår omvärld är förhållandena ibland helt motsatta. I många länder går de mest studiemotiverade yrkes eleverna på lärlingsspåret medan den skolförlagda utbildningen får de svagare. En anledning är att lärlingsspåret lättare leder till fortsatt anställning. Det är dock svårt att generalisera då lärlingsutbildningen i många länder förutsätter att man först fått en anställning och olika länder drabbats av lågkonjunktur och strukturomvandling i olika tidsskeden och omfattning.

För att kunna dra slutsatser av lärlingsförsöket jämfört med den vanliga skolförlagda utbildningen avser Lärlingskommittén göra vidare studier för att belysa lärlingselevernars bakgrund. Kommittén håller på att genomföra en studie i samarbete med SCB och CSN för att belysa vilka elevgrupper som söker sig till lärlingsutbildning, deras meritvärde, antal år i utbildning etc. Tyvärr hinner vi inte under vår utredningstid med att få svar på den viktigaste och kanske mest intressanta uppföljningsfrågan - hur lärlingseleverna går vidare till anställningar och jämföra detta med eleverna på den mer skolförlagda utbildningen, där får andra ta vid.

7.6 Frågor om anställning och tillämpning av anslutande lagstiftning

En särskild utredare, Iréne Wennemo, ska utreda förutsättningarna för att inom gymnasial lärlingsutbildning kombinera anställning och studier. Utredaren ska även lämna de förslag som krävs för att göra kombinationen möjlig och ska särskilt beakta de rättsliga förutsättningarna och föreslå nödvändiga författningsändringar, t.ex. när det gäller anställningsform. Utredaren ska även klargöra rättsläget för gymnasiala lärlingar som inte är anställda samt elever

som deltar i arbetsplatsförlagt lärande och lämna förslag till de författningsändringar som kan behövas. Uppdraget ska redovisas senast den 31 mars 2010.

En särskild fråga i detta sammanhang som vår Kommitté uppmärksammas på utgör företeelsen att elever i slutet av utbildningstiden övergår till anställning. Detta får väl ur normal synvinkel ses som ett positivt studieavbrott då anställning för de flesta elever är syftet med studierna. Problemet är att eleverna då ofta inte avslutar sina studier och uppnår sin behörighet. I det korta perspektivet kanske det inte upplevs som ett problem, men på längre sikt kan det för individen få negativa konsekvenser. Hantverkarnas Riksorganisation lyfter i sitt remissvar fram att gymnasiala lärlingar även bör kunna vara anställda så att elever kan fullfölja utbildningen då de är attraktiva på arbetsmarknaden långt innan de slutfört utbildningen. Möjligheten till anställning i slutet av utbildningen skulle enligt organisationen öka chansen att lärlingar fullföljer sin utbildning fram till yrkesexamen. Sådana erfarenheter har visserligen endast marginellt aktualiserats i försöksverksamheten men erfarenheter från tidigare lärlingsförsök visar att frågan är mycket relevant. Möjlighet till anställning finns redan i ett antal kollektivavtal men utnyttjas sällan då företagen inte efterfrågar den.

Arbetet i Wennemos utredning, Lärlingsutredningen, pågår parallellt med arbete i vår Kommitté fram till den 31 mars 2010 och delvis i samråd med oss. Även om utredarens förslag kommer att avse tiden från 2011 kommer de troligen att påverka försöksverksamheten och få betydelse för vårt arbete allt eftersom olika frågor aktualiseras.

8 Förslag

8.1 Möjligheter med gymnasial lärlingsutbildning – en alternativ väg in i arbetslivet

I diskussionerna med arbetsmarknadens parter och de olika branscherna har det varit tydligt att de från nästan alla håll vill slå vakt om den skolförlagda modellen som huvudmodell för svensk yrkesutbildning. I likhet med gymnasiekommittén menar Nationella lärlingskommittén att huvudinriktningen när det gäller grundläggande yrkesutbildning framöver kommer att vara en huvudsakligen skolbaserad gymnasial yrkesutbildning med inslag av arbetsplatsförlagt lärande. Därmed inte sagt att gymnasial lärlingsutbildning inte kan få en större omfattning än den har i dag. De volymer på gymnasial lärlingsutbildning som uppnåtts före försöksverksamheten, allt ifrån åttiotalet och framåt, med som mest ett par tusen elever, har varit mycket marginella.

Ungdomar lär på olika sätt och för många ungdomar fungerar en skolförlagd yrkesutbildning alldeles utmärkt. För andra utgör ett lärande huvudsakligen förlagt till arbetslivet ett bättre alternativ. En sådan uppläggning kan fungera bättre ur det sociala sammanhang en arbetsplats utgör och underlätta den kunskapsprocess som utvecklas mellan lärling och handledare genom ett praktiskt deltagande i en realistisk produktionsprocess. För dessa ungdomar erbjuder en gymnasial lärlingsutbildning ett bra alternativ.

Den gymnasiala lärlingsutbildningen medger också en större flexibilitet att organisera yrkesutbildning som annars troligen inte kunde komma till stånd. Det kan t.ex. gälla en viss inriktning på ett nationellt yrkesprogram som inte finns på en ort då elevunderlaget eller antalet apu-platser är för litet. Det kan också vara ett alternativ när det gäller udda yrken där lärlingsutbildningens möjlighet till

uppläggning är mer tillfyllest. Det finns naturligtvis många andra motiv för att skolhuvudmannen och det lokala/regionala näringslivet bedömer att gymnasial lärlingsutbildning är ett bra sätt att organisera yrkesutbildning och därför inrättar en sådan.

Enligt kommitténs uppfattning kan, under rätt förutsättningar, ett mer omfattande lärande på arbetsplats kombinerat med viss skolförlagd utbildning utgöra ett alternativ till skolförlagd yrkesutbildning. Det är angeläget att lärlingsutbildning kan utvecklas också inom branscher och yrkesområden där en svag eller obefintlig lärlingstradition finns och där företagen efterfrågar den. Det kan gälla yrkesområden som t.ex. barnomsorg, vård och omsorg samt handel och administration. Den starkt växande tjänste- och service-sektorn lämpar sig också väl för lärlingsutbildning inom många områden, det gäller t.ex. inom städ och servicebranschen. Inte minst ur jämställdhetssynpunkt är det viktigt att öppna upp och utveckla möjligheterna till lärlingsutbildning också inom traditionellt kvinnodominerade områden. Det är angeläget att etableringen av lärlingsutbildning får ta tid. De stora lärlingslänternas system vilar på lång tradition. Det är rimligt att anta att det även efter försöksverksamheten slut kommer ett skede med en fortsatt, långsiktig uppbyggnad av gymnasial lärlingsutbildning.

Utgångspunkten för gymnasiereformen 2011 är att alla nationella yrkesprogram ska erbjuda en lärlingsutbildning som alternativ till den skolförlagda utbildningen. Lärlingskommittén förutsätter att alla branscher är intresserade av att utnyttja försöksverksamheten till att förbereda ett lärlingsspar. Sedan är det väl troligt att detta alternativ inom vissa områden åtminstone till en början blir mindre frekvent. Avgörande blir företagets intresse att tillsammans med skolan utveckla lärlingsutbildning där behov finns. Genom att etablera två parallella alternativ för yrkesutbildning som leder till samma kvalitativa mål borde Sverige stå bättre rustat än de traditionella lärlingsländerna som tidvis har betydande problem med tillgång på lärlingsplatser.

8.2 Statsbidragets användning och ersättningsfrågan

Statsbidrag utgår med 25 000 kr per ianspråktagen lärlingsplats samt läsår till skolhuvudman som deltar inom försöksverksamheten. Dessutom finns ett särskilt statsbidrag för handledarutbildning om 3 500 kr. Skolhuvudmannen beslutar hur statsbidraget ska

användas och fördelas på bl.a. handledarutbildning, förvaltningskostnader och ersättning till företag mm. Frågan om ersättningens storlek till de arbetsplatser som tar emot elever i lärlingsutbildningen har som tidigare framhållits uppmärksammats från många håll under Lärlingskommitténs arbete. Frågan är komplex och synen på ersättning och dess storlek skiljer sig åt både mellan olika branscher och mellan stora och små företag. Ersättningen från skolhuvudmannen till arbetsplatsen varierar i dag från ingen ersättning alls till, mera sällsynt, en nivå som nästan motsvarar full kompensation för de kostnader företaget anser sig ha. Det senare gäller i första hand vissa traditionella hantverksutbildningar.

Lärlingskommittén menar att det finns en ganska enhetlig syn från avnämarna sida om att ersättning ska utgå men att dess storlek ska förhandlas fram lokalt mellan skolhuvudman och företag beroende på omfattning och om flera företag deltar i lärlingens utbildning. Skolverkets uppföljning visar emellertid att endast en mycket liten del, 12 procent av bidraget, vid de offentliga skolorna har använts till att ersätta företagen och 3 procent till att ersätta handledare för förlorad arbetsinkomst. Det är nästan ingen av de fristående huvudmännen som har använt bidraget till att ersätta företag. När det gäller att ersätta handledare för de fristående huvudmännen är det cirka 1 procent som har använts till det.

I Budgetpropositionen framhålls ”För varje lärling utbetalas ett statsbidrag på 25 000 kr, som främst avser att täcka företagens kostnader för utbildningen”. Regeringen bör enligt Kommitténs uppfattning överväga att förtydliga denna ståndpunkt, men samtidigt hålla dörren öppen för en flexibel hantering då alla företag inte har samma syn på behovet av ersättning. Att erbjuda en kvalificerad handledarutbildning är också en viktig uppgift (och kostnad) för huvudmännen.

8.3 Lärlingsrådet – en svag länk

Som vi tidigare visat utgör de lokala lärlingsråden en viktig kontaktyta mellan huvudmän och företag i. Rådet har en diger agenda och ska bl.a. föreslå lämpliga arbetsplatser, medverka till att utveckla samarbetet mellan skola och arbetsliv samt se till att det arbetsplatsförlagda lärandet håller hög kvalitet. Rådet ska även hjälpa till med att ordna lärlingsplatser, utforma förslag till avtal, säkerställa att arbetsplatserna har kompetenta handledare som tar

emot eleverna och vara med och bedöma om den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen motsvarar kraven i läroplan och kursplaner.

Organisationen av lärlingsråden varierar som framgått starkt; från separata råd för varje lärlingsutbildning till råd som är gemensamma med programrådet för hela programmet. Hur man ska organisera råden måste bestämmas lokalt utifrån de lokala förutsättningar som råder. Skäl som talar för en gemensam organisation är enligt Lärlingskommitténs mening att de två uppläggen av utbildningen siktar mot samma kunskapsmål och mot en gemensam arbetsmarknad. Kvalitetssäkringen av utbildningen och balansen mellan utbildningen i skolan och på arbetsplatsen kan då utvecklas mer. Ett annat skäl är också att utnyttja mötestiden mer rationellt både för arbetslivets och skolans representanter.

De olika erfarenheter som fångats upp i studien som primärt avser lärlingsråden kan även ses som ett uttryck för den vidd och bredd som finns inom försöksverksamheten. Även om lärlingsrådet kan ha svårt att nå upp till den centrala samordnande roll som förordningen ålägger det så är det viktigt att det finns en organiserad form för samverkan. Skolorna redovisar stora insatser för att bygga upp sina nätverk för att få till stånd möjliga lärlingsplatser. Kommitténs studie visar att nyckeln till framgång i många fall ligger i hur skolornas utnyttjar dessa kanaler och etablerar kontakter i anslutning till utbildningen. Fungerar dessa kontakter kommer sannolikt lärlingsrådet också att fungera bra! Då kan rådet utgöra grunden för ett fortsatt utveckling av lärlingsutbildningen.

8.4 Ett nationellt system för kvalitetssäkring av lärlingsutbildning

Flera länder har utvecklade system för kvalitetssäkring av yrkesutbildning, bl.a. för att garantera nationell likvärdighet och anställningsbarhet inom aktuellt branschområde. Bland annat har Kommittén vid sitt studiebesök i Skottland fått ta del av ett utvecklat sådant system. Ett sådant system bör naturligtvis omfatta all yrkesutbildning, men med tanke på att lärlingsutbildningen inrymmer stor flexibilitet och betydande lokalt friutrymme kan man tänka sig att den går före.

De nationella råd som regeringen föreslagit i propositionen om den nya gymnasieskolan och som Skolverket nyligen fått i uppdrag

att börja arbetet med bör enligt Lärlingskommitténs uppfattning utgöra lämpliga fora för ett sådant arbete. Rådets arbete ska bl.a. syfta till att förbättra överensstämelsen mellan yrkesutbildningens innehåll och efterfrågan på arbetsmarknaden och att ge Skolverket råd för att anpassa, utveckla och förnya utbildningsutbudet och innehållet i yrkesutbildningen så att den motsvarar den kompetens som arbetsmarknaden efterfrågar. I samband med att Skolverket inrättar dessa nationella programråd för yrkesprogrammen förefaller det naturligt att ta upp en systematisk diskussion med branscherna om att:

- utveckla ett system för godkännande/certifiering av arbetsplatser som tar emot lärlingar.
- utveckla ett system för handledarutbildning med uppföljning
- utveckla system för uppföljning och utvärdering av lärlingsutbildningen där parterna ges ett betydande inflytande

Utifrån ett sådant underlag skulle bl.a. lärlingsråden ha bättre förutsättningar för sitt uppdrag och kan därmed på sikt få större betydelse för utbildningens utveckling.

Samarbete fordras även för översyn av yrkesspecifika kursplaner samt för utbildning av personal som handhar introduktion, uppföljning och bedömning på arbetsplatser med lärlingar.

8.5 Fortsatt lärlingsutbildning inom det individuella programmet

I den historiska redovisningen av lärlingsliknande utbildningar i gymnasieskolan redovisas lärlingsutbildning inom det individuella programmet som ett alternativ. Enligt 5 kap. 4 b § skollagen får lärlingsutbildning fortfarande förekomma på det individuella programmet. Denna "klassiska" lärlingsutbildning kännetecknas av att det föreligger ett anställningsförhållande och att lärlingen uppbär lärlingslön i enlighet med avtal mellan arbetsmarknadens parter. Under de senaste åren har antalet lärlingar på individuellt program varit mycket litet. Det kan ifrågasättas huruvida det finns behov av denna äldre form av lärlingsutbildning när en mer flexibel och modern lärlingsverksamhet införs permanent i skollagen. Det pekar mot att lärlingsutbildning inom det individuella programmet bör avskaffas.

Ett möjligt skäl att behålla detta alternativ kan vara att det trots allt har visat sig vara en utbildningsväg för ungdomar för vilka andra utbildningsmöjligheter inte framstått som alternativ, även om lärlingsförsöket bör inrymma också dessa. Lärlingskommittén vill därför inte nu ta slutgiltig ställning i denna fråga. Frågan bör uppmärksammas i Kommitténs slutrapport i samband med att försöksverksamheten utvärderas.

Referenser

Skolverket:

Redovisning av uppdraget att redovisa omfattningen av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning och hur statsbidraget har använts Dnr 2008:2454, 2009-09-30.

Samverkan Skola – Arbetsliv, rapport 153 (1998).

Regeringskansliet/Utbildningsdepartementet:

Samverkan mellan skola och arbetsliv, Ds 2000:62.

En treårig yrkesutbildning, betänkande från arbetsgruppen för översyn av den gymnasiala yrkesutbildningen (ÖGY), SOU 1986:2 och 1986:3.

Växa med kunskaper, prop. 1990/91:85.

Framtidsvägen – en reformerad gymnasieskola, slutbetänkande från Gymnasieutredningen, SOU 2008:27.

Högre krav och kvalitet i den nya yrkesskolan, prop. 2008/09:199.

Övriga referenser:

Bjerlöv Monica (1999) *Om lärande i verksamhetsanknutna samtal. En studie om prat och lärande i möten på en arbetsplats*. (Avhandling). Solna. Arbetslivsinstitutet.

Ellström Per-Erik (1996) *Livslångt lärande*. Lund. Studentlitteratur.

Ellström Per-Erik (2004) *Lärande och förändring i organisationer. Om pedagogik i arbetslivet*. Lund. Studentlitteratur.

Holm Gunnar (2008) *En försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning* (Examensarbete) Stockholms Universitet.

Nielsen Klaus & Kvale Steinar (red.) (2000): *Mästarlära. Lärande som social praxis*. Lund. Studentlitteratur.

OECD (2007): *Learning for jobs – the OECD policy review of vocational education and training in Sweden*.

- Olofsson, Jonas (red.) (2007): *Utbildningsvägen – vart leder den?* SNS förlag, Stockholm.
- Olofsson Jonas & Wadensjö Eskil (2006) *Läringsutbildning – ett återkommande bekymmer eller en oprövad möjlighet*, ESS Rapport 2006:4.
- Scherp, Hans-Åke (2008): *Att leda lärprocesser*, Karlstad Universitet.
- Strandberg Leif (2006): *Vygotskij i praktiken. Bland plugghästar och fusklappar*. Stockholm. Norstedt.
- TemaNord (2008): *Ungdomars väg från skola till arbetsliv* (2008:584).

Kommittédirektiv

Nationell lärlingskommitté

**Dir.
2008:106**

Beslut vid regeringssammanträde den 11 september 2008

Sammanfattning av uppdraget

En kommitté med representanter för arbetsmarknadens organisationer inom branscher som tar emot lärlingar ska ge råd och stöd till huvudmän, lärlingsråd och företag i anslutning till den utbildning som bedrivs med stöd av förordningen (2007:1349) om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning.

Kommittén ska främja den arbetsplatsförlagda utbildningen inom försöksverksamheten och därmed bidra till att höja kvaliteten i den yrkesinriktade utbildningen genom att

- ge stöd till lärlingsråd och huvudmän bland annat när det gäller att organisera utbildning på arbetsplatser, genomföra handledarutbildning, utforma avtal och utbildningskontrakt mellan skola och företag respektive med elever samt kvalitetssäkra lärlingsverksamheten,
- stimulera huvudmän och företag eller branscher till regional samverkan mellan skola och arbetsliv,
- följa upp lärlingsförsökets resultat, måluppfyllelse och funktion utifrån näringslivets behov som ett komplement till den uppföljning som Statens skolverk är skyldig att göra, samt
- uppmärksamma utvecklingsbehov inom lärlingsutbildningarna.

Uppdraget ska redovisas senast den 1 november 2011.

Bakgrund

Sedan programgymnasiet infördes 1992 har utvecklingen i samhälls- och arbetslivet varit snabb. Arbetslivet ställer krav på både bredd och djup i medarbetarnas kompetenser, samtidigt som rörligheten på arbetsmarknaden ökar. Representanter för arbetslivet och olika branscher har gett tydliga signaler om att utbildningarna behöver förändras. Det råder brist på utbildad arbetskraft inom vissa yrkesområden där de anställda normalt får sin grundläggande yrkesutbildning i gymnasieskolan. Samtidigt anordnas utbildningar som inte motsvarar arbetsmarknadens behov. Den snabba teknik- och metodutvecklingen ställer krav på utbildningarnas innehåll och aktualitet.

För att säkerställa hög kvalitet i utbildningarna och ett starkt engagemang från näringsliv och offentlig verksamhet behöver samverkan mellan skola och arbetsliv intensifieras. En nära samverkan borgar för att eleverna har de kunskaper och färdigheter som svarar mot arbetsmarknadens behov när de fullföljt gymnasieskolan och att eleverna därigenom blir anställningsbara.

Försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning

Regeringen beslutade i december 2007 att inleda en försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning. Förordningen (2007:1349) om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning avser utbildningar som påbörjas under perioden den 1 juli 2008 – den 20 juni 2011 (jfr prop. 2007/08:1, utg.omr. 16).

Försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning syftar till att ge eleverna en grundläggande yrkesutbildning, ökad arbetslivserfarenhet och en möjlighet att under en handledares ledning, på en arbetsplats, få fördjupade kunskaper inom yrkesområdet. För varje elev som deltar i lärlingsutbildning utbetalas ett statsbidrag på 25 000 kronor per läsår till skolhuvudmannen. Arbetsplatser som erbjuder sig att ta emot, handleda och utbilda lärlingar bör kunna få ersättning från skolhuvudmannen.

För varje program där försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning erbjuds ska det finnas ett lärlingsråd för samråd mellan skolan och arbetsmarknadens organisationer. I lärlingsrådet ska det ingå företrädare för berörda arbetstagare och arbetsgivare samt för skolans lärare och elever, men även annan skolpersonal och andra

berörda intressenter från arbetslivet kan ingå. Lärlingsrådets uppgift är bland annat att medverka till att utveckla den lokala samverkan mellan skola och arbetsliv samt att bidra till ett lärande i arbetslivet med hög kvalitet. Lärlingsrådet ska också medverka vid uppföljning och utvärdering av den arbetsplatsförlagda delen av lärlingsutbildningen.

Intresset för försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning har varit stort bland skolhuvudmännen. Inför intagningen till utbildningen hösten 2008 kom ansökningar in om över 5 500 platser till Myndigheten för skolutveckling. För att möta det stora intresset utökade därför regeringen antalet platser från 4 000 till 5 000.

I budgetpropositionen för 2008 (prop. 2007/08:1, utg.omr. 16) anförde regeringen att ett nationellt yrkesutbildningsråd med rådgivande uppgifter borde inrättas i anslutning till den aviserade försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Exempel på arbetsuppgifter kan vara att följa utvecklingen av försöksverksamheten, ta fram branschvisa rekommendationer för utbildningen, utarbeta riktlinjer för kvalitetssäkring samt informera och stimulera skolor och företag att delta i försöksverksamheten.

Gymnasieutredningen

Regeringen gav i februari 2007 en särskild utredare i uppdrag att föreslå en ny struktur för gymnasieskolan (dir. 2007:8 och dir. 2007:143). I uppdraget ingick att utredaren också skulle föreslå hur en modern, flexibel lärlingsutbildning skulle kunna utformas där utbildningen ska vara ännu mer förankrad i arbetslivet än i ett yrkesprogram. Gymnasieutredningen lämnade sitt betänkande i april 2008 (*Framtidsvägen – En reformerad gymnasieskola*, SOU 2008:27).

Gymnasieutredningen föreslår att det inrättas ett nationellt råd för utbildning, som ska vara rådgivande i strategiska frågor som rör utvecklingen av gymnasial utbildning. Rådet föreslås vara knutet till Statens skolverk. I rådet, som utses av regeringen och som leds av Skolverkets generaldirektör, föreslås att arbetsliv och högskolesektor ska vara representerade. Dessutom föreslås att det för varje nationellt program inrättas ett nationellt programråd, dit intressenter, branschföreträdare som arbetsgivare och fackliga organisationer samt eventuellt normgivande myndigheter knyts. Programråden föreslås bl.a. bistå Skolverket i utvecklingen av styrdokument

samt rapportera hur kompetensförsörjningen fungerar lokalt och regionalt i förhållande till arbetslivets behov.

Betänkandet remissbehandlas för närvarande. Regeringen planerar att lämna en proposition till riksdagen om en reformerad gymnasieskola under våren 2009. Ett införande av ett nationellt råd samt programråd i enlighet med Gymnasieutredningens förslag kan därmed tidigast ske under sommaren eller början av hösten 2009.

Överväganden

Regeringen bedömer att det är viktigt att få till stånd ett formaliserat samarbetsorgan kopplat till försöksverksamheten med lärlingsutbildning för att på nationell nivå säkerställa att arbetslivets intressen och behov fångas upp i utbildningen.

Gymnasieutredningen har föreslagit att ett nationellt råd samt programråd ska inrättas, vars föreslagna ansvarsområden sammantagna täcker in sådan samverkan som bör finnas för försöksverksamheten med lärlingsutbildning. Samtidigt är ansvarsområdena för de föreslagna råden väsentligt vidare än försöksverksamheten. Att invänta ett eventuellt inrättande av sådana råd som Gymnasieutredningen föreslår är enligt regeringens bedömning inte ett alternativ, eftersom det är viktigt att ett samverkansorgan finns på plats redan vid försöksverksamhetens inledning, dvs. hösten 2008.

Den nationella lärlingskommitténs verksamhet ska uteslutande vara kopplad till försöksverksamheten med lärlingsutbildning. Härigenom undviks även en sammanblandning med de råd som eventuellt kommer att tillsättas i samband med genomförandet av gymnasie-reformen.

Kommitténs bedömning av försöksverksamhetens organisering och resultat i förhållande till arbetslivets arbetssätt och behov av yrkeskompetens kan tillföra viktig kunskap inför kommande beslut om lärlingsutbildningens utformning i en reformerad gymnasieskola.

Uppdraget

En nationell lärlingskommitté ska ge råd och stöd till huvudmän, lärlingsråd och företag i anslutning till den utbildning som bedrivs med stöd av förordningen (2007:1349) om försöksverksamhet med

gymnasial lärlingsutbildning. Kommittén ska följa utvecklingen inom den arbetsplatsförlagda utbildningen inom ramen för försöksverksamheten och bedöma hur väl den svarar mot arbetsmarknadens behov. Fokus för kommitténs arbete ska vara att främja den arbetsplatsförlagda utbildningen inom försöksverksamheten och därmed bidra till att höja kvaliteten i den yrkesinriktade utbildningen. De erfarenheter och kunskaper som kommittén vinner ska utgöra en del i regeringens underlag inför kommande beslut om att eventuellt göra den gymnasiala lärlingsutbildningen permanent.

Stöd till lärlingsråd och huvudmän

En viktig uppgift för kommittén är att ge stöd till lokala lärlingsråd och huvudmän, bland annat när det gäller att organisera utbildningen på arbetsplatser, genomföra handledarutbildning, utforma avtal och utbildningskontrakt mellan skola och företag respektive med elever samt kvalitetssäkra lärlingsverksamheten. Stödet kan exempelvis utformas som trycksaker, webbaserad information eller förmedlas vid konferenser och andra mötesformer.

Bidra till utökad regional samverkan

Ett syfte med försöksverksamheten är att öka den arbetsplatsförlagda utbildningen inom de yrkesförberedande programmen och att öka samverkan mellan skola och arbetsliv. Det stora intresset för försöksverksamheten visar att många företag i flera branscher är positiva till att bidra till en ökad kvalitet i det hänseendet. Det förekommer dock skillnader mellan regioner och branscher vilket skulle kunna förklaras av till exempel olikheter i branschstrukturer och regionala och lokala skillnader i näringsliv och utbildningsutbud. Dessa skillnader innebär till viss del skillnader i förutsättningarna för utformningen av samverkan mellan skola och arbetsliv.

För att förbättra förutsättningarna i detta avseende ges den nationella lärlingskommittén i uppdrag att stimulera huvudmän och företag eller branscher till regional samverkan för att säkerställa att arbetslivets behov kommer till uttryck i utformningen av utbildningarna. Ett sätt kan vara att utgöra "bollplank" till de lärlingsråd

som skapats lokalt och att utifrån de signaler som hämtas in genomföra olika aktiviteter, till exempel hålla branschvisa möten eller ta fram stödmaterial.

Uppföljning av försöksverksamheten utifrån näringslivets behov och uppmärksamma utvecklingsbehov

Skolverket ska följa upp och utvärdera skolväsendet och ha tillsyn över det. Den senare uppgiften övertas av Statens skolinspektion fr.o.m. den 1 oktober 2008. Myndigheternas arbete syftar till att säkerställa en likvärdig utbildning varhelst den ges i landet. Skolverket har även regeringens uppdrag att administrera och följa upp användningen av de statsbidrag som är kopplade till försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning.

Kommittén ges i uppdrag att, som ett komplement till den uppföljning och kvalitetsgranskning som Skolverket och Skolinspektionen gör inom sina respektive ansvarsområden, följa upp lärlingsförsökets resultat, måluppfyllelse och funktion utifrån näringslivets behov, samt bedöma hur väl utbildningen i övrigt svarar mot syftet att utöka den arbetsplatsförlagda utbildningen. I detta ingår att värdera utbildningen ur ett jämställdhetsperspektiv, till exempel i vilken mån verksamheten bidrar till att minska könsstereotypa utbildningsval. Kommittén ska uppmärksamma Skolverket samt skolhuvudmännen på de eventuella behov av att utveckla utbildningarna som kommitténs arbete visar.

Uppdragets genomförande

Den nationella lärlingskommittén ska ledas av en ordförande och för administrationen av kommittéarbetet ska ett sekretariat inrättas. Utöver ordföranden ska kommittén bestå av tio ledamöter som företräder arbetsmarknadens organisationer inom branscher som finns representerade inom försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning.

Kommittén ska genomföra sitt uppdrag i samråd med huvudmännen och representanter för företag med lärlingar. Kommittén ska även samråda med Statens skolverk.

Delredovisningar av uppdraget ska lämnas årligen till Regeringskansliet (Utbildningsdepartementet) med start den 1 november 2009.

Redovisningarna kan innehålla beskrivningar av vidtagna stöd- och kvalitetssäkringsåtgärder, resultat av kommitténs uppföljning av lärlingsförsökets kvalitet och måluppfyllelse, problembeskrivningar eller förbättringsförslag. Kommittén ska redovisa sitt uppdrag senast den 1 november 2011.

(Utbildningsdepartementet)

Lärlingsrådets uppgifter och funktion – en uppföljning

På uppdrag av Nationella Lärlingskommittén har utbildningskonsult Anita Svensson, Fyra Sidor, gjort en uppföljande studie av lärlingsrådets uppgifter och funktion. Uppdragets omfattning och avgränsning liksom metoder och arbetssätt redovisas i rapporten.

Uppdrag: Lärlingsrådet

I Förordning (2007:1349) om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning finns regler kring ett lärlingsråd för samråd mellan skolan och arbetsmarknadens organisationer. I förordningen finns även rådets uppgifter angivet och hur lärlingsrådet skall bistå skolhuvudmannen.

I Lärlingskommitténs direktiv (Dir. 2008:106) finns uppdraget att ge stöd till lokala lärlingsråd och huvudmän. Utifrån dessa direktiv har Lärlingskommittén utformat ett uppdrag kring uppföljning av lärlingsråden. Uppdraget formulerades enl. följande:

- Vilka erfarenheter finns idag av Lärlingsrådet?
- Hur fungerar rådet organisatoriskt? Vilka deltar och hur sköts rådet?
- Vilken utbildning omfattar rådet? Samverkan mellan olika skolor? Samverkan mellan olika program?
- Vilka frågor tas upp i rådet? Bistår rådet med uppgifterna enl. förordningen?
- Hur fungerar samverkan mellan skolan och arbetslivet rent generellt? Finns andra organisatoriska former än Lärlingsråd?
- Vilken roll spelar Lärlingsrådet för att utveckla den gymnasiala lärlingsutbildningen?

Urval av skolor

Studien har genomförts augusti till oktober 2009 och speglar både erfarenheter från kommunala skolor och friskolor. I urvalet har ingått:

- Kommunala skolor med stor omfattning på lärlingsutbildningen och skolor med mindre omfattning under första året. Studien har omfattat Huddinge/Sågbäcksgymnasiet, Norrtälje/Häverögymnasiet, Motala/Carlsunds Utbildningscenter, Leksand/Leksands gymnasium, Vetlanda/Njudungsgymnasiet.
- Friskolor. Baggium Utbildning AB (huvudkontor i Mölndal) har specialstuderats då de har genomfört 46 procent av antalet lärlingsplatser under läsåret 2008/09. Studien har omfattat både det centrala arbetet inom koncernen och den lokala nivån. Skolorna Södertälje Praktiska gymnasium och Jönköpings Praktiska gymnasium har ingått i uppföljningen.
- Övriga friskolor. Thorengruppen AB med (säte i Umeå) skolor på sex orter har ingått i underlaget. Thoren Business School i Gävle representerar denna friskolekoncern.
- I underlaget har även ingått det regionala rådet i Dalarna som tillkommit på initiativ av Företagarna i Dalarna.

Skolorna har fått information innan besöket där syftet med studien klart framgått (se bilaga).

Erfarenheter från studien

Vid besöken har skolorna, och i vissa fall även arbetslivsrepresentanter från lärlingsrådet, välvilligt delat med sig av sina erfarenheter och redovisat mycket material. Vissa uppgifter från de olika skolbesöken är mer samstämmiga, andra något mer splittrade. Uppgifterna från intervjuerna vid skolbesöken har återförts till skolorna för kontroll. Det underlag som nu finns från uppföljningen måste betraktas som något begränsad för att kunna dra alltför långtgående slutsatser från.

De olika erfarenheter som fångats upp i denna studie kan vara ett uttryck för den vidd och bredd som finns inom försöksverksamheten. De kan ge ett underlag för den fortsatta utformningen av den gymnasiala lärlingsutbildningen och vara ett underlag för

det fortsatta utvecklingsarbetet som är nödvändigt för att stödja utvecklingen av den gymnasiala lärlingsutbildningen.

Lärlingsrådets sammansättning och arbetsformer

Kommunala skolor

I de kommunala skolor som besökts finns flera olika sammansättningar av lärlingsrådet. Några olika former av lärlingsråd kan urskiljas:

- Ett lokalt lärlingsråd för skolans samtliga lärlingsutbildningar inom skolan oavsett gymnasieprogram och bransch. I rådet ingår förutom skolans representanter (skolledare, lärare, studievägledare, elever) även företrädare för fackliga organisationer samt företagsrepresentanter, gärna med erfarenhet av lärlingar på sitt företag.
- Lärlingsråd sammankopplat med programråd för den aktuella utbildningen. Lärlingsfrågorna ingår här som en del av programrådets möte.
- Regional samordning i ett lärlingsråd för utbildningar inom branscher med ett mindre antal lärlingar på varje skola.
- En kombination av olika former av lärlingsråd beroende på bransch och utbildning.

Lärlingsråden leds antingen av en företagsrepresentant eller av en skolledare. Det är alltid huvudmannen som har ansvar för att mötena kommer till stånd och förberedelserna för mötena. Dock finns ett undantag i det regionala rådet i Dalarna där Företagarna har initierat samverkan och där både kommunala skolor och friskolor ingår i rådet.

Skolorna har försökt med olika mötesformer för att få till stånd ett lärlingsråd dit alla kan komma. Skolorna upplever att alla är engagerade men att det ibland kan vara svårt för företagen att prioritera rådets arbete. Några skolor rapporterar också svårigheter med att få eleverna engagerade.

Exempel finns på att man för att locka företagen till rådet har kopplat samman detta med olika intresseväckande aktiviteter.

Friskolor

Båda de friskolekoncerner som ingått i underlaget har dels centrala samarbetsformer med aktuella branscher, dels lokala lärlingsråd.

På den centrala nivån inom Baggium-koncernen finns ett särskilt branschkontor i Stockholm som sköter kontakterna med parterna. Utifrån dessa kontakter sker samråd om inriktning och uppläggning av utbildningen som sedan förs ut till den lokala nivån. På denna nivå sker också en kartläggning av nya utbildningsbehov på arbetsmarknaden som kan ge upphov till en utbildning på en eller flera av Baggiums skolor.

På den lokala nivån inom Baggiums skolor finns alltid branschvisa lärlingsråd. För att råden skall fungera så anser Baggium att det bör finnas en central branschöverenskommelse som en plattform för den lokala nivån och att branschen stödjer företagen lokalt. Utifrån denna formar sedan den ansvarige rektorn lärlingsråd för varje utbildning som finns på skolan. I råden ingår representanter för skolan och branschen.

Inom Thorengruppen finns endast lärlingsutbildning inom "Commerce Program" vilket är ett specialutformat Handels- och administrationsprogram (HP). Koncernen har centralt slutit avtal med Svensk Handel som har utvecklat ett särskilt koncept för lärlingsutbildningen. Koncernen har centrala rekommendationer till varje skola men skolan bestämmer själv utformningen av det lokala lärlingsrådet. Varje skola har en särskild Business Manager som ansvarar för alla kontakter med arbetsplatser och näringsliv. Denne är ansvarig för lärlingsrådet och dess sammansättning. Skolornas ambition är att råden skall träffas 1–2 gånger per läsår. Detta fungerar relativt bra men det finns rapporter om att det är svårt att få till stånd mötestider då alla kan träffas.

Lärlingsrådets uppgifter

Vid intervjuerna togs upp de frågställningar som enl. förordningen skall behandlas av lärlingsrådet. Här är en sammanställning med kommentar hur dessa frågor behandlats av rådet.

Enl. förordningen:	Enl. skolorna:
- ta fram förslag på arbetsplatser	Utförs av skolorna, men rådet kan diskutera eller godkänna platsen
- medverka till att utveckla samverkan skola – arbetsliv	Ja
- bidra till lärande i arbetslivet med hög kvalitet	Ja, men oklart hur
- bistå med att ordna lärlingsplatser	Skolorna sköter detta själva men förslag från rådet förekommer
- bistå med att utforma avtal och utbildningskontrakt	I en del fall. Många skolor använder förslaget från Skolverket. Inom friskolan bestäms detta centralt.
- bistå med att säkerställa att arbetsplatsen har kompetenta handledare	Central fråga för rådet
- bistå med att bedöma om den arbetsplatsförlagda delen motsvarar de nationella målen och även skolans krav i övrigt	Diskuteras
- bedöma vilka karaktärsämnen (eller delar av) som behöver studeras i gymnasieskolan	Diskuteras och viktig fråga men är samtidigt svår
- medverka vid uppföljning och utvärdering av den arbetsplatsförlagda delen av lärlingsutbildningen	Diskuterats hos några

Andra frågor som tagits upp i Lärlingsrådet:

- Stöttning av den gemensamma ambitionen att utveckla lärlingsutbildningen
- Marknadsföring av lärlingsutbildningen
- Arbetsmiljöfrågorna för eleven på arbetsplatsen, riskbedömning, regler m.m.
- Kursplaner och kvalitetssäkring av utbildningen
- Gesällprov
- Kommunikationen mellan skolan och arbetsplatsen

De skolor som ingått i underlaget redovisar alla stora ambitioner att få till stånd ett aktivt samarbete med näringslivet. Skolorna har själva tagit detta initiativ och driver arbetet. Två undantag finns. I Motala kom initiativet till lärlingsutbildningen ursprungligen från Industriföretagen som fortfarande är mycket engagerade i utbildningen. I Dalarna har Företagarna initierat det regionala rådet där både kommunala skolor och en friskola ingår i rådet tillsammans med företrädare för flera branscher.

Studien visar att framgången för försöksverksamheten till stor del ligger i skolornas nätverkande och personliga kontakter. Skolorna redovisar stora insatser för att bygga upp sitt nätverk för att få till stånd möjliga lärlingsplatser.

Lärlingsråden verkar ha en mindre samordnande roll än tanken är i förordningen om försöksverksamheten. Den fråga som är minst utvecklad i rådets uppgifter är hur kvalitetssäkring av den arbetsplatsförlagda delen och balansen mellan utbildningen i skolan och på arbetsplatsen skall utvecklas. Endast några råd har börjat diskutera att göra en uppföljning och utvärdering av lärlingsutbildningen.

Arbetsplatsernas engagemang

Dessa uppgifter grundas främst på skolornas bedömning och i några fall även på företagens representanter i lärlingsrådet.

Positiva företag

För företagen är det inledningsvis under det första året en krävande uppgift att ha en lärling på en arbetsplats. Däremot ger det därefter positiva effekter för företagen. Företagen anser att de får ett positivt tillskott till sin arbetsplats. Alla rapporterar att

företagen är seriösa och gör en bra insats. Enstaka byten av platser förekommer därför att något inte fungerar på arbetsplatsen eller att företaget inte kan erbjuda en allsidig lärlingsplats. Några kommentarer finns om att flera företag ser lärlingsutbildningen som en framtida plattform för rekrytering av nya medarbetare.

Handledarutbildningen

Bemötandet av eleverna och introduktionen är viktig och verkar ha fungerat bra. Många handledare har på ett bra sätt satt in eleven i arbetet och coachat eleven så de fungerat bra. Handledarutbildningen ger mycket men intresset och möjligheten att genomföra den varierar. Skolan har positiva erfarenheter av handledarutbildningen när den genomförs.

Baggium-koncernen arbetar med en mer omfattande handledarutbildning i samarbete med Karlstads Universitet. Thorengruppen har utvecklat konceptet ”Train-the-trainer” vilket innebär att lärarna utbildats till att handleda och instruera handledarna.

Ersättning till företagen

Skolorna rapporterar få fall av ersättning till företagen för deras insats. De har heller inte upplevt att detta är ett krav från företagen. Däremot förekommer ersättning för utrustning till eleven, ersättning för branschförlagda kurser inom vissa speciella moment eller ”köpt examination” av branschföreträdare. Vidare betalas ersättning till branschen för material som används i lärlingsutbildningen, ex. Svensk Handels material.

Skolornas insatser

Lärlingsutbildningen är en utmaning för gymnasieskolan. Det är mycket tidskrävande att arbeta med lärlingsutbildningen och kräver en helt annan organisation än skolan haft tidigare. Planering, uppbyggande av kontaktnät, individuellt utformade lösningar för enstaka elever, framtagning av material för utbildningen, information till företagen och handledarna m.m. har tagits upp som ett delvis helt nytt arbetssätt för att utforma gymnasieutbildning. Skolorna har upplevt detta som stimulerande och utmanande men mycket tidskrävande.

Ny strategi och ny kompetens hos skolan krävs för att lyckas med lärlingsutbildningen. Lärlingsutbildningen kräver ett nytt sätt att följa upp, dokumentera och betygsätta eleven. Skolan måste själva utveckla ett arbetssätt för att garantera likvärdigheten med de yrkesförberedande programmen. Osäkerhet finns hur balansen skall utformas mellan den skolförlagda utbildningen och den arbetsplatsförlagda delen.

Några kommunala skolor har tagit upp att det kan vara svårt med den interna marknadsföringen av lärlingsutbildningen inom skolan. Yrkesutbildningen har blivit "skolifierad". Det är naturligt att den sker inom skolan samtidigt som en viss oro för minskade arbetstillfällen på skolan kan skönjas.

Baggium-koncernen har en uppläggningskoncept som innebär att nästan hela deras verksamhet har kommit att klassificeras som lärlingsutbildning. Den organisationsform som de byggt upp innebär också att de kan individualisera elevens studieuppläggningskoncept.

Eleverna i lärlingsutbildningen

Ansökan att bli lärling

De elever som i dag finns inom ramen för försöksverksamheten tas in på olika sätt. Dessa ansökningsförfaranden kan urskiljas:

1. Ansökan till ett program i gymnasieskolan som innebär att eleven automatiskt blir lärling. Detta gäller för alla elever som söker utbildning inom Baggium men även på vissa program inom den kommunala gymnasieskolan, ex Hantverksprogrammet, då programmet endast finns som lärlingsutbildning på skolan.
2. Ansökan till ett program i gymnasieskolan med angivande av inriktningen lärling. Detta förfarande tillämpas när skolan kan erbjuda båda alternativen men där man vill organisera lärlingsutbildningen innan skolstart och tydligt markera inom vilka program denna möjlighet finns. I detta fall påverkar valet även klassorganisation m.m. på skolan.
3. Ansökan till yrkesförberedande program i gymnasieskolan på vanligt sätt. En tid efter skolstart får alla elever information om att alternativet lärlingsutbildning finns.

Intagning och urval

De flesta skolorna tar in eleverna till utbildningen enl. gymnasieförordningens regler, vilket innebär att endast behöriga elever kommer in. Inom Baggium-koncernen tas in, s.k. PRIV-elever. Dessa var 3 procent¹ av alla elever vid intagningen hösten 2009 men varierar mellan skolorna.

I alternativ 1 ovan begränsas antalet platser på utbildningarna av det antal arbetsplatser som man har eller tror finns tillgängliga. Ofta har skolan inte dessa platser innan eleven påbörjar sin utbildning utan dessa ordnar skolan under höstterminen.

I alternativet 2 kan man tydligt se intresset för lärlingsutbildningen. I Leksand, som sedan några år tillbaka har en välrenommerad lärlingsutbildning, märker man ett mycket stort elevintresse. Inför höstterminen 2009 hade man 9 sökbara inriktningar inom ramen för Hantverksprogrammet och cirka 50 förstahandssökande till platserna. De intagna eleverna hade mellan 280 till 160 poäng beroende på inriktning. Endast en lärlingsplats saknade intresserad elev. Även Södertälje Praktiska Gymnasium (Baggium-koncernen) redovisade mycket stort sökintresse med mellan 100–120 förstahandssökande till max 60 platser. De intagna eleverna hade mellan 160–310 poäng.

Några skolor rapporterade svårigheter att få ut eleverna på en lärlingsplats med intagning enl. alternativ 3 ovan. Genom att eleven integreras i skolan tillsammans med kamraterna i klassen minskar intresset att lämna skolan. Den elev som väljer att fullgöra utbildningen som lärling hamnar lätt utanför klassgemenskapen och aktiviteterna i skolan. Det krävs då en stark motivation hos eleven att fullfölja sin önskan att få sin utbildning förlagd till en arbetsplats.

Skolorna har också rapporterat om att det funnits flera bra lärlingsplatser som inte lockade någon sökande elev. Endast ett fall har redovisats där det funnits elevintresse till redan annonserade platser men där företagen backade p.g.a. den kraftiga konjunkturbedgången i den aktuella branschen förra hösten.

Koppling till skolan under tiden som lärling

Skolorna har valt mycket olika modeller för organisation av den skolförlagda och den arbetsplatsförlagda delen och deras koppling till varandra. Eleverna kan ha utbildning på företaget ett par dagar

¹ Uppgift från koncernkontoret.

varje vecka eller veckovis varvat med tid i skolan. Mot slutet av utbildningen planeras ofta för mer tid på företaget än på skolan.

Organisationen av tiden på arbetsplatsen är också kopplad till hur skolan har organiserat lärandet i skolan. Om eleven ingår i ordinarie grupper i skolförlagda ämnen eller om det ordnas särskilda grupper för dessa elever. Det senare kräver att flera lärlingsplatser finns vid skolan och kan då ge upphov till mer flexibla lösningar av utbildningen i skolan.

Skolan följer regelbundet upp eleverna på arbetsplatserna. Enstaka "brandkårsutryckningar" förekommer men det mesta av uppföljningen fungerar på ett systematiskt sätt. Både eleven och handledaren behöver kontinuerlig uppföljning och stöttning.

Uppläggning av den skolförlagda delen

Kärnämnen utgör den starkaste kopplingen mellan skolan och eleven under lärlingsutbildningen. Merparten av eleverna vid de skolor som ingått i undersökningen läser samma ämnen som eleverna på de yrkesförberedande programmen samt även historia. Exempel finns även på elever som läser Historia A för behörigheten. En mindre andel elever läser kärnämnen enligt förordningen om försöksverksamheten.

Alla elever läser också vissa kurser helt skolförlagt. Denna fråga diskuteras i Lärlingsrådet och i protokollen finns exempel på gemensamma beslut kring detta.

Uppläggning av den arbetsplatsförlagda delen

Den arbetsplatsförlagda delen verkar planeras utifrån dessa alternativ:

1. Skolverkets kursplan: Arbetsplatsförlagda delen i försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning, Kurskod: ALF 1201 Poäng: 1 250.
2. Skolverkets kursplaner för ordinarie yrkesförberedande program. Utifrån karaktärsämnen gör en uppläggning av lämpliga kurser baserat på anställningsbarheten inom resp. bransch. Därefter görs en planering av vilka kurser som helt eller delvis arbetsplatsförläggs.

3. Skolverkets kursplaner för Hantverksprogrammet, Hantverksteknik A till F, där varje kurs är 100–200 poäng, totalt 1 000 poäng. I kombination med ett par andra kurser inom programmet ram uppnås gränsen 1 250 poäng.

I alla tre fallen har skolorna lagt ner mycket arbete för att precisera vad som krävs på en arbetsplats eller jämföra vad eleven kan lära sig arbetsplatsen och vad som sedan måste ges i skolan eller på annat alternativt sätt. Denna planering förutsätts ske inom ramen för lärlingsrådet men görs i en del fall ensamt av ansvarig skolledare/karaktärsämneslärare. Skolorna är noga med att följa branschernas krav för elevens skull. Det är dock oklart vem som initierar den ena eller den andra lösningen. Inom exempelvis Baggium så tillämpas alltid alt. 1 ovan, den s.k. ALF-planen. Även i lärlingsutbildningen inom Handel har den centrala branschen utgått från ALF-planen.

Ett exempel på en genomtänkt kvalitetssäkring av utbildningen har utvecklats inom det regionala lärlingsrådet i Dalarna. Om en del moment inom utbildningen inte kan fullgöras varken i skolan eller på arbetsplatsen, kan extern kompetens köpas in, alternativt kan eleverna delta i branschförlagda kurser eller så kan en skola med en behörig karaktärsämneslärare hjälpa andra skolor.

Erfarenheter

Skolorna rapporterar ett ökat intresse hos eleverna för lärlingsutbildningen men erfarenheten visar också att det tar tid att nå ut med informationen om lärlingsalternativet.

Viktigt är också att skolorna förstår att eleverna har ett behov av grupptillhörighet och samvaro med andra. Utbytet av erfarenheter spelar en stor roll då eleven oftast är själv på en arbetsplats och har inga jämnåriga kamrater att där dela sina erfarenheter med.

Skolorna rapporterar mest positiva erfarenheter av eleverna på arbetsplatserna. De arbetar med att informera eleverna om vilka krav som ställs för att välja lärlingsalternativet. Dessa faktorer brukar framhållas:

- Vara motiverad för yrket/arbetet
- Vilja arbeta och ”ha en egen motor”
- Vilja ta eget ansvar och kunna kommunicera
- Kunna passa tider och följa företagets krav
- Kunna anpassa sig till arbetsplatsen

Enstaka elever kan behöva byta företagsplacering för att företaget och eleven inte passar ihop. Denna matchning kan ibland vara grannlaga men oftast fungerar det utan större problem. Det händer också att företaget inte kan erbjuda alla delar av utbildningen utifrån de krav som finns på innehåll i kurserna och eleven måste erbjudas en annan plats. Mycket sällan rapporteras om elever som inte alls fungerar på en lärlingsplats.

Erfarenheter från lärlingsutbildningen

Både inom Lärlingsråden och i skolornas och företagens kontakter finns en stark tilltro till det arbetsplatsförlagda lärandet inom försöksverksamheten. Samfällt redovisas denna uppfattning:

- Det finns en uppdaterad och relevant kunskap inom yrket på arbetsplatserna som kommer eleverna till gagn.
- Tiden för yrkesträning blir mer omfattande genom att eleven följer arbetsplatsens tider. Detta ger i sin tur bättre kompetens i yrket.
- Det ställs krav på kvalitet på lärlingsplatserna och uppföljningen av elevernas lärande för att lärlingsutbildningen skall lyckas.
- Företagen bedömer att lärlingseleverna har större möjlighet att få jobb efter avslutad utbildning.
- Eleverna mognar snabbt på arbetsplatsen och blir mer självständiga. Detta är positivt för deras inläring och utveckling under studietiden.

För fortsatt utveckling av lärlingsutbildningen önskas stöd och uppbackning från de centrala branscherna. Detta underlättar för de lokala företagen och arbetet i Lärlingsrådet.

Utvecklingsbehov

Utifrån de arbetsuppgifter som Lärlingsrådet har och de önskemål som framkommit i kontakterna med skolorna krävs vissa insatser för att främja lärlingsutbildningen. Främst tas dessa behov upp:

- Reglerna för intagning och urval måste specificeras. De flesta önskar lärlingsutbildningen som ett sökbart alternativ. Vidare måste det finnas klargörande regler kring urval av elever för att möjliggöra matchning mellan elev och lärlingsplatsen då denna fråga är viktig.

- Skolornas och företagens arbetsmiljöansvar för eleverna under tiden på arbetsplatsen måste specificeras. Skolorna behöver klargörande om vilka regler som gäller.
- Det krävs ett centralt utvecklingsarbete kring fördelningen av kurser mellan skolan och arbetsplatsen. Detta måste omfatta kursplanerna (även omfattningen på dessa) och uppföljning av elevernas genomförande, uppdelningen av kurser alt. delar av kurser mellan skolan och arbetsplatsen samt elevernas dokumentation av sin utbildning.

Avslutande kommentar

Mina intryck utifrån uppföljningen av Lärlingsrådet vid de skolor som ingått i uppföljningen är främst dessa:

- Det är mycket engagerade skolledare, lärare och andra inom skolan som arbetar för att genomföra försöksverksamheten.
- Företagen är positiva till lärlingsutbildningen och ställer upp med engagemang och lärlingsplatser som ger ett bra lärande i arbetslivet. Alla inblandade har stora ambitioner och tror på lärlingsutbildningen. Handedarna är engagerade för sin uppgift och samarbetar bra med skolan.
- Skolan och branscherna arbetar tillsammans för att förverkliga denna utbildning. Det krävs omfattande kontakter och nätverkande för genomförandet. Alla möts i Lärlingsrådet men denna spelar ännu inte den centrala roll i samverkan mellan skolan och arbetsplatsen som förordningen förutsätter.
- Bilden av den gymnasiala lärlingsutbildningen är ännu något splittrad men kan samtidigt vara ett uttryck för den variation som är möjlig. Många trevar om hur man skall arbeta, förhållandet mellan den skolförlagda delen och den arbetsplatsförlagda delen av utbildningen är inte självklar och skolorna lägger ner stort arbete på att utveckla verksamheten.
- För att utbildningen skall kunna kvalitetssäkras krävs ett centralt arbete som stöd för Lärlingsråden. Utifrån sådant underlag har Lärlingsrådet bättre förutsättningar för sitt uppdrag att vara en mötesplats för den skolförlagda och den arbetsplatsförlagda delen av lärlingsutbildningen. Lärlingsrådet kan då på sikt få större betydelse för den gymnasiala lärlingsutbildningens utveckling.

2009-08-17

Information till Skola!

Inför mitt kommande besök hos er vill jag kort presentera syftet med besöket. Jag har alltså ett uppdrag från Lärlingskommittén som utsetts av regeringen/Utbildningsdepartementet att vara ett stöd till utvecklingen av den gymnasiala lärlingsutbildningen.

Kommitténs uppdrag

Lärlingskommitténs uppdrag (enl. direktiv 2008:106) är att främst den arbetsplatsförlagda delen genom stöd till lärlingsrådet, stimulera till regional samverkan mellan skola och arbetsliv, följa försöket utifrån näringslivets behov och uppmärksamma utvecklingsbehov.

I direktiven tas upp att Lärlingsrådets uppgifter bl.a. är att medverka till att utveckla den lokala samverkan mellan skola och arbetsliv, bidra till lärande i arbetslivet med hög kvalitet och medverka vid uppföljning och utvärdering av den arbetsplatsförlagda delen.

Mitt uppdrag: Lärlingsrådet

Jag har i uppdrag av Lärlingskommitténs sekretariat att följa hur lärlingsråden fungerar och hur man där arbetar utifrån det uppdrag som ges i förordningen om försöksverksamheten, sammansättning av rådet, uppdraget för rådet m.m.

Jag kommer att följa upp hur ni arbetat i Lärlingsrådet/lärlingsråden och hur ni anser detta fungerat. Särskild vikt läggs vid kvalitets-säkringen, hur samverkan fungerat i rådet, vilka frågor som behandlats etc. Jag tar gärna kopior från rådets möten.

Jag tar tacksamt emot alla synpunkter och erfarenheter som ni haft i Lärlingsrådet eller annat som kan bidra till att främja den gymnasiala lärlingsutbildningen. Jag träffar gärna andra representanter för rådet om det är möjligt.

Hälsningar
Anita Svensson

Lärlingsrådets uppgifter

Enl. Förordning 2007:1349 om försöksverksamhet med gymnasial lärlingsutbildning: Ett lärlingsråd för samråd mellan skolan och arbetsmarknadens organisationer ska finnas:

- för varje program eller gemensamt med andra program eller flera för varje program
- företrädare för arbetstagare och arbetsgivare, skolans lärare och elever, ev. andra intressenter och skolpersonal
- utser själv ordförande och arbetsformer

Arbetsuppgifter för rådet enl. förordningen:

- ta fram förslag på arbetsplatser
- medverka till att utveckla samverkan skola – arbetsliv
- bidra till lärande i arbetslivet med hög kvalitet
- bistå med att ordna lärlingsplatser
- bistå med att utforma avtal och utbildningskontrakt
- bistå med att säkerställa arbetsplatsen har kompetenta handledare
- bistå med att bedöma om arbetsplatsförlagda delen motsvarar de nationella målen och även skolans krav i övrigt
- bedöma vilka karaktärsämnen (eller delar av) som behöver studeras i gymnasieskolan
- medverka vid uppföljning och utvärdering av den arbetsplatsförlagda delen av lärlingsutbildningen.

Lärlingssystem i andra länder – en jämförande studie

På uppdrag av Nationella Lärlingskommittén har Ulla Karin Sundqvist Nilsson, Regionförbundet ÖSTSAM i Linköping gjort en jämförande studie av lärlingssystemet i några länder, med tonvikt på de nordiska länderna, för att därigenom kartlägga potentialen för lärlingsutbildning. De metoder och arbetssätt som använts utgörs i första hand av litteraturstudier och intervjuer.

1 Förutsättningar för jämförelser av yrkesutbildningssystem

Genom att yrkesutbildningen i de allra flesta länder är direkt sammankopplad med eller bygger på val som gjorts i det obligatoriska utbildningssystemet, är det svårt att hitta grunder för en direkt jämförelse av system. Det är därför också svårt att hitta en rättvisande struktur för en typologi eller regelrätt kategorisering. Vidare finns federala stater, där ansvaret för utbildningen är delat, och där förutsättningarna alltså kan variera inom landet, varför en regelrätt jämförelse mellan länder inte är helt enkel och självklar. Med anledning av detta kommer några länders utbildningssystem, med fokus på yrkesutbildning, kortfattat att beskrivas nedan.

Vissa länders utbildningssystem har mer gemensamt med det svenska än andra; inom Norden finns exempelvis många gemensamma nämnare att utgå ifrån. En utgångspunkt i rapporten är därför en strävan att sortera yrkesutbildningssystemen i Norden, med fokus på lärlingsutbildning, utifrån förhållandet mellan skolförlagt och arbetsplatsförlagt lärande på en skala från dualt system till skolförlagt samt att göra jämförelser mellan några länders yrkesutbildningssystem utifrån ett antal mätpunkter.

1.1 Yrkesutbildningssystem i ett urval av andra länder

Urvalet av länder grundar sig på en prioritering av Nordens länder med betoning på Danmark utifrån uppdragets formulering och det faktum att de nordiska ländernas obligatoriska utbildningssystem till stora delar liknar Sveriges. Mot bakgrund av detta bör jämförelser vara relativt enkla att göra, och erfarenheter som dras bör efter viss anpassning kunna appliceras på ett förslag för svensk lärlingsutbildning. Vidare beskrivs ett land som traditionellt använt sig av lärlingsformer för yrkesutbildning, Tyskland och även stått modell för flera länder i Centraleuropa, bl.a. Österrike och Schweiz. Skottland är intressant då man tillämpar en reformerad lärlingsutbildning, så kallad Modern Apprentice, som är anpassad utifrån aktuella förhållanden vad det gäller arbetsmarknaden och dess olika parter. Skottland har även ett välutvecklat nationellt system för att beskriva kvalifikationer.

1.2 Likheter och olikheter i skolsystemen i Norden

Det obligatoriska skolsystemet är organiserat på ett likartat sätt i de Nordiska länderna, reglerat i lag med ett statligt övergripande ansvar för utbildningsmål och riktlinjer för hur skolans verksamhet skall utformas. Ansvar för praktiskt utförande är delegerat till lokal och regional nivå, som ansvarar för implementeringen av de målstyrda skolaktiviteterna. Staten har också ett uppföljande ansvar för tillsyn, för att säkra att målen uppnås och att reglerna följs.

Privata utförare finns i relativt begränsad omfattning inom obligatoriska skolväsendet i Norden. Danmark har enligt tradition en andel icke-offentliga skolutförare; ca 10 %, Sveriges andel elever i friskolor har ökat sedan friskolereformen genomfördes på 1990-talet, och uppgår nu till ca 6–7 %. I övriga nordiska länder finns nästan inga elever i privata skolor. Ingen avgift kan tas ut för utbildningen inom obligatorisk skola.

Den obligatoriska skolan omfattar nio år i Danmark, Finland och Sverige, och tio år i Norge och Island, och eleverna lämnar normalt obligatoriska systemet när de är 16 år. I Danmark och Finland erbjuds de elever som behöver mer träning och inte kvalificerat sig för vidare studier ytterligare ett skolår, och påbörjar alltså motsvarande gymnasienivå vid 17 år.

När det gäller utbildningen på gymnasial nivå i Norden finns det också vissa likheter. I alla länderna har eleverna rätt att gå vidare till gymnasieskolan efter avslutad obligatorisk skola vilket merparten, över 90 % av en årskull, också gör. Gymnasieskolan bedrivs i offentlig regi, och i den mån fristående skolor förekommer är de offentligt reglerade och bekostas främst med skattemedel. Utbildningen syftar i samtliga länder till att förbereda eleverna för en aktiv roll i samhället, oavsett om inriktningen är vidare studier eller inträde i arbetslivet.

Skillnaderna är dock desto större, i synnerhet när det gäller organisationen av yrkesförberedande utbildning, varför varje lands yrkesförberedande utbildning med fokus på lärlingsformer senare beskrivs var för sig.

Gymnasieskolan i Finland, Norge och Sverige är integrerad, dvs. teoretiska och yrkesorienterade utbildningsvägar är samlade i en utbildningsorganisation, medan de i Danmark och Island är olika fristående skolformer. I Finland och Sverige är målsättningen att alla gymnasieprogram ska vara kvalificerande för högskole- och universitetsstudier. I övriga nordiska länder har eleverna möjlighet att kvalificera sig för högre studier genom tillval av kurser. Utbildningen är frivillig, och i Sverige avgiftsfri, medan övriga länder kan ta ut avgifter för böcker och studiematerial, vilket också kan omfatta utrustning och kläder i yrkesutbildningen. Island kan dessutom ut terminsavgifter.

När det gäller åldern på eleverna i gymnasial utbildning är majoriteten 16 till 19 år i samtliga länder. Sverige har en åldersgräns på 20 år för att påbörja gymnasiestudier, Danmark saknar övre åldersgräns och även i Norge har äldre personer utan fullbordad utbildning rätt att söka in till gymnasieskolan.

I Sverige har skolreformerna från mitten av 1900-talet och framåt inneburit en huvudsakligen skolförlagd yrkesutbildning med inslag av praktik i arbetslivet. Förutom försöksverksamheten med lärlingsutbildning som startade 2008 förekommer knappast någon lärlingsutbildning i Sverige. I Finland förekommer lärlingsutbildning i begränsad utsträckning, men alla yrkesinriktade examina går att avlägga genom läroavtal. I Danmark, på Island och i Norge finns inslag av lärlingsutbildning i de flesta yrkesutbildningarna. När det gäller yrkesutbildningen i Norden finns vissa likheter men alltså desto större skillnader, varför varje lands yrkesutbildning senare beskrivs var för sig.

Danmark

Danmark har en lång lärlingstradition, redan 1889 kom den första lagen som stadgade skyldighet för arbetsgivare att ta emot lärlingar. Yrkesutbildningssystemets utformning har diskuterats genom åren i Danmark, men man har valt att hålla kvar och utveckla den duala modellen. Den grundläggande yrkesutbildningen i Danmark baseras på tre grundprinciper:

1. Den duala träningsprincipen, dvs. perioder av utbildning i skolan varvas med perioder av utbildning på ett företag. Härigenom säkras att lärlingen uppnår teoretiska, praktiska, generella och personliga färdigheter som efterfrågas på arbetsmarknaden.
2. Principen om arbetsmarknadens parter engagemang, varigenom parterna involveras i såväl övergripande beslutsfattande som daglig organisation av yrkesutbildningen.
3. Principen om livslångt lärande, dvs. ett flexibelt system som ger möjlighet att erhålla en del av en utbildning, för att vid senare tillfälle återvända till yrkesutbildningen för att komplettera sin utbildning inför att kvalificera sig för högre utbildning.

Det danska systemet karaktäriseras alltså av att det bygger på ett nära samarbete mellan en rad intressenter, som delar ansvaret för att yrkesutbildningen ständigt utvecklas, och att de kvalifikationer som erhålls erkänns på dagens arbetsmarknad, och överensstämmer med de krav som ställs. Arbetsfördelningen mellan ministeriet och arbetsmarknadens parter kan schematiskt beskrivas så att utbildningsministeriet ansvarar för den skolförlagda delen av utbildningen, medan arbetsmarknadens parter ansvarar för den arbetsplatsförlagda delen.

Utbildningsministeriet

Ansvarområdena är avgränsade, där utbildningsministeriet har ett allmänt övergripande ansvar för utbildningspolitiska frågor, och för yrkesutbildningens övergripande målsättning. Utbildningsministeriet fastställer också de ramarna inom vilka de olika intressenterna, dvs. arbetsmarknadens parter, yrkesskolorna samt företagen anpassar läroplaner och metodologi till arbetsmarknadens krav och den enskilde elevens förutsättningar.

Ministeriet ska även säkra bredden på yrkesutbildning, fördela medel till yrkesskolorna, samt ytterst ansvara för inspektion och kvalitetssäkring av yrkesutbildningen. Vikten av nationell kvalitetssäkring betonas särskilt då yrkesutbildningen sedan reformen 1989 är målstyrd; lokala utbildningsplaner ska utformas och anpassas utifrån behoven på den lokala arbetsmarknaden. När det gäller att fastställa övergripande regler för yrkesutbildningen, samt att godkänna nya yrkeskvalifikationer och nya utbildningsanordnare (colleges) för bas- och grundkurser inom yrkesutbildning har ministeriet stöd av rekommendationer från ett centralt rådgivande organ, Rådet för grundläggande yrkesutbildning, ”Rådet for de Grundlaeggende Erhvervsraettede Uddannelser”, REU. När det gäller regler för enskilda yrkesutbildningsprogram utfärdas de av ministeriet i samverkan med yrkesråden, de ”faglige udvalg”.

Arbetsmarknadens parter

Arbetsmarknadens parter deltar aktivt på alla nivåer inom yrkesutbildningen för att säkra att innehållet i varje enskilt yrkesprogram matchar arbetsmarknadens behov och att kvalifikationerna erkänns av näringslivet och industrin.

På nationell nivå finns alltså det rådgivande organet REU, som består av 25 medlemmar som representerar såväl arbetsmarknadens parter, skolledar- och lärarorganisationer samt utbildningsministeriet som också utser ordföranden. Rådet behandlar frågor på övergripande nationell nivå inom yrkesutbildningen, övervakar arbetsmarknaden och bedömer behovet av nya yrkesutbildningar samt förändringar eller anpassningar av existerande utbildningar.

På både nationell och lokal nivå finns yrkesråd, som ansvarar för rekommendationer gällande innehåll och kvalitet i utbildningen för en särskild yrkesinriktning. I de nationella yrkesråden, de faglige udvalg, är arbetsgivare och arbetstagare likvärdigt representerade. En viktig roll för yrkesråden är att säkra att utbildningarna matchar arbetsmarknadens behov och krav på kompetens på både nationell och lokal nivå. Råden kan förorda etablerandet av nya utbildningar, föreslå uppdateringar i utbildningsprogram, samt att ålderstigna utbildningar som inte efterfrågas utgår. Yrkesråden är också ansvariga för att godkänna och inspektera företag som erbjuder lärlingsplatser. För att säkra kvaliteten på lärlingsplatsen ställs krav på att företaget tillhandahåller alla tänkbara arbetsuppgifter som motsvarar kvalifika-

tionen inom yrket, samt håller en tillräckligt hög teknisk standard. Yrkesråden är slutligen ansvariga för gesällprov, samt att utfärda certifikat, s.k. Svennebrev till lärlingar.

De lokala yrkesråden, de lokale uddannelseudvalg, bistår yrkesskolorna i den lokala utformningen av programmen. De ger råd i allt som rör lärande i arbetet, och svarar också för att stärka kontakterna mellan skolan och lokala arbetsmarknaden. De lokala yrkesråden är sammansatta på samma sätt som de nationella, men representanterna för de olika parterna utses på rekommendation av den lokala organisationen. Utöver arbetsgivare och arbetstagare finns även representanter för yrkesskolorna, lärarna och eleverna/lärlingarna.

Utbildningsanordnare

De skolförlagda delarna i Yrkesutbildningen tillhandahålls av yrkesskolor, och lärande i arbete tillhandahålls av företag. Yrkesskolorna har fem olika inriktningar, som förutom grundläggande yrkesutbildning även anordnar kortare kurser i högre yrkesutbildning (korte videregående uddannelser – KVVU) samt yrkesutbildning för vuxna. Yrkesskolorna ansvarar för den lokala utformningen av yrkesprogrammen i samråd med lokala yrkesråd.

Företagen som tar emot lärlingar måste vara godkända av det aktuella yrkesrådet, och kan godkännas för en hel utbildning eller delar av en utbildning. Antal lärlingar som företaget kan ta emot fastställs också av yrkesrådet. Företagen är representerade på nationell nivå via arbetsgivarorganisationer, på lokal nivå i lokala yrkesråden, samt i yrkesskolornas styrelse.

Elever/lärlingar

Lärlingarna kan med stöd av lagen om yrkesutbildning påverka utbildningens utformning, de är involverade i praktisk planering såväl som representerade i olika organ. Lärlingen har inför lärlingstiden ansvar för att träffa ett avtal med en mästare på ett företag, och avtalet är bindande efter tre månaders provtid.

Yrkesutbildningens omfattning och utformning

Utbildningen regleras av en rad lagar och förordningar, och den duala principen, dvs. att utbildningen sker växelvis i skola och på företag, är både en pedagogisk och organisatorisk princip.

Yrkesutbildningen, dvs. lärlingsutbildningen, som är en färdigutbildning, kan ta mellan ett och ett halvt till fem och ett halvt år (vanligt är tre till fyra år), och kan leda till gesällbrev i cirka 90 olika yrken. Det finns två ingångar till yrkesutbildningen, den inleds antingen med skolförlagd undervisning eller med en kontrakterad lärlingsplats på ett företag. Oavsett vilket, kommer skolförlagt lärande (1/3 – 1/2 av utbildningstiden) att alterneras med arbetsplatsförlagt lärande (1/2 – 2/3 av utbildningstiden).

Utbildningen är uppdelad i en mer allmän grundkurs (grundförlopp) på 20–60 veckor med tolv olika ingångar och en huvudkurs (huvudförlopp) på tre till tre och ett halvt år, där man specialiserar sig inom ett yrke. Specialiseringen i huvudkursen rymmer ca 90 utbildningsinriktningar. Innan huvudkursen påbörjas ska lärlingen ha ordnat en kontrakterad lärlingsplats, och utbildningen delas sedan in i perioder, så att block av skolförlagt och företagsförlagt lärande varvas.

För de lärlingar som inte får en lärlingsplats i ett företag, erbjuds skolförlagd praktisk träning.

Finansiering

Utbildningsanordnaren, t.ex. ett college, får bidrag per elev. Lärlingslön betalas till elever som från och med grundkursen har lärlingsplats på ett företag, övriga får studiemedel från SU, den danska motsvarigheten till CSN.

Det finns en gemensam fond, AER, till vilken alla arbetsgivare med mer än fem anställda avsätter en andel av arbetsgivaravgiften. De företag som anställer en lärling erhåller ersättning från fonden för den tid som lärlingen inte är produktiv i företaget, dvs. för den period som lärlingen är på skolförlagd utbildning. Danska lärlingar kan välja att göra sitt arbetsplatsförlagda lärande utomlands med bibehållen lärlingslön.

Alternativa utbildningsvägar

För att reducera antalet avhopp inom yrkesutbildning, och skapa ett inkluderande system med möjligheter för alla, erbjuds alternativa vägar till yrkesutbildning. Detta innebär bl.a. möjligheter i form av s.k. korta yrkesutbildningsprogram, certifierade delkvalifikationer, den s.k. "Lärlingsstigen" (mesterläre) och "förträning i företag".

När det gäller delkvalificering för en viss yrkesprofil, har yrkesråden delat in de flesta yrkesutbildningarna i nivåer. Man har fastställt vilka kvalifikationer som krävs för klara ett arbete med en viss profil inom ett yrkesområde.

Lärlingen kan avlägga ett prov, och få intyg på den del av utbildningen som är avklarad, för att senare ha möjlighet att återuppta utbildningen. Indelningen av utbildningarna i delkvalifikationer eller nivåer, är ett led i att utveckla ett nationellt ramverk för yrkeskvalifikationer som kan relateras till det europeiska ramverket för yrkesutbildning, EQF (European Qualification Framework).

"Mesterläre" är ett alternativ som för främst skoltrötta eller praktiskt inriktade elever erbjuder en än mer företagsförlagt lärande. Modellen med förträning i företag är ett sätt att ge både lärling och företag en möjlighet att se hur man passar för varandra innan bindande avtal ingås. Först efter tre månaders provotid blir kontraktet bindande.

Finland

Utbildningens roll och betydelse har förändrats i Finland under 1900-talet och början av 2000-talet, och utbildningsnivån har stigit snabbt sedan 1960-talet. Utbildningspolitiken har under de senaste årtiondena främst styrts av två ideologiska rättesnören; ekonomisk tillväxt och jämlikhet i utbildningsmöjligheter.

Finland har uppvisat mycket goda resultat när det gäller läsning och matematikkunskaper då forskningsprogrammet PISA vart tredje år kartlägger läsfärdigheten samt kunskaperna i matematik och naturvetenskaper hos 15-åringarna i OECD:s medlemsländer. Detta kan vara en av förklaringarna till att finsk skola i den allmänna skoldebatten ofta framhålls som framgångsrik. När det gäller yrkesutbildning finns en politisk vilja i Finland att öka antalet studerande med läroavtal (lärlingar).

Den finska yrkesutbildningen är till största delen skolbaserad, och tillhör organisatoriskt och administrativt den integrerade gymnasie-

skolan. Programmen för yrkesutbildning omfattar åtta huvudsektorer, bl.a. omvårdnad, teknik och transport. Inom de åtta huvudsektorerna kan man sedan specialisera sig mot 51 kompetensområden.

Den grundläggande finska yrkesutbildningen omfattar yrkesinriktad grundexamen, där 3 års studier fördelas på 90 veckor yrkesinriktade studier, 20 veckor kärnämnesstudier och 10 veckor valbara studier. Av 90 veckor yrkesinriktade studier ska minst 20 veckor vara lärande i arbete i form av handledd arbetsplatsförlagd träning. Yrkesutbildningen omfattar också yrkes- och specialyrkesexamina inom den yrkesinriktade tilläggsutbildningen.

I olika skeden av yrkeskarriären finns möjlighet till yrkesinriktad tilläggs- och vidareutbildning, där även tilläggsutbildningen leder till examen. Studierna kan förutom vid läroanstalter i allt högre grad även ske på arbetsplatser och i nätbaserad lärmiljö. Man kan gå vidare från en lägre till en högre examen, men det går också att avlägga en yrkes- eller specialyrkesexamen direkt. Tidigare kompetens tillgodoräknas i studierna.

Examenssystemet gör det möjligt att studera vidare både inom den allmänbildande utbildningen och inom yrkesutbildningen, men också att kombinera dessa. En yrkesinriktad grundexamen ger möjlighet att studera vidare vid yrkeshögskola eller högskola, och till att avlägga fristående examen vid sidan av arbetet. På motsvarande kan man efter gymnasiestudierna avlägga studentexamen, men också fortsätta med en yrkesinriktad grundexamen, en fristående examen eller med en yrkeshögskoleexamen.

Ansökan till yrkesutbildning sker via en riksomfattande gemensamma ansökan i slutskedet av den grundläggande utbildningen (grundskolan) eller gymnasieutbildningen. Allmänt antagningskrav är fullgjord grundläggande utbildning. För vissa utbildningar söker man direkt till läroanstalten.

Gemensam ansökan omfattar inte utbildning som förbereder för de fristående examina, som främst är avsedda för vuxna. Gemensam ansökan omfattar inte heller ansökan till specialyrkesläroanstalter, utbildning i dans, musik och idrott, utbildning på främmande språk och utbildning som är avsedd för idrottare.

Utbildningsministeriet

Undervisningsministeriet (Opetusministeriö) är den högsta utbildningsmyndigheten i Finland, och ytterst ansvarig för fördelning och uppföljning av finansieringen av den offentliga utbildningen. Regeringen, utbildningsministeriet och Utbildningsstyrelsen (Opetushallitus) är ytterst ansvarig för implementeringen av utbildningspolitiken på centralnivå. Från 1990 är styrningen av skolan mer decentraliserad, i högre grad målstyrd med ett ökat ansvar för skolaktiviteterna hos utförarna på lokal nivå.

Arbetsmarknadens parter

Arbetsmarknadens parter är med om att utforma innehållet i yrkesutbildningen och beskriva kompetenskrav. I de s.k. examenskommissionerna, som finns för varje yrkesexamen, bedrivs trepartssamarbete där företrädare för arbetsgivar- och arbetstagarorganisationer och läroanstalterna ger arbetsmarknadens syn på yrkesområdet. Yrkesexamina kan uppdateras och förnyas utifrån behov. Examenskommissionerna på central nivå utses av utbildningsstyrelsen i samråd med arbetsmarknadens parter, och de samarbetar med utbildningsstyrelsen. Examenskommissioner finns också på regional nivå, i olika utsträckning beroende på yrkesområde.

Utbildningsanordnare

Utbildningsanordnarna är oftast lokala myndigheter, kommuner, eller konsortium av kommuner (60 %) och i vissa fall privata utförare (ca 38 %) (Eurydice, 2007 Edition). Yrkesutbildning tillhör organisatoriskt gymnasieskolan, och vissa gymnasieskolor har både akademiska och yrkesinriktade program. Vanligare är dock att yrkesutbildningen ges på s.k. yrkesskolor eller yrkesinstitut.

De skolförlagda delarna i Läroavtalsutbildningen tillhandahålls av yrkesskolor, och lärande i arbete tillhandahålls av företag. Utbildningsanordnaren fastställer läroavtalet.

Elever/lärlingar

Studerande med läroavtal får hjälp av lokala läroavtalscentraler eller läroavtalsbyråer med att göra upp sitt läroavtal och med att planera utbildningen, men ska själva skaffa sig en läroavtalsplats.

Alternativa utbildningsvägar

I Finland finns också möjlighet att välja lärlingsutbildning som alternativ till mer skolbaserad yrkesutbildningen. Den s.k. Läroavtalsutbildningen är ett lärlingssystem som bygger på dual princip; perioder av lärande i ett företag varvas med perioder av utbildning i teoretiska kunskaper yrkesläroanstalter och vuxenutbildningscenter. Läroavtalsutbildningen förutsätter att arbetsplatsen har tillräcklig produktions- eller serviceverksamhet för att ordna utbildning i enlighet med läroplanen eller examensgrunderna, den arbetsutrustning som behövs samt kompetent yrkeskunnig personal, som kan fungera som ansvariga utbildare för den studerande. De studerande ska själva skaffa sig en läroavtalsplats. Lokala läroavtalscentraler eller läroavtalsbyråer hjälper de studerande att göra upp läroavtalet och att planera utbildningen mer om Läroavtalsutbildningen nedan.

Det finns även kortare och akademiskt mindre krävande yrkesprogram som är anpassade för elever med funktionshinder eller sociala problem. Förutom dessa program finns verkstadsskolor för ungdomar över 15 år, som inte påbörjat gymnasiala studier eller som inte avslutat den obligatoriska skolgången.

Läroavtalsutbildning; yrkesutbildningens omfattning och utformning

Alla yrkesinriktade examina går att avlägga genom läroavtal, både för ungdomar och vuxna. Läroavtalsutbildningen grundar sig på lärande i arbetet, och största delen av inlärningsmålen uppnås genom att utföra praktiska arbetsuppgifter. 70–80 % av utbildningen sker på arbetsplatsen där en eller flera arbetsplatshandledare ansvarar för utbildningen av den studerande. Arbetsuppgifterna ska vara mångsidiga och lämpa sig för respektive examen. Till läroavtalet bifogas en individuell studieplan som görs upp utgående från de examensgrunder som Utbildningsstyrelsen fastställt.

Utbildningen på arbetsplatsen kompletteras med undervisning i teoretiska kunskaper som huvudsakligen ges vid yrkesläroanstalter och vuxenutbildningscenter.

En läroavtalsutbildning som leder till grundexamen räcker mellan ett och tre år. Tidigare utbildning och arbetserfarenhet förkortar utbildningen. Läroavtalsutbildningen kan dessutom förbereda för yrkesinriktade grundexamina eller yrkes- eller specialyrkesexamina som avläggs som fristående examen. Även icke-examensinriktad tilläggsutbildning kan avläggas genom läroavtal. Företagare kan utbilda sig själva i eget företag med läroavtal.

Läroavtalsutbildningen förutsätter att arbetsplatsen har tillräcklig produktions- eller serviceverksamhet för att ordna utbildning i enlighet med läroplanen eller examensgrunderna, den arbetsutrustning som behövs samt kompetent yrkeskunnig personal, som kan fungera som ansvariga utbildare för den studerande. Den teoretiska utbildningen vid läroanstalten är uppbyggd enligt den studerandes individuella studieplan. Utbildningen är mångfacetterad och innehåller olika utvecklings- och projektarbeten, närstudier, handledda distansstudier och distansuppgifter. Allt oftare genomförs en del av undervisningen på nätet.

Den studerande har under läroavtalstiden en ansvarig arbetsplatshandledare. Arbetsplatshandledaren är med och planerar studierna tillsammans med den studerande, en representant för utbildningsanordnaren och en lärare. Arbetsplatshandledaren introducerar den studerande i arbetsmiljön och arbetsuppgifterna, handleder den studerande och bedömer lärandet. Arbetsplatshandledaren är kontaktperson mellan arbetsplatsen och läroanstalten och stödperson för den studerande.

En del av läroavtalsutbildningen kan genomföras utomlands som yrkesförberedande utbildning i form av inläring i arbetet, arbetspraktik eller annat arbete. Den teoretiska utbildningen kan då avläggas vid en läroanstalt i respektive land eller till exempel genom distansuppgifter som ges av den egna läroanstalten i Finland. Perioden utomlands tillgodoräknas i den examen som den studerande avlägger i Finland (Utbildningsstyrelsen).

Finansiering

Den finska yrkesutbildningen finansieras uteslutande med kommunala eller statliga skattemedel. Den statliga ersättningen för läroavtalsutbildningen går till läroavtalscentraler eller läroavtalsbyråer. De i sin tur tecknar anskaffningsavtal med läroanstalterna, som får ersättning för de skolförlagda delarna av utbildningen, och för examensarrangemangen. Läroavtalscentralerna betalar också ut bidrag till företag som tar emot läroavtalsstuderande, och eventuella studiesociala förmåner till de studerande. Exempelvis är det totala statliga bidraget för en genomsnittlig, tvåårig läroavtalsutbildning drygt 6 000 EUR. Av dessa går ca 3 500–4 000 EUR till läroanstalten, ca 50 EUR per månad under 24 månader till företaget, och resterande täcker ev. studiesociala förmåner och läroavtalscentralens kostnader.

Studerande med läroavtal får lön under arbetsperioden, och arbetsförhållandena är avtalsreglerade. Under den teoretiska perioden kan de studerande få dagpenning, samt ersättning för resor och inkvartering. Inga studiesociala förmåner beviljas, om den studerande får lön eller andra förmåner under denna period.

Island

På Island har lärlingsformen använts för utbildning inom traditionella yrken, först på 1950-talet blev yrkesutbildningen en offentlig angelägenhet. Parallellt med lärlingsutbildningen etablerades yrkesskolor för industri, där man kunde utbilda sig på halvtid, eller efter arbetstid. Yrkesskolorna drevs av arbetsgivare som ville tillhandahålla en mer resursstark och teknologiskt mer avancerad utbildning. Dessa yrkesskolor övertogs 1955 av staten. I samband med det statliga övertagandet omorganiserades utbildningen, och började omfatta heltidsstudier. Över tid utvecklades dessa yrkesskolor till att erbjuda ett alltmer omfattande kursutbud. På 1970-talet fördes yrkesskolorna in i den integrerade gymnasieskolan, de teoretiska inslagen blev fler och utbildningstiden ökade till tre eller fyra år.

Utbildningsministeriet

Utbildningsministeriet har det övergripande ansvaret för all utbildning, och fastställer utbildningsprogram och läroplaner med målsättning och inriktning. När det gäller förskola och obligatorisk

grundskola har de lokala myndigheterna det operationella ansvaret, medan utbildningsministeriet gör uppföljningar. Isländska staten ansvarar för ungdomsskolorna och de högra utbildningsinstitutionerna, då det inte finns någon lokal administration för dessa.

Arbetsmarknadens parter

Arbetsmarknadens parter är involverade i lärlingsutbildningen både på strategisk och på operationell nivå.

På nationell nivå finns en central samarbetskommitté för yrkesutbildning, där arbetsmarknadens parter kan utöva inflytande och påverka utbildningen. Den rådgivande centrala samarbetskommittén samarbetar tätt med utbildningsministeriet, och kan föreslå ändringar och förbättringar inom yrkesutbildningen. Utöver samarbetskommittén finns 14 yrkesråd. De utnämns av ministern för utbildning, vetenskap och kultur, och varje råd består av representanter för arbetsmarknaden och en representant för utbildningsministeriet. Råden ska definiera arbetsmarknadens behov av färdigheter och kompetens för varje yrke. De har en operationell roll genom att utforma utbildningsprogram, göra uppföljningar och utföra examinationer på skolor.

Utbildningsanordnare

På Island erbjuds i dag yrkesutbildning vid tre typer av institutioner; Yrkesskolor för industrin/fackskolor som utbildar för licensierade yrken, den integrerade gymnasieskolan, och specialiserade yrkeskolor/speciella fackskolor, som ger utbildning i vissa specifika yrken. Yrkesutbildningen tar mellan ett halvt och fyra år och delas upp i två kategorier; utbildning som leder till ett licensierat yrke och organiseras som lärlingsutbildning, och utbildning som leder till ett yrke utan yrkeslicens. Utbildningen mot licensierade yrken har högre status och omfattar åtta områden, bl.a. verkstadsyrken, transport, och omvårdnad. Mer om lärlingsutbildningen nedan.

Den skolbaserade utbildningen riktas mot yrken utan licens inom exempelvis livsmedelsindustri, handel och turism, och är av mer förberedande karaktär. All yrkesutbildning är uppdelad i skolutbildning och arbetsplatsförlagd utbildning, där den arbetsplatsförlagda delen varierar mellan två till trettio månader beroende på program.

De arbetsplatsförlagda delarna av yrkesutbildning sker på företag eller hos en mästare.

Elever/lärlingar

Lärlingen kan välja mellan olika alternativa utbildningsvägar, se nedan. Den arbetsplatsförlagda delen styrs av kontrakt.

Utbildningens omfattning och utformning; Lärlingsutbildning

Lärlingsutbildningen till auktoriserad hantverkare tar tre till fyra år. Den består av yrkesorienterade studier i skola, och ett lärlingskontrakt med en mästare eller ett företag. Lärlingen kan välja mellan tre alternativa utbildningsvägar:

- Lärlingskontrakt hos en hantverkare.
- Grundläggande yrkesutbildning på ett till två år: ett års allmänna (teoretiska och praktiska) studier vid en industri/fackskola eller integrerat gymnasium, följt av ett lärlingskontrakt.
- Ett års allmänna (teoretiska och praktiska) studier följt av ytterligare ett år med mer specialiserade studier vid en fackskola eller integrerat gymnasium, som därefter följs av ett lärlingskontrakt med en hantverksmästare.

Efter avslutad lärlingstid avlägger lärlingen ett gesällprov, och får då yrkeslicens. Efter viss praktisk erfarenhet och påbyggnadsutbildning (mästarskola, en till fyra terminer på kvällstid) kan mästernivå uppnås.

Alternativa utbildningsvägar

Island erbjuder ingen alternativ yrkesutbildning, ex i form av korta kurser. Det finns ett ettårigt program på gymnasienivå, som för de elever som haft svårigheter i grundskolan, eller för de som inte valt inriktning. Programmet är allmänt, och har inga inslag av praktik eller yrkesförberedande moment.

Finansiering

Den skolförlagda delen av yrkesutbildningen är statligt finansierad, medan företag och institutioner bekostar den arbetsplatsförlagda delen. Lärlingar får lön av arbetsgivaren under lärotiden, enligt gällande avtal. De företag som tar emot lärlingar får ingen statlig ersättning. Det finns inte heller något system med kollektiva avgifter för att fördela risker och kostnader med lärlingar, som i Danmark. För vissa utbildningar mot icke-certifierade yrken som har lärande på arbetsplats där ingen ersättning utgår till eleven, har eleven rätt till statligt studielån.

Norge

Vidaregående oppläring, dvs. all kompetensgivande undervisning mellan grundskola och högre utbildning, garanterar alla norska ungdomar mellan 16 och 19 år en plats. Utbildningen kan leda fram till studiekompetanse, yrkeskompetense eller delkompetense. Norge har sedan 1976 en enhetlig gymnasieskola, som samordnar allmänutbildning och gymnasieutbildning. Utbildningarna genomförs ofta parallellt vid samma skola, och ska ge likvärdig status till praktisk och teoretisk utbildning.

Av de nordiska länderna har Norge den största delen ungdomar i yrkesförberedande utbildning. Ungefär 58 % av ungdomarna valde 2007 en yrkesutbildning, vilket var en ökning med ca 15 % från 1994. Detta speglar ett stigande intresse för yrkesutbildning både hos elever och hos arbetsgivare, i samband med ett ökande antal utbildningsplatser. Den norska yrkesutbildningen är organiserad i den så kallad 2 + 2 modellen vilket innebär att den första delen av utbildningen sker vid en integrerad gymnasieskola, som sedan följs upp av en kontraktbunden lärlingsperiod på ett företag.

Utbildningsministeriet

På central nivå fastställer stortinget de övergripande målen, fastställer struktur och organisation för utbildningen i Norge; från förskola till högre utbildning. Kunnskapsdepartementet och uddanningsdirektoratet ansvarar för läroplaner och kursplaner, samt strukturen för yrkesutbildning och lagarna som reglerar detta.

Administrationn av grundskolan är decentraliserad till lokala och regionala myndigheter som har befogenheter och ekonomisk frihet. När det gäller yrkesutbildning ligger ansvaret på den regionala nivån, fylket, som ansvarar för dimensioneringen av yrkesutbildningen, distributionen av den statliga finansieringen, för lärlingsutbildningen och tillsyn.

Arbetsmarknadens parter

Yrkesutbildningen i Norge är som i Danmark baserad på omfattande och reglerat samarbete mellan å ena sidan utbildningsmyndigheter och skolor, och å andra sidan arbetsmarknadens parter. På nationell nivå finns det Nationella Rådet för yrkesutbildning, Rådet för fagoppläring i arbetslivet, och 20 nationella yrkesråd, Fagråd; ett för varje yrkesprogram. Det nationella rådet som består av representanter för arbetsgivarnas och arbetstagarnas organisationer samarbetar direkt med utbildningsministeriet i frågor som rör yrkesutbildning och arbetsliv. De 20 nationella fagråden besitter specialistkompetens för ca 180 erkända yrken.

På regional nivå, finns i varje fylke en s.k. yrkesopplæringsnemnd, som är rådgivande i specifika frågor fastställda i skollagen. Yrkesopplæringsnemnderna består till majoriteten av arbetsmarknadens parter, de utses för fyraårsperioder och är operationella. De ansvarar bl.a. för övervakning av den arbetsplatsförlagda delen av yrkesutbildningen och ska säkra att standarden på lärandet i arbete motsvarar de satta kriterierna. De utfärdar också certifikat eller gesällbrev. Elev/lärlingsorganisationer är representerade både på nationell och på regional nivå.

Utbildningsanordnare

VG 1 och VG 2 (ibland även VG 3) tillhandahålls av skolor, och lärande i arbete sker i företag. Utöver detta finns s.k. opplæringskontor, som ägs av företagen, ofta knutna till ett särskilt yrkesområde. Opplæringskontoren arbetar aktivt med att hitta nya företag som kan ta emot lärlingar. De övervakar också företag med lärlingar, och utbildar handledare. Många opplæringskontor organiserar den teoretiska delen av lärlingsutbildningen på företaget. Genom att signera lärlings-

kontrakten för små företagares räkning, blir de ansvariga för att företagsdelen av utbildningen genomförs på ett fullgott sätt.

Elever/lärlingar

Elever kan välja mellan olika alternativa utbildningsvägar, och även genom att avlägga ett prov kvalificera sig för högre studier efter yrkesutbildningen. Den arbetsplatsförlagda delen inom 2 + 2 styrs av kontrakt, och lärlingen blir anställd med lön.

Utbildningens omfattning och utformning, 2+2 modellen

Yrkesutbildningen ges i huvudsak inom 2 + 2 modellen, dvs. två år i skola och två års lärande i arbete. Första årets utbildning består av en skolförlagd grundkurs, Videregåendeuttrinn I, VG 1, med nio olika ingångar från omvårdnad till verkstadsyrken. Året avslutas med ett teoretiskt prov som är en del av den slutliga examen, och som eleven måste klara för att gå vidare till den mer praktikbaserade delen av utbildningen. VG 1 följs av två mer avancerade och specialiserade kurser, VG 2 som också är skolförlagd och VG 3. Totalt erbjuder de avancerade kurserna ett hundratal olika utbildningsalternativ.

Under VG 3 inleds den egentliga lärlingsutbildningen, och då börjar den tvååriga specialiseringen i ett företag. Hälften av tiden består av lärande i arbete, och hälften av yrkesteoriska studier. Dessa får lärlingen på företaget, eller via en utbildningsanordnare som företaget kontrakterar. Det finns ungefär 180 olika yrkesinriktningar att välja bland. Som alternativ till 2 + 2 utbildningen kan de ungdomar som inte har lärlingsplats i ett företag fortsätta till skolförlagd VG 3, som fylket måste erbjuda.

Efter avslutad utbildning görs ett gesällprov, fag/svennepröve, och ett fag/svennebrev kan utfärdas. (Beteckningen svennebrev används av de traditionella hantverksyrkena, medan andra utbildningar använder sig av fagbrev.) Ansvar för prov och utfärdande av nämnda certifikat/gesällbrev enligt nationella regler ligger för lärlingar på den regionala nivån.

Alternativa utbildningsvägar

För mindre motiverade elever, finns alternativ till 2 + 2 yrkesutbildningen, genom att direkt efter VG 1 börja med det arbetsplatsförlagda lärandet. Det finns också en kortare utbildning som "lärekandidater". Ett välutvecklat uppföljningssystem försöker hitta alternativ för unga som av olika orsakar har problem med att avsluta sin utbildning, och skolorna ska erbjuda utbildning t.o.m. 24-års ålder för dem som inte har en avslutad motsvarande gymnasieutbildning.

Finansiering

Den skolförlagda delen av yrkesutbildningen är statligt finansierad, och de företag som anställer en lärling får ett statligt bidrag. Bidraget ska täcka de två åren som lärlingen är anställd, inklusive de perioder som lärlingen studerar teori. Summan motsvarar kostnaden för ett skolår, 99 577 NOK, per lärling. Utöver basbidraget kan företaget få ytterligare upp till NOK 45 263, per lärling i traditionella hantverksyrken, som t.ex. guldsmed.

Lärlingar får lön av arbetsgivaren, enligt kollektiva avtal, och lönen varierar från 30 till 80 % av lönen för en fullärd arbetstagare i motsvarande anställning.

Övriga länder:

Tyskland

Tyskland är en federal stat, där ansvaret för utbildningen är delat. De olika delstaterna (Länder) har relativt stor självständighet och beslutanderätt bl.a. i frågor som rör utbildning och kultur. En viss samordning av utbildningssystemen sker dock genom den s.k. Utbildnings- och kulturministerkonferensen (Ständige Konferenz der Kultusminister), som formellt har en rådgivande funktion. Dess rekommendationer genomförs när den enskilda delstaten fattar beslut om detta.

De 16 delstaterna utformar var och en sitt eget skolsystem, och det finns väsentliga skillnader mellan systemen. Vissa drag är gemensamma, och sammanfattas här. Skolplikten för heltidsstudier är nio- eller tioårig och omfattar åldrarna 6–15 år (16 år i fem delstater). Därefter är ungdomar som inte deltar i heltidsstudier, t.ex. lärlingar,

skyldiga att delta i heltidsstudier fram till 18 års ålder. Före den obligatoriska grundeskolan deltar flertalet barn i frivillig Kindergarten.

Den gemensamma sammanhållna grundskolan är fyraårig (sexårig i några delstater). Efter grundskolan följer en tvåårig orienteringsnivå, antingen som separat skolform, eller som en del av del följande lägre sekundärnivå.

Den lägre sekundärnivån omfattar tre olika skolformer; gymnasium – som kan fortsätta på den övre sekundärnivån, realskola (Realschule) eller fortsatt grundskola (Hauptschule).

Vissa stater har en sammanhållen enhetsskola (Gemensamtschule).

Föräldrar och elever har rätt att välja skolform, men olika skolformer har särskilda inträdeskrav.

Det finns också ett begränsat antal special- eller privatskolor.

Den övre sekundära nivån (motsvarande svensk gymnasieskola) består av gymnasium (som en fortsättning på den tidigare nivån) som förbereder för studentexamen (Arbitur), olika slags fackskolor inom handel teknik och service, yrkesskolor, och det duala systemet (lärlingsutbildning). Övergångar från yrkesutbildning till gymnasium är möjliga, men kräver i regel kompletterande utbildning i teoretiska ämnen.

Lärlingsutbildningen i Tyskland bygger på stark tradition, och sker i det duala systemet, där ansvaret för utbildning delas av företag och yrkesskolor. Systemet kan härledas långt bak i tiden, ända från det medeltida systemet med mästare och gesäller. Tyskland är också ett land med mycket omfattande lärlingsutbildning inom i stort sett alla sektorer; industri, hantverk, bygg, el, tele, handel, hotell och restaurang, service etc.

Utbildningsministeriet

Som redan nämnts är ansvaret för utbildning delat mellan den federala staten och delstaterna. Den federala regeringen avgör hur ansvaret för organisation och förvaltning av utbildningssystemet fördelas, och enligt grundlagen och konstitutionerna i delstaterna är dessa i princip ansvariga för hela utbildningssystemet. När det gäller yrkesutbildning är den federala regeringen ansvarig för den delen som sker som lärande i arbete i företag, medan delstaterna är ansvariga för yrkesutbildning i skolor.

Arbetsmarknadens parter

Arbetsmarknadens parter har i Tyskland liksom i Österrike ett stort inflytande på lärlingsutbildningen och yrkesutbildningen som helhet. På nationell nivå finns ett centralt institut, Bundesinstitut für Berufsbildung (BIBB) som har till uppgift att vara ett rådgivande organ åt den federala regeringen när det gäller regelverk, kvalifikationskrav, forskning och utvärdering. I styrelsen för detta institut spelar arbetsmarknadens parter en central roll tillsammans med företrädare för den federala regeringen och delstatsregeringarna.

På delstatsnivå finns yrkesutbildningskommittéer med lika representation från arbetsgivare, arbetstagare och delstatsmyndigheter.

På regional nivå finns olika branschorgan, t.ex. Handelskammer, Hantverkskammer, Industriekammer etc. med representation från arbetsmarknadens parter. Dessa har till uppgift att framför allt svara för examination.

Utbildningsanordnare

Den skolförlagda, teoretiska delen av utbildningen kan genomföras av de vanliga yrkesskolorna med kompetens inom respektive sektor, eller av särskilda yrkesutbildningscenter.

Yrkeslärarna ska ha kompetens inom respektive sektor men också med allmän kompetens i t.ex., yrkesinriktad matematik, yrkesritning, företagsledning och administration etc.

Den företagsförlagda delen av lärlingsutbildningen genomförs av särskilt utbildade handledare. De ska vara specialister inom sitt yrkesområde (mästare) med lång yrkeserfarenhet men dessutom ha förmåga att handleda andra. Varje handledare ansvarar i regel för två eller tre lärlingar.

Elever/lärlingar

Lärlingen ansöker individuellt om lärlingsplats. Genom tester väljer företaget vilken lärling man vill anställa.

Yrkesutbildningens omfattning och utformning

Vissa yrkesförberedande inslag förekommer redan under de två sista åren i Hauptschule och Realschule i form av orientering om yrken och arbetsmarknad, praktik eller samarbetsprojekt med näringslivet. Den skolförlagda yrkesutbildningen som påbörjas efter den obligatoriska nio- eller tioåriga nivån kan genomföras i någon av följande typer av skolor:

- Berufsfachschule (yrkesskola) Utbildningen bygger på Hauptschule, omfattar heltidsstudier och kan vara ett- till treårig. Yrkeskolan förbereder de studerande för olika yrken inom handel, kontor, teknik, socialt arbete, vård, fritid etc.
- Fachoberschule (specialiserad yrkesutbildning) bygger på realskola och omfattar årskurserna 11 och 12. Den innehåller både teoretisk och yrkesinriktad utbildning inom olika sektorer såsom teknologi, ekonomi, administration, jordbruk, socialt arbete etc. Den avslutas med en examen som ger inträde till Fachhochschule (yrkeshögskola).
- Berufsoberschule (ungefär motsvarande eftergymnasial yrkesutbildning såsom påbyggnadsutbildning och kvalificerad yrkesutbildning) är tvåårig och bygger på realskola och minst två års yrkesutbildning, eller minst fem års relevant yrkespraktik. Den ger möjlighet bl.a. för personer med yrkes- eller lärlingsutbildning att kvalificera sig för högre utbildning såsom yrkeshögskola.
- Fachgymnasium (gymnasial utbildning med yrkesinriktning) är treårigt och bygger på den lägre nivån av sekundärutbildningen. Fachgymnasium ger allmän behörighet för högre utbildning (Abitur) men innehåller dessutom yrkesinriktade specialiseringar inom olika sektorer såsom ekonomi, teknik, vård etc.

Lärlingsutbildning

Det finns inga formella inträdeskrav till lärlingsutbildningen, som vanligen påbörjas efter den obligatoriska utbildningen (Hauptschule). Även ungdomar som avslutat realskolan och ungdomar med studentexamen (Abitur) söker till lärlingsutbildning. Utbildningen är oftast tre- eller fyraårig, men vissa kortare utbildningar förekommer också, beroende på kraven inom respektive bransch. Huvuddelen av utbild-

ningen är förlagd till ett företag eller en arbetsplats, men en eller två dagar i veckan genomförs i en yrkesskola eller motsvarande. Utbildningen avslutas med en lärlingsexamen, som de regionala institutionerna handelskammare, hantverksskammare, industrikammare eller motsvarande är ansvariga för.

För den företagsförlagda utbildningen finns det nationellt fastlagda riktlinjer, för vilka de federala myndigheterna, arbetsmarknadens parter, delstaternas utbildnings- och arbetsmarknadsministerier och branschorganisationer har ett ansvar. I riktlinjerna beskrivs målen för utbildningen, utbildningens omfattning och kraven för examen. Företagen och arbetsplatserna har stor frihet att genomföra utbildningen och kan också ställa egna krav.

För den skolförlagda delen av utbildningen finns en ramkursplan, som fastställs av respektive delstats undervisningsministerium. Viss samordning mellan delstaterna sker som nämnts genom utbildningsministrarnas ständiga konferens (Kultusministerkonferenz). Kursplanen innehåller både allmänna ämnen och yrkesspecifika ämnen för den yrkessektor som lärlingen valt.

Alla lärlingsutbildningar ska vara tillgängliga för alla ungdomar i hela Tyskland, men vissa regionala skillnader förekommer. Ungefär 60 % av en åldersgrupp får sin yrkesutbildning genom lärlingsutbildning i det duala systemet.

Finansiering

Lärlingsutbildningen finansieras till övervägande del av det privata näringslivet eller arbetsgivarna – ca 73 %. Lärlingen har status som anställd och uppbär lärlingslön, som förhandlas fram mellan arbetsmarknadens parter. Ett lärlingskontrakt tecknas mellan lärlingen och företaget (motsvarande). Den federala regeringen kan medverka till att finansiera ett samarbete mellan små och medelstora företag inom en viss bransch i form av träningscenter. Den svarar också för finansieringen av yrkesorientering och vägledning genom de federala arbetsmarknadsmyndigheterna.

Delstatsregeringarna svarar för den skolförlagda undervisningen – huvudsakligen lärarlöner. De kan också av arbetsmarknadsskäl besluta att finansiera ytterligare lärlingsplatser i företag.

De lokala skolmyndigheterna svarar för finansieringen av skolbyggnader och utrustning och för icke undervisande personal.

Skottland

Skottlands obligatoriska utbildning omfattar s.k. primary schools – primary secondary education för åldrarna fem till elva år, och secondary schools- lower secondary education för åldrarna tolv till sexton år. Staten har det övergripande ansvaret för utveckling och tillsyn av den statligt finansierade utbildningen. Ansvar för praktiskt utförande är delegerat till lokal nivå, där Local Authority i praktiken ansvarar för skolor, personal och implementering av utbildningspolitiken. Privata utförare finns i relativt begränsad omfattning; de privata skolorna är oberoende av myndigheterna, står utanför statlig kontroll och statlig finansiering.

Sedan några år tillbaka kan ungdomar redan i secondary school under sitt tredje och fjärde år prova på en mer yrkesinriktad kurs genom att delta i en ”skills for work” kurs. ”Skills for work” kurser utprovades i ett pilotprojekt 2005–2007, och är tänkta att ge ungdomar i åldern 14–16 år kunskaper och färdigheter som förbereder dem för arbetslivet. Kurserna, som fokuserar på generella kunskaper som man behöver som anställd, är också inriktade mot olika yrkesområden. Lärandet är antingen skolbaserat eller kombinerat med lärande på arbetsplats, och är tänkt som en grund för fortsatt utbildning, yrkespraktik och anställning.

Ungdomar kan efter avslutad obligatorisk skolgång få en lärlingsanställning, så kallad Modern Apprenticeship, mer om detta nedan. När det gäller utbildningen på motsvarande gymnasial nivå i Skottland finns inga generella antagningskrav till den mer akademiskt inriktade Secondary School för åldrarna 16–18 år. När det gäller högre yrkesinriktad utbildning på s.k. Further Education Colleges, från 16 år och uppåt, bestämmer respektive college sina intagningskriterier. Innehållet i kursplanerna fastställs också av varje college.

Skotskt ramverk för kvalifikationer

Skottland har ett fullt utvecklat nationellt ramverk för allmänna kvalifikationer, National Qualifications (NQ), och yrkeskvalifikationer, Scottish Vocational Qualifications (SVQ) på olika nivåer. Prövning för yrkeskvalifikationerna sker oftast genom praktiska demonstrationer av uppnådd kompetens, och yrkeskvalifikationer kan för vissa yrkeskategorier erhållas upp till en s.k. Masterexamen.

Ansvarig myndighet för systemet, Scottish Qualifications Authority, SQA, utfärdar certifikat.

Moderna Apprenticeship; yrkesutbildningens omfattning och utformning

Modern Apprenticeship, MA, är ett lärlingssystem som bygger på dual princip, dvs. perioder av utbildning i skolan varvas med perioder av utbildning på ett företag. Lärlingssystemet kännetecknas också av ett starkt engagemang från arbetsmarknadens parter. Även om Modern Apprenticeship anpassas till och är specifik för en särskild industri eller sektor, så består den i grunden av tre delar.

Lärlingen ska uppnå nivå två eller tre inom det skotska yrkeskvalifikationssystemet SQV, tillägna sig nödvändiga färdigheter, "core skills", i kommunikation, samarbete, matematik, IT och problemlösning, och lägga till en del som består av övriga färdigheter, t.ex. ytterligare yrkesprofileringar, yrkeskunskaper från annat område, akademiska kvalifikationer. En lärlingsutbildning inom MA kan ta från ett till fyra år, beroende på kvalifikationsnivå och yrkesinriktning.

Yttersta beslut om Moderna Apprentice fattas i Modern Apprentice Group, MAG, som består av representanter för Scottish Government, Skills Development Scotland, Scottish Qualifications Authority, Alliance of Sector Skills Councils Scotland, Scottish Trades Union Congress, Association of Scotland's Colleges och Scottish Training Federation. MAGs huvudsakliga uppgift är att auktorisera ramverken för nya eller omarbetade lärlingsutbildningar inom MA. MAG övervakar också att utbildningarna inom MA är effektiva och lyfter fram goda exempel samt tillhandahåller information för policyutveckling.

Utbildningsministeriet

Den skotska regeringen inrättade 2007 Skills Development Scotland, ett offentligt organ som står utanför utbildningsdepartementet men är ansvarigt direkt under ministeriet. Tanken med det nya organet var att samla ansvaret för att leva upp till och genomföra den skotska visionen "Skills for Scotland", dvs. utveckla former för att säkra tillgången på nödvändiga yrkesfärdigheter för framtiden. Ett sätt att göra detta är genom Modern Apprenticeships.

I Skills Development Scotland ingår representanter för Careers Scotland, Scottish University for Industry, Scottish Enterprise, and Highlands and Islands Enterprise.

MA beskrivs nedan närmare utifrån olika intressenters engagemang.

Arbetsmarknadens parter

Arbetsmarknadens parter är i hög grad involverade i MA på både strategisk och praktisk nivå. Sector Skills Councils (SSCs) är organ inrättade av regeringen, där varje sektor ska övervaka att offentliga resurser för utbildning styrs mot behoven inom respektive yrkesområde. Detta ska bl.a. minimera brist på efterfrågad kompetens, förbättra produktivitet och servicenivå, öka utbildningsmöjligheterna och höja yrkesfärdigheterna hos individen. Alla 25 SSCs är samorganiserade i Alliance of Sector Skills Councils Scotland, som etablerades 2008, och representerar arbetsgivarna för 90 % av UK:s arbetskraft. Scottish Trade Unions Congress, STUC, är en union av fackliga organisationer, är också involverad i MA exempelvis när det gäller frågor som handlar om hälsa och säkerhet och lönenivå för lärlingar.

Utbildningsanordnare

De skolförlagda delarna i MA tillhandahålls av colleges eller privata utförare, och lärande i arbete tillhandahålls av företag. Association of Scotland's Colleges samlar colleges och Scottish Trainers federation är en organisation av utbildningsanordnare. Under rubriken Arbetsmarknadens parter beskrivs organisationer som representerar arbetsgivare/företag.

Elever/lärlingar

Från och med 16 år kan ungdomar få en lärlingsanställning, MA. Lärlingen tecknar ett avtal med ett företag, och ett college eller en alternativ utbildningsanordnare.

Finansiering

Det skolförlagda lärandet i MA finansieras nationellt via Skills Development Scotland. Colleges/utbildningsanordnare kan ansöka om medel från Skills Development Scotland för att finansiera ett visst antal utbildningsplatser. För att beviljas finansiering måste man kunna påvisa hög kvalitet i den skolförlagda delen av utbildningen, samt styrka att ett tillräckligt antal lärlingsanställningar i företag kan erbjudas.

2 Systematisering och gruppering av yrkesutbildningssystem

2.1 Systematisering av yrkesutbildningssystem (typologi)

De olika systemen har grupperats utifrån Greinerts typologi där tre klassiska prototyper för yrkesutbildningssystem identifieras. De tre modellerna formades under den industriella revolutionen, och är följande; den liberala marknadsekonomiska modellen med England som exempel, den statligt reglerade byråkratiska modellen med Frankrike som exempel, och den dualt korporativa modellen med Tyskland som exempel (Greinert 1999, i Cedefop Panorama series; 103, Volume I).

De tre modellerna kommer här att förenklat benämnas marknadsmodellen, den statliga modellen och den duala modellen, och förklaras summariskt nedan.

Marknadsmodellen

Yrkesutbildning enligt marknadsmodellen kännetecknas av att marknadskrafterna styr det kvantitativa förhållandet mellan efterfrågan på yrkesutbildning och hur den tillgodoses. Typen av yrkesutbildning, och krav på kvalifikationer och kompetens, beror ytterst på vad som direkt kan omsättas i företagen. Kvalifikationer kan inte automatiskt överföras och erkännas mellan företag. Det finns inte en standardiserad praxis för yrkesutbildning, utan en mängd varianter kan förekomma, precis som att det inte finns standardcertifikat som gäller generellt. Kostnaden för utbildning bärs ofta av individen,

eller av företaget om de tillhandahåller utbildningen, och minimeras i princip. Länder med marknadsmodell skiljer distinkt mellan allmän yrkesutbildning som ges i statliga skolor, och specifik yrkesutbildning som sker utifrån frivilliga överenskommelser mellan arbetsmarknadens parter.

Den statliga modellen

Den statliga modellen använder utbildningssystemet för att skapa en politisk maktbaserad relation mellan kapital och arbetsmarknad. Av sociopolitiska skäl kvalificeras strukturellt missgynnade individer med hjälp av ett statlig reglerat och finansierat utbildningssystem som omfattar även yrkesutbildning.

I den statliga modellen styrs det kvantitativa förhållandet mellan efterfrågan och formaliserad yrkesutbildning av statliga organ. Planeringen kan inte göras alltför detaljerad, och fungerar bäst baserad på en begränsad grupp grundläggande yrken. Typen av yrkesutbildning, och krav på kvalifikationer och kompetens, är mindre beroende av att kunna omsättas direkt i företagen, och innehållet i kursplanerna utgår i princip från abstraktion, verbalisering och teoretisering, med undantag för vissa yrken som karaktäriseras av praktiska färdigheter där mer praktisk träning krävs. Utbildningen i skolorna riktas mot ett visst yrkesområde, har krav på uppnådda kvalifikationer och utfärdar certifikat efter genomgången utbildning, och intagningen bygger på slutbetyg från obligatorisk skola eller speciella inträdesprov. Den skolförlagda yrkesutbildningen är statligt finansierad. I utbildningsdrivna yrkesutbildningssystem tenderar kurserna att bli allt mer avancerade, och nya kurser utarbetas för att ersätta de med för låga kvalifikations krav.

Den duala modellen

Den duala modellen för yrkesutbildning utmärks av att till stor del vara isolerad från det allmänna utbildningssystemet. Yrkesutbildningen har sin egen organisatoriska struktur och egna bestämmelser som styr utbildningen, och är tillhandahålls ofta av privata utförare. Modellen utmärks av att lärandet främst sker i företag; personen i utbildning skriver på ett kontrakt med företaget och är anställd med särskild lärlingsstatus. Då de även utbildas vid skola är också är elever i

laglig bemärkelse, och följer reglerna för det allmänna utbildningssystemet.

Utformning och innehåll i lärandet bestäms av företag eller intressegrupper, och arbetsgivare, fackliga organisationer och nationella myndigheter fastställer gemensamt i reglerade processer om utveckling av yrkesområden och utbildningsförordningar. Deras legitimitet regleras av lagar. Det arbetsplatsförlagda lärandet bekostas oftast av ett enskilt företag. Kostnaden kan vara avdragsgill. Företaget betalar lärlingslön, som fastställs genom kollektiva förhandlingar. Den skolförlagda yrkesutbildningen är statligt finansierad. Duala system bygger på hantverkstradition, och baseras än i dag på tre principer; principen om yrkeskall (Berufsprinzip), principen om egen administration av utbildningen – åtminstone för den delen av utbildningen som sker i företag – och principen om lärande i arbete.

2.2 Gruppering av de studerade ländernas yrkesutbildningssystem

Som beskrivits inledningsvis i studien är det svårt att hitta en rättvisande struktur för en typologi eller regelrätt kategorisering, men nedan grupperas några länder utifrån Greinerts klassiska yrkesutbildningsmodeller.

Marknadsmodellen representeras av Skottlands klassiska yrkesutbildningssystem, även om Modern Apprentice har drag av både den statliga modellen i och med sina tydligt definierade kvalifikationskrav, och av den duala modellen i och med att lärlingen är anställd i ett företag, bunden av ett kontrakt, och att ramverk och innehåll i utbildningen bestäms gemensamt av arbetsmarknadens parter, representanter för myndigheter och utbildningsanordnare.

Den statliga modellen är grund för det svenska yrkesutbildningssystemet och även det finska, som dock erbjuder alla yrkesutbildningar som Läroavtalsutbildning. Läroavtalsutbildningen lånar drag av den duala modellen, då lärandet främst sker i företag (70–80 %), innehållet i yrkesexamina bestäms genom trepartsambete, och läroavtalsstuderande genomför utbildningen i egen takt utifrån uppnådd kompetens.

Den duala modellen förklarar Danmarks, Islands, Tysklands och Österrikes lärlingsutbildningar.

Det norska systemet är en hybrid, om man ser till både organisationen av yrkesutbildning och 2 + 2 modellen för yrkesutbildning.

Norge har som flera andra nordiska länder en integrerad gymnasieskola som även omfattar yrkesutbildning. Staten bekostar – åtminstone delvis – även det arbetsplatsförlagda lärande inom 2 + 2 modellen i form av riktade bidrag till företag som tar emot lärling. Systemet har alltså tydliga drag av den statliga modellen. Dock är den norska yrkesutbildningen enligt 2 + 2 modellen i princip en dual modell, som precis som det danska lärlingssystemet baseras på omfattande och reglerat trepartssamarbete. Lärlingen är kontrakterad och uppbär lön under sin lärlingstid i företaget.

Andra jämförande mätpunkter kan vara relationen mellan skolförlagt och arbetsplatsförlagt lärande, om systemet vilar på offentlig-rättslig grund (lagstiftning) eller privaträttslig grund (avtal), hur systemet finansieras och hur systemets organiseras.

3 Europeiskt perspektiv

Ökat europeiskt samarbete inom yrkesutbildning

När det gäller utbildning fattar varje medlemsland inom EU autonomt sina beslut. Den resolution om ett ökat europeiskt samarbete inom yrkesutbildningsområdet som togs av europeiska rådet i november 2002 visade dock på en vilja att öka det frivilliga samarbetet. Resolutionen utgjorde grunden för det uttalande som antogs av utbildningsministrarna i EU-medlemsstaterna, Efta/EES-länderna och kandidatländerna, kommissionen och de europeiska arbetsmarknadsparterna vid mötet i Köpenhamn den 29–30 november 2002, som strategi för att förbättra yrkesutbildningens resultat, kvalitet och attraktionskraft (Köpenhamnsprocessen).

Målsättningen var att främja ömsesidigt förtroende, transparens och erkännande av kompetenser och kvalifikationer och därigenom skapa en bas för ökad mobilitet och underlätta tillgången till livslångt lärande.

Köpenhamn – Maastricht – Helsingfors – Bordeaux

Köpenhamnsprocessen var den första av en rad möten, som lett till framtagandet av konkreta instrument för att underlätta mobiliteten i Europa. Några exempel på detta är europeiska principer för identifiering och validering av icke-formellt och informellt lärande, resolutionen om livslång vägledning, Europass, European Qualifications Framework

(EQF), rekommendationer om ett meritöverföringssystem inom yrkesutbildning (ECVET) och en referensram för kvalitetssäkring (EQARF). Genom rekommendationerna använder sig EU av den öppna samordningsmetoden, en mjuk lagstiftning som i första hand förknippas med Lissabonstrategin och dess målsättning att EU senast år 2010 ska vara världens snabbast växande ekonomi, kombinerat med full sysselsättning och hållbar utveckling.

Den gemensamma lägesrapporten från 2006 inom ramen för arbetsprogrammet "Utbildning 2010" slår fast att "bättre och mer attraktiv yrkesutbildning förblir en viktig fråga", och betonar att yrkesutbildningen bör resultera i en bred kunskaps- och färdighetsbas som är anpassad till arbetslivet, samtidigt som excellens på alla nivåer lyfts fram.

Vidare poängteras att yrkesutbildningen har en dubbel roll i och med att den bidrar till både konkurrenskraft och ökad social sammanhållning.

Ungdomar i yrkesutbildning bör få färdigheter och kompetens som är anpassade till kraven på arbetsmarknaden och för ett livslångt lärande. Detta kräver en politik som minskar andelen personer som slutar sin yrkesutbildning i förtid och som bättre stöder övergången mellan skola och arbete genom att exempelvis kombinera allmän utbildning och yrkesutbildning med praktikarbete och utbildning på arbetsplatsen.

Mångfalden i de europeiska systemen för yrkesutbildning är en tillgång som utgör grundvalen för ömsesidigt lärande och inspiration till reformer. Samtidigt gör denna mångfald att det blir viktigt att öka insynen och den gemensamma förståelsen när det gäller kvalitetsfrågor och därigenom ömsesidigt förtroende mellan systemen för yrkesutbildning och praxis. Syftet bör vara att främja ett europeiskt yrkesutbildningsområde där kvalifikationer och kunskaper som förvärvats i ett land erkänns inom hela Europa varigenom man stöder rörligheten hos ungdomar och vuxna.

Under 2009 drog europeiska rådet slutsatser om framtida prioriteringar för ett närmare europeiskt samarbete i fråga om yrkesutbildning, där man fastslog att de prioriteringar och riktlinjer som fastställts enligt Köpenhamnsprocessen sedan 2002 fortfarande är giltiga. Det är därför nödvändigt att fortsätta att genomföra dem och att ta itu med följande fyra prioriterade områden för yrkesutbildningen under perioden fram t.o.m. 2010:

1. Införa verktyg och arrangemang för samarbete i fråga om yrkesutbildning på såväl nationell som europeisk nivå.
2. Förbättra yrkesutbildningssystemens kvalitet och attraktionskraft.
3. Förbättra kopplingarna mellan yrkesutbildningen och arbetsmarknaden.
4. Förstärka formerna för europeiskt samarbete.

EQF

EQF är ett referensverktyg för att jämföra nivåer inom olika kvalifikationssystem. I EQF beskrivs alltså det förväntade resultatet av lärande – ”learning outcomes”, för kunskap -teoretisk eller faktabaserad, för färdigheter – kognitiva och praktiska, för kompetens – ansvar och självständighet. Varje referensnivå ska återge vilken kunskap, färdighet och kompetens en person ska ha uppnått för att erhålla kvalifikationen – helt oberoende av hur dessa resultat uppnåtts. Kärnan i EQF är åtta referensnivåer; de åtta nivåerna spänner över hela skalan av kvalifikationer, från dem som inhämtas i grundskolan till den högsta nivån på akademisk och yrkesinriktad utbildning. Varje kvalifikationsnivå ska alltså kunna uppnås genom olika utbildnings- och karriärvägar. Att flytta fokus till resultat av lärande främjar validering av icke-formellt och informellt lärande. Det bör vara möjligt för internationella branschorganisationer att koppla sina kvalifikationssystem till en europeisk referenspunkt och på så sätt klargöra kopplingen mellan internationella sektorsrelaterade kvalifikationer och nationella kvalifikationssystem.

Tydliga kvalitetssäkringsprinciper och informationsutbyte ska bidra till att skapa ömsesidigt förtroende. Enligt EQF ska länder som ansluter sig använda EQF som ett referensverktyg för att jämföra nivåer inom olika kvalifikationssystem samt koppla sina nationella kvalifikationssystem till EQF senast år 2010 (och utarbeta NQF) där så lämpligt samt hänvisa till EQF i alla nya examens- och utbildningsbevis samt Europassdokument som utfärdas från och med år 2012.

EQF och Sverige

Sverige har fattat beslut om att implementera EQF, och implementeringen ska omfatta utbildningar inom det offentliga utbildnings-

systemet. Inom högre utbildning finns redan en nationell referensram, och även för andra utbildningar ska relationer och nivåplaceringar göras explicit. Svenska utbildningarna är redan i huvudsak målstyrda och kvalifikationer definierade genom läranderesultat, men de åtgärder och förändringar som är nödvändiga för att uppfylla de krav som rekommendationen om EQF ställer ska vidtas. För yrkesutbildningen blir den nya Myndigheten för Yrkeshögskolan värmyndighet för EQF.

ECVET

ECVET är ett gemensamt europeiskt kvalifikationssystem som ska underlätta överföringen och erkännandet av kvalifikationer och därigenom främja arbetstagarnas rörlighet. ECVET är en strävan efter transparens för att göra yrkesutbildningarna funktionella på en gemensam europeisk arbetsmarknad. Genom det europeiska meritöverföringssystemet för yrkesutbildning ska studier som slutförts i olika länder eller kompetens som förvärvats på annat sätt kunna utnyttjas som en del av examina på ett enhetligt sätt inom Europa. Utgångspunkten är ett system som baseras på inlärningsresultat, där resultaten fastställs som kunskaper, färdigheter och kompetens.

EQARF

Den europeiska referensramen för kvalitetssäkring av yrkesutbildning, EQARF, ska hjälpa medlemsstaterna att främja och övervaka den kontinuerliga förbättringen av kvalitetsarbetet inom yrkesutbildningen. Ramen bygger på ett antal kvalitetskriterier, beskrivningar och indikatorer både på systemnivå och för utbildningsanordnare och ska betraktas som en verktygslåda. Målsättningen är att referensramen även ska bidra till en ökad öppenhet och samstämmighet i utvecklingen av yrkesutbildningspolitiken mellan medlemsstater, och därvid främja ömsesidigt förtroende mellan intressenterna, rörlighet för arbetstagare och elever samt livslångt lärande.

4 Aktuella frågor inom lärlingsutbildningen

- Hur ska ett tillräckligt antal lärlingsplatser säkras?

Att få tillgång till ett tillräckligt antal högkvalitativa lärlingsplatser är ett problem för många länder då tillgången varierar starkt med konjunkturen.

- Hur ska lärlingsutbildningen bli ett attraktivt alternativ för en bred målgrupp?
- Hur ska avhopp från lärlingsutbildningen stävjas?

Det relativt höga antalet avhopp från yrkesutbildningen är ett problem som Danmark bland många andra länder brottas med. I syfte att komma till rätta med detta försöker man utveckla sin lärlingsutbildning till att bli alltmer individuellt anpassad och flexibel.

På Island har den skolbaserade utbildningen lägre status; den leder inte till någon yrkeslicens, och ungdomarna här får ta studielån för att finansiera sina studier - till skillnad mot dem som genomgår lärlingsutbildning. (Den skolbaserade utbildningen riktar sig mot yrken utan licens inom exempelvis livsmedelsindustri, handel och turism.)

Kan en lärlingsanställning med lärlingslön verka motiverande för en heterogen ansökargrupp? Eller är det en garanterad yrkeslicens som lockar?

Enligt uppföljningen på det svenska lärlingsförsöket märks ett markant lägre deltagande av flickor i lärlingsutbildning jämfört med motsvarande yrkesprogram. Skulle problemet kunna tacklas genom att hitta lärlingsformer för utbildningar mot icke-traditionella traditionella lärlingsyrken? I Skottland utvecklas för närvarande ständigt nya utbildningar som Modern Apprenticeship i lärlingsform, t.ex. inom livsmedel och handel.

Kvaliteten på lärlingsutbildningen i Norge ifrågasätts i OECD:s rapport från oktober 2008, Learning for Jobs, OECD Reviews of Vocational Education and Training NORWAY av Małgorzata Kuczera, Giorgio Brunello, Simon Field och Nancy Hoffman.

- Hur ska kvaliteten i lärlingsutbildningen kunna säkras?

Skottland har ett mycket omfattande uppföljnings- och kvalitetssäkringssystem för sin Modern Apprenticeutbildning. En nackdel kan vara att systemet kan uppfattas som resurskrävande och byråkratiskt.

En fördel det tydliga särdraget att bedömning av uppnådda färdigheter nästan uteslutande sker i autentiska situationer. Skulle ett liknande system anpassat till svenska förutsättningar vara en garanti för kvalitet och innehåll i en svensk lärlingsutbildning?

Framgångsfaktorer lärling

Danmark hävdar att det duala systemet ger en smidig övergång från utbildning till arbetsmarknad; ett år efter avslutad yrkesutbildning har 80 % av eleverna en anställning. Man säger vidare att samarbetet med arbetsmarknadens parter ger en god möjlighet att anpassa och matcha utbildningen till behovet på arbetsmarknaden nationellt och lokalt. Det danska systemet att låta företagen solidariskt bidra till att bekosta lärlingsplatserna, AER, anges som en unik framgångsfaktor. Avgiften är även motiverande faktor när företagen överväger att anställa en lärling – man måste ju betala oavsett om man tar sig an en lärling eller ej.

I Skottland uppmärksammas ett ökat engagemang från arbetsgivarsidan sedan etableringen av Alliance of Sector Skills Councils 2008. Den nya organisationen utvecklade ett ramverk för operationellt samarbete som utformades för att ge intressenterna möjligheterna till större engagemang. Det har resulterat i en mer aktiv efterfrågan på, och ökade investeringar i utvecklandet av färdigheter från arbetsgivarnas sida, enligt en case study som beskrivs på Scottish Governments hemsida.

Lärlingsutbildningen på Island har hög status, vilket kan bero på att den leder till yrkeslicens, och/eller att lärlingen får lön under utbildningstiden.

Baden-Württemberg beskriver att ”hemligheten till succén med det duala systemet i Tyskland” ligger i industrins och företagens villighet att investera i yrkesutbildning och alltså ta sitt ansvar för samhällsutvecklingen. Det ekonomiska ansvar som tas, uppemot 70 % av den totala kostnaden för yrkesutbildning, förklarar också varför det är industrin och företagen – och inte yrkesskolor, som erbjuder lärlingsplatserna. Det ger företagen utrymme att välja vilken lärling de vill anställa.

I Norge kombineras en integrerad gymnasieskola med en mer dual modell för yrkesutbildning i 2 + 2 modellen. Statlig finansiering bidrar även till att täcka kostnaden för lärande i arbete. Detta kan tyckas kontradiktoriskt mot Baden-Württembergs recept på ett lyckat

dualt system, men stämmer väl överens med dragen av statlig modell i det norska utbildningssystemet. Utifrån att den statliga modellen även kan ses som grunden för det svenska utbildningssystemet, finns kanske potential i Sverige för att implementera en anpassad version av den norska 2 + 2 modellen?

Internationell/europeisk utblick

Flera länder uttrycker en strävan att göra sina yrkesutbildningssystem mera gångbara på en gemensam europeisk marknad (Salin), och många länder har påbörjat en anpassning till EQF. Danmark erbjuder redan möjligheten att få certifiering för en ett antal yrkesprofiler, utifrån en nivåindelning som yrkesråden gjort. Skottland har ett väl utvecklat nationellt system för kvalifikationer, SQF och Danmark har påbörjat utvecklandet av ett nationellt ramverk för yrkesutbildningen. En europeisk strävan är att öka transparens och mobilitet inom yrkesutbildningen. Det danska systemet medger att en lärling tar med sig sin ekonomiska ersättning vid utlandsförlagt lärande i arbete. Även delar av den finska läroavtalsutbildningen kan genomföras utomlands som lärande i arbete eller teoretiska studier, då vid en skola i det aktuella landet eller på distans från den egna läroanstalten i Finland. Perioden utomlands tillgodoräknas sedan i den examen som den studerande avlägger i Finland.

Branschsynpunkter avseende Lärlingsförsöket framförda vid Lärlingskommitténs utfrågningar

Inledning

Under 2009 har den Nationella Lärlingskommittén inbjudit till "hearings" vid tre tillfällen. Där syftet har varit att få olika branschföreträdare att medverka och ge erfarenheter av försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning.

Inför varje "hearing" har en inbjudan sänts ut med ett antal frågeställningar kring försöksverksamheten gällande:

- hur den har initierats och kvalitetssäkrats för att motsvara arbetslivets behov
- hur utbildningen har organiserats på arbetsplatserna
- hur handledarutbildning har genomförts
- om avtal och utbildningskontrakt mellan skola och företag respektive elev har fått en ändamålsenlig utformning
- om huvudmän och företag/branscher har samverkat regionalt
- om utbildningen kan värderas ur ett jämställdhetsperspektiv, till exempel i vilken mån lärlingsutbildningen bidrar till att minska traditionellt utbildningsval
- om och hur det ändrade konjunkturläget påverkat företagens intresse och intentioner avseende lärlingsutbildningen

Arbetslivets behov

Här redogörs för hur lärlingsutbildningen har initierats samt kvalitetssäkrats utifrån arbetslivets behov enligt yrkesnämnder och arbetsgivarorganisationer.

Sveriges Bagare och Konditorers branschförening

Inför start av försöksverksamheten för gymnasial lärlingsutbildning kontaktade skolor branschföreningen för att få stöd för att kunna medverka i lärlingsförsöket. Branschföreningen uppmanade skolorna att undersöka intresset hos företagsföreträdare som redan var representerade i det gymnasiala programrådet. I Göteborg bemöttes man positivt. Endast ett fåtal platser har nyttjats inom den kommunala skolformen, medan volymen är desto större inom den fria skolformen.

Kvalitetssäkringen av lärlingsplatserna är varierande. I den kommunala skolan har uppföljningen varit tillfredställande. För att få APL-platserna att passa in på utlagda kurser har platserna bytts allt eftersom elevernas behov av kompetensområde har skiftat. Detta arbetssätt har gjort att eleven har fått både kunskaper såväl i bageri som från konditor delen. Ett upplägg som har varit både nödvändigt och positivt. För att kvalitetssäkra utbildningen gör lärare från skolorna regelbundna besök ute hos handledare. Inom de fristående skolorna har kvalitetssäkringen varierat. På vissa skolor saknas det rutiner kring arbetet med handledare på APL och andra skolor har det fungerat tillfredställande där samarbete tidigt upprättats med de företag som är villiga att ställa upp som handledare.

Organisering

Både vid de kommunala och fristående skolorna är skolan huvudman för eleven under hela utbildningstiden. Branschen tillämpar inte någon generell anställningsform under det APL. Upplägg och val av plats har inom den kommunala skolan behandlats i det tillskapande lärlingsrådet. Handledareutbildning har genomförts i den kommunala skolan för de som har haft möjlighet. Handledare har tidigare varit med i APU-delen (även i Lärande i arbetslivet, LIA inom Kvalificerad Yrkesutbildning) och genom detta finns erfarenhet och beredskap för uppdraget.

Inom den fristående skolformen tillskapades lärlingsrådet först sedan platserna har tillsats och därför kom företagen in i arbetet något senare. Dessutom är erfarenheten att uppslutningen vid lärlingsrådets möte är här något lägre än i den kommunala skolan. Handledareutbildning har inte genomförts frekvent.

Avtal

Avtal har funnits i de kontakter som varit med de kommunala huvudmännen, medan övriga i mindre utsträckning. I vissa fall har övergångar skett mellan de olika skolformerna och där har man i den mottagande kommunala skolan fått arbeta med att få fram omdöme alternativt betyg för genomförda kurser, vilket som branschföreningen reagerat starkt mot. Erfarenheter från utbildningskontrakt eller individuella studieplaner är att detta används i flertalet fall.

Regionalt arbete

Regionalt arbete förekommer delvis i vissa frågor inom restaurangprogrammet.

Jämställdhetsperspektivet inom bageri/konditori har det inom den kommunala skolformen under flera år varit flickorna som dominerat antagningen. Under de senaste två åren har det något ökande andel pojkar. I försöksverksamheten för gymnasial lärlingsutbildning är det något fler pojkar än flickor som deltar.

Konjunkturläget har branschen inte märkt några speciella skillnader. Företagen säger sig hålla fast vid sitt åtagande så långt som det är möjligt och har ännu inte tänkt dra tillbaka platser. Det finns ingen uppfattning kring om det skett på bekostnad av andra insatser som APU eller LIA. Den kommunal skolan har efter det första försöksåret konstatera att lärlingsutbildningen har varit lyckas och ser en positiv utveckling.

Det som varit mindre bra med försöksverksamhetens gymnasiala lärlingsutbildning är att inom vissa skolor har det saknats tydlighet mot föräldrar och elever över vad som gäller för denna utbildning. T.ex. att eleven ska följa arbetsplatsens arbetstider och att eleven kan läsa in högskolebehörigheten. Några företag har reagerat på att eleverna har kommit direkt ut på APL utan att ha varit inne och

fått någon slags grundutbildning. När det väl har gått upp för företagen att det är så har det fungerat bra. Enligt skolans utvärderingar har eleverna uttryckt sig att det varit tufft att både arbeta och läsa teoretiska ämnen. De 25 000 kr som huvudmännen får i statsbidrag har varit ett "hett" diskussionsämne och olika lärlingsråd har löst detta på olika sätt. Vissa skolor har inte avsatt några pengar till företag, medan andra har avsatt hela eller delar av summan som ersättning till handledande företag. Branschföreningens generella inställning är dock att ersättning alltid bör utgå till företagen.

Det som varit positivt med försöksverksamheten är att det i stort fungerat bra. Några handledare har tyckt det fungerat mycket bra efter en del initiala problem i början. De handledare som har blivit involverade i utbildningen är mycket engagerade och intresserade och de gör ett stort arbete. Flera handledare tycker att eleverna är intresserade och att det fungerat bra med de olika praktikperioderna. En skola har haft någon eller några PRIV-elever som gått ett år för att förbereda sig för aktuell utbildning och därefter övergått till lärlingsförsöket och med gott resultat som följd.

Byggnadsindustrins Yrkesnämnd (BYN)

Byggbranschen har sedan länge mer traditionell lärlingsutbildning på eftergymnasial nivå där lärlingarna utbildas av företagen och får ersättning enligt kollektivavtal. De som gått klart byggprogrammet i gymnasiet går ut på byggarbetsplatser där de får färdigutbildning. Sveriges Byggindustrier har genomfört förfrågningar hur många som går den gymnasiala lärlingsutbildningen och de regionala företrädarna har liten kontakt med skolorna. De regionala yrkeskommittéerna ser sig som "rundningsmärken", när skolorna väljer att gå direkt till företag. Här ser man en risk att det utbildas elever inom försöksverksamheten som inte klarar sina yrkesbevis. Branschen (VVS) ställer krav på karaktärsämnen för certifikat och har eleven ej utbildats vid branschens egna skola (Katrineholm) kan det bli svårt att gå vidare i utbildningen.

För vissa yrkesgrupper, som golvläggare, plattsättare och bergsprängare, är det fördel med utbildning på arbetsplatser då det ofta saknas lärare som kan utbilda för de inriktningarna. Det blir svårt att ta emot elever i en framtida gymnasial lärlingsutbildning, där Sveriges Byggindustrier ser det spåret som ett komplement till skolförlagt byggprogram. Det krävs rejäla insatser för att yrkesutbilda i företagen.

I dag finns det cirka 5 000 elever inom byggprogrammet. Om majoriteten av dem skulle gå ett lärlingsspår så skulle det inte fungera. Byggprogrammet har ökat dramatiskt på senare tid så vi har ibland svårt att skaffa fram arbetsplatsförlagd utbildning på 15 veckor.

Elbranschens Centrala Yrkesnämnd (ECY)

Elprogrammet tar i dag in 7 000 elever och branschen anställer ca 1 700 lärlingar (elever med avslutade gymnasiala studier). Dimensioneringen av utbildningen är i dag för stor i förhållande till hur många branschen kan anställa. Utbildningen hade redan innan lärlingsförsöket svårt att hitta APU-platser, det är lättare i storstadsregionerna och svårare i mindre kommuner. I dag finns det 250 gymnasieskolor med elprogram, vilket branschen ser som alldeles för stor till behovet. Antalet utbildningar måste minska och skolorna måste samverka kring detta gärna regionalt. Avtal och utbildningskontrakt sköts av respektive skola. Handledarutbildning är viktig, i och med att branschen bedriver entreprenörsverksamhet kan det vara stor variation på arbetsplatser. ECY tillhandahåller ett stödmaterial för handledarutbildning, men med önskvärt att vidareutveckla.

Utbildningen inom El- och Energiprogrammen innehåller en hög grad teori. Branschens verk samma företag saknar den bredden att de kan erbjuda 50 veckors utbildning under gymnasietiden. Elinstallationsbranschen har sedan 2007 en friskola, ETG förlagd i Nyköping. Där den arbetsplatsförlagda delen är mellan 20–22 veckor ute i företagen. Denna utbildningsform ställer höga krav på uppföljning av eleverna och för att kvalitetssäkra utbildningen måste utbildningsmålen uppfyllas. Utbildade handledare finns på de företag som tar emot elever. 2010 kommer verksamheten vid ETG att utvärderas och efter detta får branschen erfarenheter om kvalitet, anställningar, mål är uppfyllda.

Elbranschens centrala yrkesnämnd rekommenderar sina medlemsföretag att inte medverka i försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning. Om företagen ändå väljer att delta i försöksverksamheten, rekommenderar de att det inte får inskränka på elevernas framtida valmöjligheter och ser det nödvändigt att deltagande elever läser kärnämnen i samma omfattning som övriga elever som går ordinarie el-program. Eleverna ska även uppfylla branschkraven i övrigt för att vara anställningsbara efter det att de genomgått lärlingsutbildningen. Branschen ser att företagen kommer att få betydande omkostnader i samband med försöksverksamheten och att skolans

utbildningskostnader minskar. Därför anser branschen att skolan ska ersätta företagen för deras utbildningsinsats motsvarande statsbidraget. I Skaraborgs län har det utvecklats ett bra samarbete mellan bransch och kommuner och även i Östergötland har ett visst regionalt samarbete påbörjats. Övriga samarbeten finns mellan skolor i Göteborgsregionen och i Skåne. Branschen ser större möjligheter att kunna påverka vid ett regionalt samarbete än med separata skolor eller enskilda kommuner, dels för att komma till rätta med överdimensioneringen av utbildningen samt säkerställa utbildningens kvalitet på ett samordnat sätt.

Fastighetsbranschens Yrkesnämnd

Hos de privata fastighetsägarnas organisation, Fastighetsarbetsgivarna, uppger att flera medlemsföretag anmärkt på att det i dag råder brist på kvalificerad arbetskraft och att problemet kommer att bli än större när många i branschen går i pension. Det finns ett rekryteringsbehov på ca 25 000 individer inom 3 år. Branschen är intresserade av gymnasial lärlingsutbildning, men ser det som viktigt att säkra kvaliteten med krav från branschen gällande utbildningsinnehåll och behörighetskrav. De ser en tveksamhet till ett anställningsförhållande under utbildningstiden framförallt med risk för avhopp innan avslutad utbildning. Branschen vill att inslaget av kärnämnen i den framtida lärlingsutbildningen har lika hög nivå som dagens yrkesförberedande program är önskvärt.

Frisörernas Yrkesnämnd

Frisörbranschen har en gammal tradition med lärlingsutbildning. Branschens parter; Sveriges Frisörföretagare och Handelsanställdas förbund skriver kollektivavtal som även inkluderar utbildningsavtal. I det regleras bland annat utbildningsregler för helt företagsförlagd lärlingsutbildning som kallas "Traineeutbildning" för att den inte ska förväxlas med en gymnasial lärlingsutbildning inom försöksverksamheten.

I dag råder en stor överetablering av utbildningsplatser inom branschen och det utbildas ca 2 000 frisörer varje år och branschen har ett behov på 500. Intresset för yrket är mycket stort och detta utnyttjas av utbildningsanordnare som gärna ser ett starkt "söktryck" till sina utbildningar.

Frisörernas Yrkesnämnd anser att frisöryrket är lämpligt för lärlingsutbildning och för vissa elever passar utbildningsformen bättre än skolförlagd frisörutbildning. Däremot är man kritisk till lärlingsförsökets 1 250 företagsförlagda timmarna under tre år, vilket ju är för lite. Detta ska jämföras med branschens företagsförlagda "traineeutbildning" som har ca 5 600 timmar. De 1 250 timmarna räcker inte till för att bli en anställningsbar frisör. Det finns en yrkesanpassad handledarutbildning som vissa utbildningsanordnare köper in, men detta har nyttjas i liten omfattning inom försöksverksamheten.

Intresset att få platser för lärlingsförsöket är mycket stort, där branschen har varit restriktiva vid för frågan. De utbildningsanordnare som vill ingå i försöket struntar i att kontrollera branschens behov av fler frisörer. Det rådande konjunkturläget bidrar till att tillgången av lärlingsplatser har påverkats, även APU-platser inom ordinarie frisörprogram och möjligheten att få anställning har minskat.

Företagarna

Företagarna har 55 000 företagsmedlemmar och har 15-tal branschförbund som stöder gymnasieskolor genom att aktivt initiera lärlingsråd och förmedla företagskontakter. Det finns sedan länge ett starkt engagemang i lärlingsutbildning. Enligt företagbarometern kan 55 % av företagen tänka sig att ta emot en lärling. De reaktioner som Företagarna mött är att det fortfarande finns funderingar kring rekrytering av platser, avtal och handledarutbildning. Det finns några exempel på hur Företagarna har initierat en regional satsning, exempelvis i Dalarna har det skapats ett regionalt lärlingsråd som har kvalitetssäkringen i fokus. Även i Halland har en modell där de stöttar skolor och företag regionalt. Däremot råder det en avvaktande hållning vid en del kommunala skolor med svårighet att ta initiativ, att hålla handledarutbildningar, om företag är säkra på att få lärlingar, frågor kring avtal, försäkringar samt arbetsmiljöansvaret. Företagarna ser det som viktigt att den gymnasiala lärlingsutbildningen leder till examen och yrkesbevis och ger behörighet till Yrkeshögskolan. De ser även att det finns olika behov av ekonomiskt stöd och att viljan finns att utbilda i företag hos mindre företag.

Svensk Handel

Svensk Handel är en av Svenskt Näringslivs största medlemsorganisationer med ca 13 000 medlemsföretag där 275 000 människor är verksamma. Svensk Handel Kunskap arbetar med kompetensförsörjning inom Svensk Handel. Genom kompetensutveckling, kvalitetssäkring och utbildning ser de till att stärka branschen som helhet. Handels kompetensråd, handelsföretag och branschens parter står bakom försöksverksamheten gymnasial lärlingsutbildning. Branschen har tagit fram vad det finns för krav på kompetens ute i arbetslivet och de allra viktigaste kompetenser som krävs för just att arbeta inom handel. Svensk handel har på begäran av gymnasieskolor ordnat en arbetsmodell för ”lärling i butik”. Svensk Handel Kunskap hjälper skolorna att kvalitetssäkra lärlingsutbildningen så att eleven ska få den kompetens som branschen efterfrågar.

Varje yrke med stolthet har krav på branschkompetenser. För första gången i historien har branschens aktörer ställt upp och definierat specifika kompetenskrav som krävs för att bli framgångsrik som butikssäljare. Inom ”lärling i butik” arbetar man med utarbetade metoder och verktyg som tagits fram av Handels kompetensråd. Det finns en tydlig koppling mellan branschens kompetenskrav och lärlingsutbildningens kursmål. En stark koppling mellan en framtida arbetsgivare i branschen och lärlingsutbildning ger eleven möjligheter till jobb efter avslutade gymnasiestudier. Målsättningen är att elevens kompetens och kursval ska möta kraven för en certifiering/diplomerings från Svensk Handel. Rådande konjunkturläget har inte påverkat branschen utan haft en god utveckling och därmed relativt lätt att hitta lärlingsplatser.

Utbildningsrådet för Hotell- och restauranger

Anser att den nuvarande gymnasieutbildningen fungerar bra och att eleverna har relativt lätt att få arbete efter avslutad utbildning. De ser en risk att mindre företag kan ha ett intresse av att ta elever från gymnasial lärlingsutbildning för att få billig arbetskraft. Därför är det viktigt att inte göra avsteg från utbildningens kvalitet när det gäller den teoretiska delen av utbildningen. Det bör finnas handledning och kunskap i att lära ut exempelvis genom någon form av certifiering av företagets lämplighet. Lärlingsråd och programråd bör vara förenliga, då de i princip har samma uppgifter.

Hantverkarnas Riksorganisation och Stockholms Hantverksförening

Hantverkarnas Riksorganisation har tillsammans med Stockholms Hantverkarförening följt utvecklingen och agerat på olika sätt för att återinföra lärlingsutbildning på gymnasial och eftergymnasial nivå.

Stockholms hantverkarförening har sedan 1994 i egen regi bedrivit lärlingsutbildning inom hantverkssektorn i form av arbetsmarknadsutbildning, ESF-projekt och IV-program på dispens.

Sedan 4 år har man bedrivit en gymnasial friskola – Hantverksakademien. Med stöd av ESF- socialfond har de utvecklat en modell för modern lärlingsutbildning som är implementerad i Hantverksakademins samtliga utbildningar. Där det går drygt 500 gymnasieelever och 60-tal vuxenstuderande. Denna lärlingsutbildning bedrivs dels i linje med dagens gymnasieförordning och dels i en från utbildningsdepartementet särskild förordning för lärlingsutbildning för vuxna. Hantverksakademien har 35 elever i nuvarande försöksverksamheten med lärlingsutbildning.

Erfarenheter från att bedriva lärlingsutbildning är att tillströmning av elever till yrkesutbildningen har ökat genom att en lärlingsmodell införts. Det behövs särskild utbildad personal som ordnar lärlingsplatser, sluter avtal med handledare och företag.

En omfattande hantverksorientering inleder studierna och eleven får prova flera yrken innan slutgiltigt val. Här har det visat sig ibland flickor som i sina förstahandsval haft traditionella ”flickprogram” ändrat sig till mer traditionella ”pojkkprogram” såsom, svetsare, snickare och målare. Man menar att lärlingsutbildningen är lika framgångsrik vad gäller båda könen och i det fall något problem uppstår är det inte könsrelaterat.

Lärlingsutbildningen har en kvalitetssäkring genom branschsamarbete och utveckling av yrkesspecifika yrkesplaner som särskilt utbildad och avdelad personal som handhar introduktion på lärlingsplatser, uppföljning och bedömning. Yrkesplaner är framtagna i samarbete med respektive bransch för att utbildningen ska omfatta vad yrkena kräver och att rätt kvalitet uppfylls. Infärgning och ämnesintegration är nödvändig mellan karaktärsämnen och kärnämnen är nödvändig för motivation och förståelse.

I Hantverksakademins handledarutbildningar ges en introduktion av särskild personal på lärlingsplatsen och regelbundna handledareträffar med föreläsningar och möte med skolledning och andra handledare. Handledarutbildning ska innehålla tydliga mervärden för att

handledare ska delta. Handledare är skickliga att överföra sitt kunnande och ger omedelbar återkoppling till eleven.

Ersättning till företag och handledare för deras utbildningsinsats är en förutsättning.

Hantverksakademien har inte märkt något minskat intresse från de mindre företagen i de traditionella hantverksbranscherna på grund av det försämrade konjunkturläget.

Plåt & Ventilationsbranschens Yrkesnämnd (PVF)

Branschen har ställt sig negativ till gymnasial lärlingsutbildning bland annat på grund av att en fungerande modell för gymnasieutbildning med yrkesutbildningen huvudsakligen förlagd i företag redan används, detta kalla de ”skola/företagsutbildning”. Branschens fyra utbildningsvägar är:

1. Skolförlagd gymnasieutbildning med utrustning och lärarkompetens
2. Skola/företagsutbildning med 3 x 160 timmars kompletterande utbildning
3. Lärlingsanställning i företag med 3 x 160 timmar kompletterande utbildning
4. Arbetsmarknadsutbildning (40 veckor) varav 17 veckor företagsförlagd och 23 veckor skolförlagd.

Branschens parter konstaterade för mer än 30 år sedan att den traditionella lärlingsutbildningen var likvärdig eller hade en godtagbar bredd. En lärling som utbildades i ett företag kunde inte räkna med att vara direkt anställningsbar i ett annat företag. På grund av detta infördes en obligatorisk kompletterande utbildning för lärlingar. denna modell förfinades och utvecklades till sin nuvarande form och överfördes på Skola/företagsutbildningen som introducerades då behovet uppstod efter Gy 2000.

Flera fall har förekommit då gymnasieskolor försökt komma förbi den kompletterande utbildningen genom att kalla sin elev ”gymnasielärling”. Skolan tolkar ”samverkan med lokalt näringsliv” genom att tillsätta en elev på ett litet lokalt företag. Vilket kan leda till att den enskilda eleven får svårt att få en anställning, då hans/hennes utbildning ej godtas i branschen. Företaget får ta kostnaden för den kompletterande utbildningen om lärlingen ska kunna få ett

yrkesbevis. Branschen baserar all grundutbildning på Skolverkets kursplan. Av den anledningen kan man inte acceptera när en skola hävdar att man endast behöver sätta ett betyg i Lärande i arbete utan att vidare specificera innehållet i utbildningen.

Nivån på handledarersättning som betalas ut till företagen är mycket varierande. Samtidigt som en skola kan betala 40 kr/timme förutom att man betalar för den kompletterande utbildningen så kan en annan inte betala handledarersättning eller ens köpa kompletterande utbildning.

Teknikföretagen

Teknikföretagen representerar mer än 3 400 teknikföretag. Medlemmarna verkar inom flera områden; telekommunikation, metallindustri, elektronik, industrimaskiner, datateknik, elkraft, instrumentteknik, optik, bilar, transporter m.fl.

De större svenska industriföretagen vill inte främst satsa sina resurser på att utbilda lärlingar. Företagen satsar istället på egna gymnasiala utbildningar och det gäller till exempel Sandvik och Scania. Det här är kvalificerade utbildningar som inte en lärlingsutbildning kräver. Industrierbetsgivare inom områdena process och svets är oroliga för hur fristående skolorna ej vänder sig till Teknikföretagens Yrkesnämnd centralt när det gäller gymnasial lärlingsutbildning. Teknikföretagen ser en risk i att elever inom försöksverksamheten hamnar på företag och APL för att utföra enklare monteringsarbete och på sätt utnyttjas som "gratis arbetskraft". De är även oroliga för elevens rättsäkerhet gällande kvaliteten inom utbildningen. Utbildningar måste ge anställningsbara ungdomar över flera år framåt. Det krävs en bred utbildning av professionella lärare. Företag ska i första hand vara bra på tillverkning och inte på utbildning. Detta är viktigt för att kvalitetssäkra utbildningen.

Teknikföretagen har tillsammans med IF Metall etablerat Teknikcollege, där eleven har 15–32 veckors praktik, där huvudansvaret ligger på skolan. Ur ett näringslivspolitiskt perspektiv är det inte lärlingsutbildning vad svensk industri behöver för att stärka sin globala konkurrenskraft. Inom industrisektorn är de jobb som gymnasieskolan bör utbilda för så avancerade att svaret inte är lärling utan Teknikcollege. Försöksverksamheten med en ny lärlingsutbildning kan dock fylla en funktion inom branscher där detta efterfrågas, t.ex. för olika hantverksyrken alternativt för enskilda

mindre företag. Däremot är Teknikföretagen positiva till att utveckla lärlingsutbildning inom yrkesvux för mindre udda yrkeskategorier.

Transportfackens Yrkes och Arbetsmiljönämnd (TYA)

Ett mindre antal gymnasieskolor har startat försöksverksamheten med gymnasial lärlingsutbildning med målsättning att utbilda yrkesförare inom godstransportområdet. TYA har diskuterat gymnasial lärlingsutbildning med Biltrafikens Arbetsgivareförbund och Svenska Transportarbetareförbundet, där branschen inte ser något behov av denna form av utbildning inom yrkesförarområdet. Gymnasieskolans utbildning inom fordonsprogrammets inriktning transport ger redan i dag möjligheter till flexibilitet inom det arbetsplatsförlagda lärandet. Med en bättre anpassning av kursplanerna till den företagsförlagda delen inom den nya gymnasieskolan kommer flexibiliteten öka ytterligare. I dag har en del utbildningar 20–40 % APL och här ser man svårt att utöka till 50 % arbetsplatsförlagt.

Till de skolor som ändå har beslutat sig för att genomföra gymnasiala lärlingsutbildning inom yrkesförarområdet vill TYA framhålla att utgångspunkten för genomförandet måste innefatta en hög kvalitet. EU:s krav på grundläggande kompetens för lastbilsförare utöver körkortsbehörigheter (infördes september 2009) visar vikten av att ungdomsutbildningen i gymnasieskolan håller hög nivå i trafiksäkerhet och yrkeskunskande. Gymnasial lärlingsutbildning inom yrkesförarområdet ställer speciella krav på skola och företag, därför att det finns särskilda regelverk som reglerar övningskörning, körkortsbehörigheter och yrkeskompetens.

TYA anser att följande bör utvärderas efter försöksverksamheten:

- Förslag till mål för försöksverksamhet inom yrkesförarområdet
Gymnasial lärlingsutbildningen bör syfta till att ge de kunskaper och färdigheter som krävs för att på ett serviceriktat, säkert, kvalitets- och miljömedvetet sätt arbeta som yrkesförare med godstransporter samt stimulera till fortsatt lärande. Eleverna ska bli godkända enligt Vägverkets krav för körkortsbehörighet B, C eller CE och bli godkända för yrkeskompetensbevis (EU-krav).
- Ingen anställning under utbildningstiden. I dag saknas det lärlingsavtal inom transportbranschen och TYA:s huvudmän, Biltrafikens Arbetsgivare och Svenska Transportarbetareförbundet,

accepterar ej anställningsförhållande under gymnasial lärlingsutbildning.

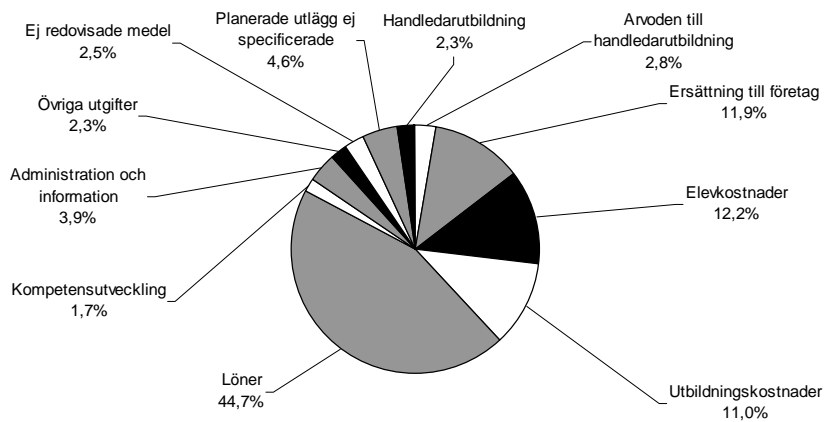
- Transportutbildningens karaktär och gymnasial lärlingsutbildning. Enligt lag krävs det behörighetskrav för yrkesförare som utför godstransporter med fordon (B, C eller CE) som ligger till grund för utbildningsinnehållet inom inriktning transport. Delar av det arbetsplatsförlagda lärandet inom gymnasial lärlingsutbildning avses ge motsvarande kunskaper inom karaktärsämnet som det nationella fordonsprogrammets skolförlagda del. Lärande i arbetslivet bör ske i strukturerade former med kvalificerade handledning av lärare på skolan.
- Gymnasial lärlingsutbildning med fastställda kursplaner. Kursplanestrukturen inom gymnasieskolans transportutbildning är dåligt anpassad till arbetsplatsförlagt lärande i allmänhet och till den gymnasiala lärlingsutbildningen i synnerhet. TYA hoppas att den nya gymnasieskolan transportutbildning ska bli bättre anpassad till APL.
- Distributionstransporter och tunga godstransporter. Kursen distributionstransporter är nödvändig för att eleverna ska få övningsköra inom gymnasieskolan. I denna kurs finns det slutgiltiga målen för att uppnå körkort klass B samt övningskörning med lastbil. Skola och företag bör komma överens om arbetsfördelning i förhållande till kursmålen. Kursen tunga transporter ger eleverna möjlighet att erhålla yrkeskompetensbevis. Den är nödvändig för att kunna utöva yrket som yrkesförare. Även här bör skolan komma överens om arbetsfördelningen. Det är möjligt att bedriva yrkeskompetensutbildning utanför de samradda kurserna, men då krävs att man ansöker om tillstånd som följer lag. Det är inget som TYA rekommenderar inom den gymnasiala lärlingsutbildningen.
- Samverkan med trafikskola och transportgymnasium. I de fall skolan ej bedriver inriktning transport, rekommenderar TYA att utbildning till körkort B sker på trafikskola eller i samverkan med någon av de skolor som har transportutbildning i regionen. De grundläggande körövningar med tung lastbil och utbildningen mot C-körkort bör också ske i samverkan med "tung trafikskola" eller gymnasium med transportutbildning. Skolan måste ha tillgång till behöriga lärare inom transportområdet för att kunna sätta betyg och för att bevaka kvaliteten på den företagsförlagda utbildningen lever upp till uppsatta mål. Utbildningen till det nya

yrkesbeviset ska ske hos Vägverket godkänd utbildare/gymnasieskola som har denna kurs. Företag med välutbildade handledare kan och bör vara en del av den ”godkända utbildaren”/gymnasieskolan, därför att APL inom kursen tunga godstransporter, liksom övriga kurser, utgör en viktig del för att utveckla ett trafiksäkert beteende.

- Examination av körkortsbehörigheter och yrkesförarkompetens. Sker vid skolor med transportutbildning kan gymnasieskolan examinera, detta förutsätter att skolan har lärare som är förordnad av Vägverket. Inom gymnasial lärlingsutbildning sker examination av körkort och yrkeskompetens troligtvis på något av Vägverkets förarprovkontor.
- Välutbildade handledare. Det är av stor vikt att de transportföretag som anlitas inom den gymnasiala lärlingsutbildningen har välutbildade handledare med bred kunskap om yrket och branschen. De bör ha grundläggande utbildning i pedagogik och var insatta i utbildningsproblem som transportutbildningen har. Regelverket kring förande av fordon i gymnasieskolan är invecklas och ställer höga krav på inblandade parter. Gymnasial lärlingsutbildning inom transportområdet förutsätter minst lika stort lärande på arbetsplats som på skola kräver bra planering, god kommunikation mellan skola och företag samt kontinuerlig uppföljning. Där välutbildade handledare är en viktig förutsättning för att uppnå ovanstående krav.
- Lärlingsråd. TYA har givit rekommendationer till Skolverket om vilka nationella kursplaner inom transportområdet som bör finnas med inom den gymnasiala lärlingsutbildningen. Uppföljning är en viktig fråga för lärlingsrådet. De centrala parterna; Biltrafikens Arbetsgivareförbund och Svenska Transportarbetareförbundet rekommendera att branschens lokala organisationer avvaktar med medverkan i lärlingsråden till förmån för representanter från de transportföretag som är engagerade i lärlingsutbildningen.
- TYA:s regionala utbildningsråd och regionala projektledare. TYA har åtta regionala utbildningsråd och ett antal regionala projektledare som tjänar ett eller flera råd. De regionala råden består av ledamöter som representerar Biltrafikens Arbetsgivareförbund och Svenska Transportarbetareförbundet på lokal och regional nivå.

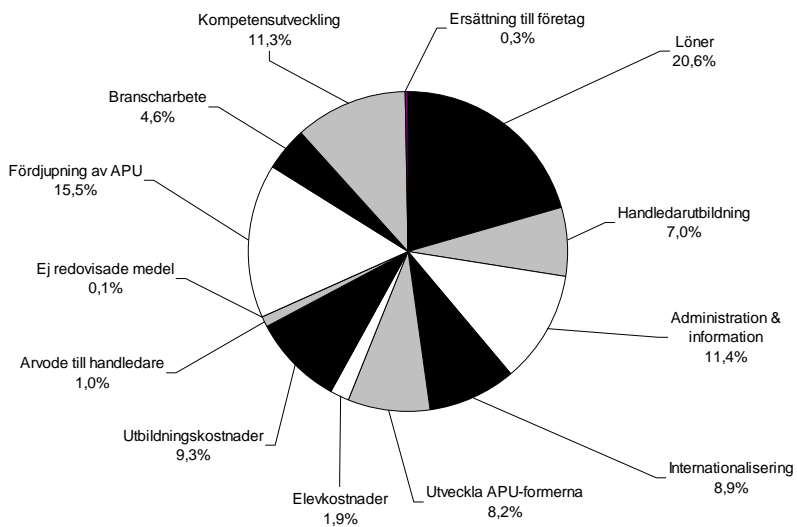
Statsbidragets användning skolhuvudmän 2008/09

Diagram 1. Kommuner och landstings användning av statsbidraget 2008/09

(Källa: Skolverket, 2009)

Diagram 2. De fristående huvudmännens användning av statsbidraget 2008/09

(Källa: Skolverket, 2009).

Statens offentliga utredningar 2009

Kronologisk förteckning

1. En mer rättssäker inhämtning av elektronisk kommunikation i brottsbekämpningen. Ju.
2. Nya nät för förnybar el. N.
3. Ransonering och prisreglering i krig och fred. Fö.
4. Sekretess vid anställning av myndighetschefer. Fi.
5. Säkerhetskopiors rättsliga status. Ju.
6. Återkrav inom välfärdssystemen. – Förslag till lagstiftning. Fi.
7. Den svenska administrationen av jordbruksstöd. Jo.
8. Trygg med vad du äter – nya myndigheter för säkra livsmedel och hållbar produktion. Jo.
9. Säkerhetskontroller vid fullmäktige- och nämndsammanträden. Fi.
10. Miljöprocessen. M.
11. En nationell cancerstrategi för framtiden. S.
12. Skatt i retur. Fi.
13. Effektiviteten i Kriminalvårdens lokal-försörjning. Ju.
14. Grundlagsskydd för digital bio och andra yttrandefrihetsrättsliga frågor. Ju.
15. Kraftsamling!
– museisamverkan ger resultat.
+ Bilagor. Ku.
16. Betänkande av Kulturutredningen.
Grundanalys
Förnyelseprogram
Kulturpolitikens arkitektur. Ku.
17. Kommunal kompetenskatalog.
En problemorientering. Ju.
18. Två rapporter till Grundlagsutredningen. Ju.
19. Aktiv väntan – asylökande i Sverige. Ju.
20. Mer järnväg för pengarna. N.
21. Redovisning av kommunal medfinansiering. Fi.
22. En ny alkohollag. S.
23. Olovlig tobaksförsäljning. S.
24. De statliga beställarfunktionerna och anläggningsmarknaden. N.
25. Samordnad kommunstatistik för styrning och uppföljning. Fi.
26. Det växande vattenbrukslandet. Jo.
27. Ta klass. U.
28. Stärkt stöd för studier – tryggt, enkelt och flexibelt. + Bilagor. U.
29. Fritid på egna villkor. IJ.
30. Skog utan gräns? Jo.
31. Effektiva transporter och samhällsbyggande – en ny struktur för sjö, luft, väg och järnväg. N.
32. Socialtjänsten. Integritet – Effektivitet. S.
33. Skatterabatt på aktieförvärv och vinstutdelningar. Fi.
34. Förenklingar i aktiebolagslagen m.m. Ju.
35. Moderna hyreslagar. Ju.
36. Främja, Skydda, Övervaka
– FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. IJ.
37. Enklare beslutsfattande i ekonomiska föreningar. Ju.
38. Ingen får vara Svarte Petter. Tydligare ansvarsfördelning inom socialtjänsten. S.
39. En ny kollektivtrafiklag. + Bilagor. N.
40. En ny modell för arbetsmiljötillsyn. A.
41. Bättre och snabbare insättningsgaranti. Fi.
42. Vattenverksamhet. M.
43. Klinisk forskning – ett lyft för sjukvården. U.
44. Integritetsskydd i arbetslivet. A.
45. Områden av riksintresse och Miljökonsekvensbeskrivningar. M.
46. Försenad årsredovisning och bokföringsbrott, m.m. Ju.
47. God arbetsmiljö - en framgångsfaktor? A
48. Koncessioner för el- och gasnät. N.

49. Bättre samverkan. Några frågor kring samspelet mellan sjukvård och socialförsäkring. S.
50. Nytt pensionssystem för den statsunderstödda scenkonsten. Fi.
51. Avskaffande av filmcensuren för vuxna – men förstärkt skydd för barn och unga mot skadlig mediepåverkan. Ku.
52. Staten och imamerna. Religion, integration, autonomi. U.
53. Fiskevård i enskilt vatten. En översyn av lagen om fiskevårdsområden. Jo.
54. Uthållig älgförvaltning i samverkan. Jo.
55. Ett effektivare smittskydd. S.
56. Den nya migrationsprocessen. Ju.
57. Myndighet för hållbart samhällsbyggande – en granskning av Boverket. M.
58. Skatteförfarandet. Fi.
59. Skatteincitament för gåvor till forskning och ideell verksamhet. Fi.
60. Återvändandedirektivet och svensk rätt. Ju.
61. Modernare adoptionsregler. Ju.
62. Skatt på fluorerade växthusgaser. Fi.
63. Totalförsvarspåbudsplikt och frivillighet. Fö.
64. Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det? U.
65. Moderniserade skatteregler för ideell sektor. Fi.
66. Signalspaning för polisiära behov. Ju.
67. Försvarsmaktens helikopter 4 – frågan om vidmakthållande eller avveckling. Fö.
68. Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU) + bilaga. S.
69. En ny ransonerings- och prisregleringslag. Fö.
70. Utvärdering av buggning och preventiva tvångsmedel. Ju.
71. EU, Sverige och den inre marknaden – En översyn av horisontella bestämmelser inom varu- och tjänsteområdet. UD.
72. Insyn och integritet i brottsbekämpningen – några frågor. Ju.
73. Vägval för filmen. Ku.
74. Höghastighetsbanor – ett samhällsbygge för stärkt utveckling och konkurrenskraft. N.
75. Folkbokföringen. Fi.
76. Svenskt rättsväsende i internationella uppdrag, m.m. Ju.
77. EU:s Viseringskodex. Ju.
78. Ökad säkerhet i domstol. Ju.
79. Några begravningsfrågor. Ku.
80. Kriminalvården – ledning och styrning. Ju.
81. Lag om resenärers rättigheter i lokal och regional kollektivtrafik. N.
82. En ny postlag. N.
83. Miljömålen i nya perspektiv. + Bilagor. M.
84. Regler för etablering av vårdgivare. Förslag för att öka mångfald och integration i specialiserad öppenvård. S.
85. Gymnasial lärlingsutbildning – hur blev det? Erfarenheter från första försöksåret. U.

Statens offentliga utredningar 2009

Systematisk förteckning

Justitiedepartementet

- En mer rättssäker inhämtning av elektronisk kommunikation i brottsbekämpningen. [1]
Säkerhetskopiers rättsliga status. [5]
Effektiviteten i Kriminalvårdens lokalförsörjning. [13]
Grundlagsskydd för digital bio och andra yttrandefrihetsrättsliga frågor. [14]
Kommunal kompetenscatalog.
En problemorientering. [17]
Två rapporter till Grundlagsutredningen. [18]
Aktiv väntan – asylsökande i Sverige. [19]
Förenklningar i aktiebolagslagen m.m. [34]
Moderna hyreslagar. [35]
Enklare beslutsfattande i ekonomiska föreningar. [37]
Försenad årsredovisning och bokföringsbrott, m.m. [46]
Den nya migrationsprocessen. [56]
Återvändandedirektivet och svensk rätt. [60]
Modernare adoptionsregler. [61]
Signalspaning för polisiära behov. [66]
Utvärdering av buggning och preventiva tvångsmedel. [70]
Insyn och integritet i brottsbekämpningen – några frågor. [72]
Svenskt rättsväsende i internationella uppdrag, m.m. [76]
EU:s Viseringskodex. [77]
Ökad säkerhet i domstol. [78]
Kriminalvården – ledning och styrning. [80]

Utrikesdepartementet

- EU, Sverige och den inre marknaden
– En översyn av horisontella bestämmelser inom varu- och tjänsteområdet. [71]

Försvarsdepartementet

- Ransonerings och prisreglering i krig och fred. [3]
Totalförsvarsplikt och frivillighet. [63]

- Försvarsmaktens helikopter 4
– frågan om vidmakthållande eller avveckling. [67]
En ny ransonerings- och prisregleringslag. [69]

Socialdepartementet

- En nationell cancerstrategi för framtiden. [11]
En ny alkohollag. [22]
Olovlig tobaksförsäljning. [23]
Socialtjänsten. Integritet – Effektivitet. [32]
Ingen får vara Svarte Petter. Tydligare ansvarsfördelning inom socialtjänsten. [38]
Bättre samverkan. Några frågor kring samspelen mellan sjukvård och socialförsäkring. [49]
Ett effektivare smittskydd. [55]
Lag om stöd och skydd för barn och unga (LBU). + Bilaga. [68]
Regler för etablering av vårdgivare.
Förslag för att öka mångfald och integration i specialiserad öppenvård. [84]

Finansdepartementet

- Sekretess vid anställning av myndighetschefer. [4]
Återkrav inom välfärdssystemen.
– Förslag till lagstiftning. [6]
Säkerhetskontroller vid fullmäktige- och nämndsammanträden. [9]
Skatt i retur. [12]
Redovisning av kommunal medfinansiering. [21]
Samordnad kommunstatistik för styrning och uppföljning. [25]
Skatterabatt på aktieförvärv och vinstutdelningar. [33]
Bättre och snabbare insättningsgaranti. [41]
Nytt pensionssystem för den statsunderstödda scenkonsten. [50]
Skatteförfarandet. [58]

Skatteincitament för gåvor till forskning och ideell verksamhet. [59]
Skatt på fluorerade växthusgaser. [62]
Moderniserade skatteregler för ideell sektor. [65]
Folkbokföringen. [75]

Utbildningsdepartementet

Ta klass. [27]
Stärkt stöd för studier – tryggt, enkelt och flexibelt. + Bilagor. [28]
Klinisk forskning – ett lyft för sjukvården. [43]
Staten och imamerna. Religion, integration, autonomi. [52]
Flickor och pojkar i skolan – hur jämställt är det? [64]
Gymnasial lärlingsutbildning – hur blev det?
Erfarenheter från första försöksåret. [85]

Jordbruksdepartementet

Den svenska administrationen av jordbruksstöd. [7]
Trygg med vad du äter – nya myndigheter för säkra livsmedel och hållbar produktion. [8]
Det växande vattenbrukslandet. [26]
Skog utan gräns? [30]
Fiskevård i enskilt vatten. En översyn av lagen om fiskevårdsområden. [53]
Uthållig älgförvaltning i samverkan. [54]

Miljödepartementet

Miljöprocessen. [10]
Vattenverksamhet. [42]
Områden av riksintresse och Miljökonsekvensbeskrivningar. [45]
Myndighet för hållbart samhällsbyggande – en granskning av Boverket. [57]
Miljömålen i nya perspektiv. + Bilagor. [83]

Näringsdepartementet

Nya nät för förnybar el. [2]
Mer järnväg för pengarna. [20]
De statliga beställarfunktionerna och anläggningsmarknaden. [24]
Effektiva transporter och samhällsbyggande – en ny struktur för sjö, luft, väg och järnväg. [31]
En ny kollektivtrafiklag. + Bilagor. [39]
Koncessioner för el- och gasnät. [48]

Höghastighetsbanor.
Ett samhällsbygge för stärkt utveckling och konkurrenskraft. [74]
Lag om resenärers rättigheter i lokal och regional kollektivtrafik. [81]
En ny postlag. [82]

Integrations- och jämställdhetsdepartementet

Fritid på egna villkor. [29]
Främja, Skydda, Övervaka
– FN:s konvention om rättigheter för personer med funktionsnedsättning. [36]

Kulturdepartementet

Kraftsamling!
– museisamverkan ger resultat. + Bilagor. [15]
Betänkande av Kulturutredningen.
Grundanalys
Förnyelseprogram
Kulturpolitikens arkitektur. [16]
Avskaffande av filmcensuren för vuxna – men förstärkt skydd för barn och unga mot skadlig mediepåverkan. [51]
Vägval för filmen. [73]
Några begravningsfrågor. [79]

Arbetsmarknadsdepartementet

En ny modell för arbetsmiljötillsyn. [40]
Integritetsskydd i arbetslivet. [44]
God arbetsmiljö - en framgångsfaktor? [47]